

EGYHÁZ ÉS KULTÚRA

Írta:
DR. WALTER JÁNOS,
kegyesrendi Főgimnáziumi és főiskolai tanár.

BUDAPEST, 1924
A SZERZŐ KIADÁSA

BEVEZETÉS.

Az állam akkor van rendben, amikor a kardokat rozsdá emészti, az ásók meg fényesek; amikor a börtönök ürességtől konganak, a magtárak meg szűkek; mikor az orvosok gyalog járnak, a pékeknek meg kocsi is jut: ami csak úgy valósul meg, ha a törvényszék udvarát felveri a gyom s a templom küszöbét kopottra járják.

Ez a kínai szállóige, amikor a vallásnak egész társadalmi életünkben igen előkelő helyet biztosít, egyúttal rámutat arra is, hogy aki egy letűnt világ romjaiból új világot akar létrehozni, annak a vallásos életet kell fellendítenie.

Mert a vallás a társadalmi és állami élet alapja, a kötelességteljesítés lendítőkereke. Csak az Istenbe vetett hit nem engedi meg, hogy valaki megelégedjék a társadalmi szokások és a büntetőtörvénykönyv pontjai közt óvatosan meghúzódó becsületességgel. Csak a vallás teremt veséig-velőig ható meggyőződést, mert az Isten jelenlétének, mindentudásának és igazságosságának gondolata acélozza. Csak az ég felé forduló ember tud a földi élet útvesztői között eligazodni.

Wohl dem, der traut den Sternen.

Den Weg der Erde kann man nur am Himmel lernen.¹

S amikor az egyes embert vezeti, ugyanakkor a közösségnek is legerősebb oszlopa. Azért akik tömegeket kormányoznak, egyértelemmel vallják, hogy az uralkodó nyugodt lélekkel csak úgy nézhet

¹Jó annak, aki bizik a csillagokban,

A földi utat csak az égen lehet megismerni.

(Rückert: Der Vater und sein Sohn.)

a jövőbe, ha a kormányzásban a vallás számára hagyja a legnagyobb rubrikát.

Azonban a vallás konkrét formákban mint katolikus, protestáns, zsidó stb. vallás áll előttünk. Tehát önként fölvetődik a kérdés, hogy mi katolikusok miért épen a katholicizmustól várjuk a világmegújulást? Mert a katholicizmus a maga hamisítatlan krisztusi tartalmával, szilárd összefogó kereteivel: természetfölötti hitével, az egyéni ízléstől, hangulatoktól függetlenített erkölcsstanával, önmegtágadással, jócselekedetekkel, szigorú fegyelmeivel, az örökös megújulást hirdető szentségeivel a világot már több alkalommal kiemelte a barbárságból s épen azért biztosítékot nyújt arra, hogy újból kiemeli.

Csakhogy ez az egyszerű következtetés önmagában sok ember előtt hatástalan. Néhány évtized óta az egész világon bizonyos egyházellenes hangulat vonul végig, melyet elsősorban az ízléstelen hangú egyházgyalázó röpiratok és kiadványok keltettek fel. Melléttük komoly veretű könyvekből és tudományos színezetű folyóiratokból (pl. a Természettudományi Közlöny régi füzetéből) is sok támadás hangzott el. Még többet rontott a napisajtó és mozi. Szépirodalmunk sem volt mentes e szellemtől. Az egyetemektől az utolsó falusi iskoláig szintén tömérdek kisebb-nagyobb hibát követtek el, ha valami egyáltalán jelentéktelen lehet e téren.

Az önmagukban jelentéktelen csermelyek egyesült vize ugyanis szennyes folyammá dagadva hömpölygött át réten, vetésen és a lelkekben hagyta iszapját. És a támadások ügyes számítással mindig a kultúrával kapcsolatban történtek, ami mindig kedves bálványa volt az embernek. S amint az Egyház keletkezésekor a keresztényekre fogott legérzékenyebb vád, a kultúrmeddőség („infructuosi, negotiis”, Tert. ápol. 40.) vádjá ezreket tartott távol az Egyháztól, a mostani vádakból is a kultúrátlanság vádjá cseng ki legtöbbször. Akik méltányosak akarnak lenni, vállvergetve elismerik ugyan, hogy az Egyház a múltban fontos hivatást teljesített, de a modern élet igényeit szerintük kielégíteni képtelen. A radikálisok azonban egész kereken kimondják, hogy boldogulásunknak a múltban

is az Egyház volt a legveszedelmesebb kerékkötője s ma még félreismerhetetlenebb állásfoglalása minden kultúrtörekvéssel szemben.

Az Egyházra nézve a küzdelem eredménye iránt semmi kétségünk sem lehet.

Rideg magányod fájó érzetében
Gyötörjön a végetlen gondolat:
Hogy hasztalan, rázod porláncodat,
Csatád hiú az Úrnak ellenében —

mondja az Úr Lucifernek. Ez szól az Egyház ellene-
seinek is. Csatájuk hiú, amit itt-ott ők maguk is
éreznek.

„Én már hosszabb ideje felhagytam azzal, hogy a
római katholicizmus ellen harcoljak. Sokkal jobban
ismerem szellemi erőim mértékét s tudom, hogy leg-
dühösebb támadással sem bírnék soha rést ütni
egy olyan hatalmas kolosszuson, amilyen Sz. Péter
egyháza. Ezt a bástyát bevenni nem könnyű dolog,
sziklafalán nem egy fiatal, könnyelmű koponya fog
összetörni” – mondja Heine. „Az egyház oly hatal-
mas, hogy magáévá tehetné a bibliakritika összes
eredményeit és új kiadást rendezhetne David Fried-
rich Strauss, Kalthoff, Loisy abbé s a többi reformer
könyveiből. Füzetes olcsó kiadásokat csináltathatna
belőlük. Árusíthatná vagy osztogathatná templomaiban;
prédikáció közben csinálhatna reklámot ezeknek az
indexre került könyveknek: mindez nem ártana neki,
még akkor is diadalmasan fennmaradna.” (Szabad-
gondolat, 1912. II. évf. 13. 1.)

Az Egyház tehát védelemre nem szorul, de annál
jobban rászorulnak az emberek, akiknek gondolko-
zását a ráfogások megrontják, tisztánlátásukat meg-
akadályozzák, érzületüket tőlük elidegenítik s az
igazság tiszta itala helyett sok igazságszomjazó
lelket zavaros forrásokhoz kényszerítenek. Számukra
nyújt segítséget az „Egyház és kultúra”. A tárgy-
kört elsősorban ugyan az iskolai használhatóság szabta
meg, de amiről benne szó van, az a művelt közönség
igényeit is teljesen iparkodik kielégíteni. A cél eléré-
séhez a dogmatikai tételek népszerű kifejtése vagy
a mindenre kiterjeszkedni akaró aprólékos adatközlés

helyett az Egyház gazdag erőkészletének plasztikus bemutatása mutatkozott a legjobbnak. Az olvasó tehát itt ne az Egyházra vonatkozó hittani elvek kifejtését vagy egyházművészeti adathalmazt keresen. Ehelyett a művelődés minden ágából annyi adatot talál, hogy az Egyháznak több életet ígérő krisztusi programja mintegy megelevenedik. Az itt leírt tények ereje mindenkit meggyőzhet róla, hogy a legfontosabb feladat, a természetfölötti boldogság előkészítése mellett az Egyház a földi boldogságnak is legeredményesebb munkása volt és lesz. Az anyagi jólétért aggódok a múlton okulva megérezhetik, hogy változatlan törekvése ma is életrevaló program. Krisztus felé vezet, égre mutat, de a földet ma sem engedi kicsúszni lábaink alól. Ma is igaz a kétezeréves elv:

Non eripit mortalia,
Qui régna dat coelestia.

(Nem veszíti el az anyagiakat, Aki égi hont ad.)

A kézirat átolvasásáért dr. Balanyi György és dr. Tomek Vince rendtársaimnak és kedves barátaimnak mondok köszönetet. Erdősi Károly prelátus úr Őméltóságának, a Szent-István-Társulat vezérigazgatójának, és Szabó Dezső nyomdaigazgató úrnak 1–1, dr. Auber-
mann Miklós hittanár úrnak 2, Géczy Kálmán nyomda-
igazgató úrnak 4 kép szíves átengedését köszönöm. Nagy hálával emlékezem meg azokról is, akik anyagi támogatásukkal lehetővé tették, hogy könyvem a súlyos nyomdaviszonyok közt megjelenhessék. S amikor végül a kedves kartársaknak megköszönöm előbbi munkám igen jóindulatú fölkarolását, legyen szabad ezt is hasonló szíves figyelmükbe ajánlani.

Budapesten, 1924 jan. 17.-én, Szent Antal napján.

Dr. Walter János.

Az Egyház kultúrtevékenységének iránya.

Akik az Egyházat kultúrelenességgel vádolják, meghamisítják a kultúra fogalmát. Elfeledik, hogy a kultúra több, mint az anyagi kultúra; több, mint a mostani technikai találmányok összessége. Tehát nem James Watt-tal, Robert Fultonnal, Sámuel Morse-zal, a gőzgép, gőzhajó, illetve a távíró feltalálásával kezdődik, hanem magában foglal minden tevékenységet, amelynek nyomában az ember tényleg boldogabb lett. Ilyen értelemben minden kornak megvolt a maga kultúr-szükséglete. S amint ma szükségesnek tartjuk a villamost, a szövőgyárat, a repülőgépet, az autómobilt, a középkorban még nélkülözhetetlenebb volt az erdőirtás, a mocsárcsapolás, a szántás, a hitterjesztés, a barbárok megfékezése. Mindez mostani szédületes technikai kultúránknak is elengedhetetlen feltétele. Előteremtésükben az Egyház érdemei mindenkorra elvülhetetlenek maradnak.

„A XVIII. században két férfiú állt a Bódeni-tó partján: Sz. Pirmin, az Isten embere és Sintlaz, a tó környékén sok földnek ura.

Amott túl a sziget – mondta a szent – épen az a föld, amelyet keresek. Vitéss oda! Isten munkáját ott akarom folytatni és befejezni.

A sziget legyen a tied, Isten embere, – felelte Sintlaz. – De figyelmeztetek, hogy tele van utálatos férgekkel. Még senki se merte megpróbálni a rajta való letelepedést.

Az Istené a föld és minden teljessége (Zsolt. 23.1),

– felelte Pirmin. – Az Úr adott erőt az első hirdetőnek, hogy skorpiókon és minden mérges ördögi férgen járjon. – S az Isten emberének erős evezőcsapásaival a halászcsonak átvágta a zúgó vizeket. S amint az Isten szolgája, Pirmin a szigetre lépett, Isten intésére megtörtént, hogy a különös és ijesztő férgek nagy változata a sziget egyik feléből a másikba mentek át s a tó felülete három napig tele volt a kígyók csodálatraméltó tömegével. Akkor Pirmin, Krisztus harcosa csákányokkal és más vaseszközökkel a töviseket és gazokat, az értéktelen bozótokat kiirtotta. Sajátkezűleg és mások segítségével a szigetet 3 nap alatt kitisztította s kedves területté változtatta. Az élő Isten számára szép templomot s melléje magának és testvéreinek kolostort épített. Amióta Pirmin a szigetre lépett, a levegő egészséges, a víz iható, a talaj termékeny lett.”

* * *

A legenda így mondja el annak a bencés kolostornak alapítását, amelyet azelőtt a birtokosról Sintlazau, későbbben a munka befejezése után *Gottes-reichen Au = Reichenau = Isten gazdagainak szigete, Isten gazdag szigete* néven ismerünk. Amit Reichenau alapításáról ez a történet legendás színekkel elmond, a valóságban ugyanaz sokszor megtörtént.

A Vértesek komárommegyei nyúlványánál terül el Majk, ősrégi idők óta a premontreiek, majd a kamalduli remeték otthona. Az 5000 hold őserdőn hun és szláv népek vonultak át. A tisztásokon megtelepedtek, a vidéket letarolták, vadját kivadászták, folyóit kihalászták s utána eltűntek. Kiásott szerszámaik, sírjaik, egy-egy rézüst, horog, ékszer elárulják, hogy ott jártak, de a későbbi kultúra számára nem dolgoztak. Jártak ott törökök is. Voltak váraik. Évtizedeken át harcnotáik és fegyvereik hallatszottak mindenfelé, de a kultúrát egy lépéssel se vitték tovább.

Másként tettek az Egyház szerzetesei, akik az őserdőt Isten különös adományával megáldott vidéknek látták. Előttük a Vértes koszorúja, benne a tengersok vad, az alatta elsikló selymes völgyek, a sás és a nád közé rejtett tavak, a völgyön át húzódó forrás: a kontemplatív élet mesterei mindebben meg-

ismerték az érintetlen természet remek harmóniáját s a hely a zárdai élet szentélye lett. Szépségei közt könnyebben követték a Mestert: hitüket a természet remek alkotásai nevelték, fegyelmüket előmozdította a vidék csendje, amelyben Istenen kívül csak az ég madaraival beszélgethettek. S ahol eddig a természet vadvirágai dicsérték az Istent, most a zsoltárok hangjai zsongtak. Ahol eddig bükk-, szil- és tölgyfák

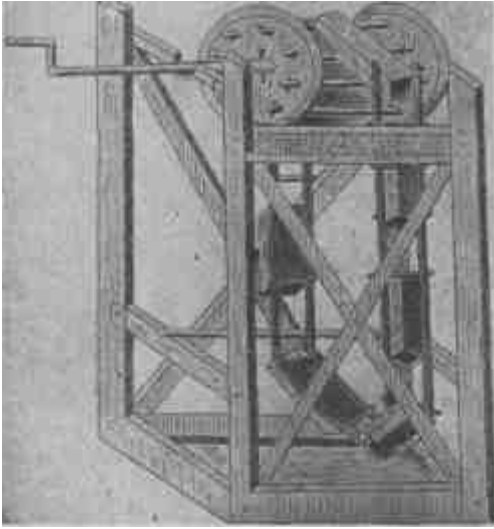
I. kép. Egy középkori kolostor udvara. Az apát az útra kész testvért megáldja. Festés, kerti munka, beteglátogatás, keresztelés.

Dr. Aubermann Miklós Egyháztörténetéből.

vadul tenyésztek, most zöld ciprusok sorai közt óriási áloék meredtek égnek. Ahol a kultúrának semmi nyoma sem volt, ettől kezdve fejlett kultúra kezd tért hódítani. A szerzetesek lettek a rengeteg őstelepesei: a vadont irtották, gyümölcsösöket, szőlőket telepítettek, halastavat gondoztak, méhészetet vezettek be, malmot építettek és egyéb kezdetleges gépeket készítettek. Kézművesek, szántóvetők és papok voltak egyszemélyben s mindezzel az erdő között elszórt falvak is megismerkedtek.

A nevesebb kolostorokban, ahol a gazdasági élet mellett a tudományos és a művészi élet keretei is-

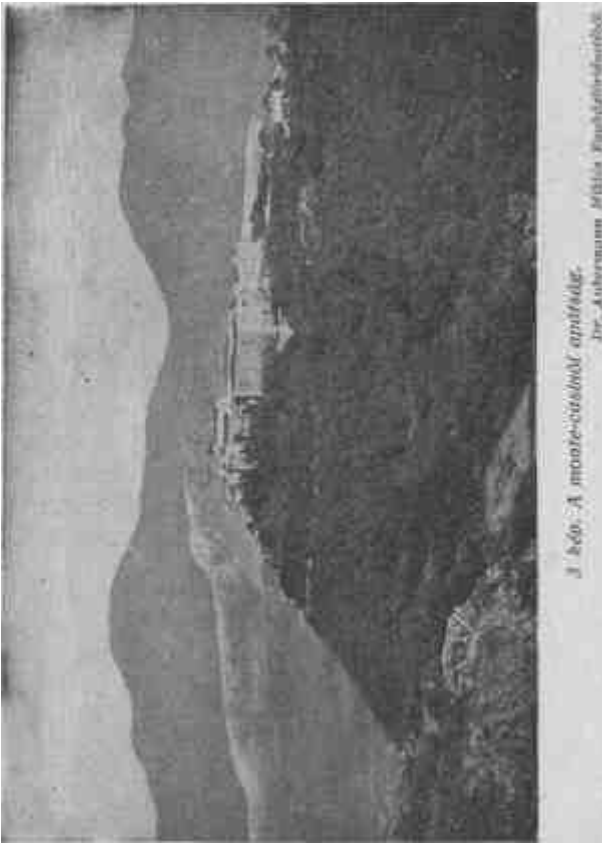
megfelelően tágultak, nagyobb arányokban ugyanez történt. Bernardus valles, montes Benedictus amabat. E régi vers a középkor két hatalmas szerzetének működési helyét és irányát jelzi. A *bencések* a hegyvidékek munkásai. Lankadatlan buzgalommal ők nyitottak oda utat a kultúrának, főként a földművelésnek. Ezt fejezi ki szép francia nevük: les pères de la patrie. A német kertészet velük kezdődik. A kultúrnövényeket ők vitték át Németországba. Nagy Károly gyönyörű kertjeihez a mintákat ők adták. A szőlőművelést Szent Emmerán tökéletesítette. A köz-

2. kép. A középkori szerzetesek öntözőgépe.

lekedési utakról ők gondoskodtak. Konrád fuldai apát 1242-ben Hammelburgnál áthidalta a frank Saale-t. Hermann korveyi apát 1249-ben a Weseren épített hidat. (A középkor külön hídépítői a *fratres pontifices*. Rendalapítójuk Benezet páásztor, 1189. Az avignoni Rhone-híd tőle, a lyoni híd [1246] szerzete-seitől származik.) A völgyekben található *ciszterciat*-majorok a középkor gazdasági iskolái. A fejedelmek birtokaik számára vetélkedve keresték a szürke bará-

tokát (grisei monachi, grawen Müniche). A méhészet velük kezdődik. Anglia gyapjúiparát nekik köszöni. „A chalonsi egyházmegye azon helyén, ahol a fák és túskebokrok rengetegében ember lábnyomait még nem hagyta s csak vadak tanyáztak”, alapította Szent

J. 260. A molesmi apátok apátság.
Dr. Auermann Miksa. Fényképezéséből.

Róbert molesmi apát 1098-ban a citeau-i (Cistertium = eis tertium lapidem milliarium = a harmadik mértföld-jelzőn innen) kolostort. Belőle indultak ki 1115-ben azok a szerzetesek, akik az Ürömvölgyet vették munkába. így hittak ezt az elhagyott vidéket a benne burjánzó keserű cserjék s a rablók kezébe esett

szerencsétlenek kínjai miatt. S a szerzetesek kezemunkája által ebből az Ürömvölgyből lett a Derűsvölgy, a Clara vallis, vagy Clairvaux. Az ő munkáságukhoz teljesen hasonlít a premonstreiek munkásága, akik az általuk megtérített népeknek (vendek,

4. kép. Grande Chartreuse munkásai.

szászok, hollandok) a mezőgazdaságban szintén felbecsülhetetlen szolgálatot tettek. Az Elba és az Odera között számos helyen voltak mintakolóniáik, sok területet törtek fel, sok utat és hidat készítettek el.

Velük szemben a *karthauziak* a nagy pusztaságok telepesei. Ők varázsolták át a 4000 hektár sivatagot erdőben, szántóföldben, rétben gazdag kultúrterületté, melynek középpontja a híres Grande Chartreuse. Amikor a terület ritkította párját, a forradalom a szerzetesektől elvette s állami vagyonnak jelentette ki. Utána a világhírű likőrkészítéssel foglalkoztak s jövedelmük nagy részét továbbra is templomok, iskolák, kórházak, utak, hidak készítésére fordították. A Guyer-mort szakadéka fölött vezető silány út helyébe 1854-ben jórészt saját költségükön sziklalehordással, töltéssel valóságos országutat készítettek.

S végül a mocsárlecsapolást a *trappisták* végezték. Francia- és Olaszországban, Boszniában a trappisták nagy területeket kapcsoltak be ily módon a mezőgazdaságba s fásításukkal a mocsárláz ellen hathatós védelemről gondoskodtak. A legújabb időben Németországban tettek óriási területet művelhetővé, amelyért legmagasabb állami elismerésben részesültek. Ezekről a szerzetesektől tanulhatnának a halotthamvasztásra áhítózó szabadkőművesek, akik állítólag a többtermelés biztosítása miatt s valójában kereszténységiszonyból a temetőket akarnák termőföldnek lefoglalni. Mintha bizony már nem volna a földön lecsapolható mocsár vagy kultúrát bíró sivatag és csak a temetők jöhetnének szóba.

2. Megbecsülhetetlen kultúrmunkát végezett az Egyház a missziók révén a pogányok megtérítésével *olyan területeken, ahol eddig semmiféle kultúrának nyoma sem volt.* Minden népnek igazi története, anyagi és szellemi kulturális élete voltaképpen itt kezdődik. Egyrészt munkájukkal vettetett az alap, amely nélkül a nép lelkében nem képződik igazi kultúrta. S másrészt a középkor hittérítő szerzetesei: bencések, domonkosok, franciskánusok, kapucinusok, ciszterciek, premonstreiek mint építőmesterek, földművesek, erdőirtók s az összes mesterségekben jártas néptanítók mentek a kultúrátlan népek közé. Jelszavuk volt a kereszt és az eke, *cruce et aratro!* Felszerelésük jóformán a rajtuk lévő öltözet és a breviárium. Sorsuk pedig a sok-sok szenvedés.

Sok szenvedést jelentett a nagy távolság, amely a

fejletlen közlekedési viszonyok miatt félelmes arányokat öltött. Erről mi a közlekedés mai fejlettségéhez szokva szinte nem is tudunk fogalmat alkotni. Hiszen amennyi idő alatt ma a föld ötször körülutazható, a középkorban csak Kínáig lehetett eljutni. Az Atlanti-óceán áthajózására (ma 5 napot igényel!) még a XVIII. század vége felé is 50 nap kellett. Angliából a Jóreménység-fokig még 1840-ben is 70, Valparaisóba 110, Sidney-be 130 nap volt szükséges. Ma ugyanazt az utat 21, illetve 40 és 43 nap alatt meg lehet tenni. Még a XIX. században is $\frac{3}{4}$ év alatt lehetett csak Északamerikán átjutni, ami ma a Pacific-vasúttal 7 nap alatt megtörténhetik. Ma 20 nap elég innen Japánig, ahova a hithirdető szerzetesek a középkorban 1 év alatt se jutottak el. S ezer példa van előtünk annak bizonyítására, hogy a nagy távolság miatt a hithirdető szinte teljesen el volt szakítva otthonától. Milyen siralmas lehetett pl. még a XVIII. században Heipel Jakab jezsuita sorsa, aki Manilából (Filippi-szigetek) a rendfőnököknek írt levelében arról panaszkodik, hogy ismételt írása dacára 19 évig nem kapott hazulról levelet.

Ennél sokkal nagyobb veszedelmekkel néztek, szembe a hithirdetők a kultúra érdekében. Szent Bonifác (f 754), Németország apostola, egyik kezében a bibliát, másikban az ácsok mérővesszőjét tartva ment a frízek közé. Készen volt a vértanúságra, mert tudta, hogy a világ megváltásának minden karnál fontosabb záloga a vér.

Eisen kann uns retten,
Erlösen kann uns Blut.

(Fegyver megvédhet,
De megváltani csak vér tud.)

Az a vér, amely lényegileg ott rejlik a fehér ostyában, amint valóságban ott csorgott a kereszten. S azután az a vér, amely a vértanúból kifreccsenve az evangélium igazságát megpecsételi. Mikor 754 jún. 5.-én Dokkumba ment bérálni, ellenei rátámadtak. Szentünk a védőket eltávolította magától. A baltaütések alatt elnémult. Utolsó szavai: „A várva-várt nap elérkezett.” Vére a könyvre freccsent s lapjai

közé szivároghva mint ujjak mutatták azt az igazságot, amelyről az elnémult ajkak már nem beszélhettek. Krizma helyett vérével erősítette meg a frízeket. S amit a szentírás az ószövetség prófétájáról mond: Illés holtteste prófétál (Sir. 48, 14.), ugyanaz Szent Bonifácra is állt. Halála vetette meg Németország későbbi nagyságának alapját. S a német püspökök a legújabb időkig minden évben összejöttek Fuldában

5. kép. A nagaszaki vértanúk. Köztük 6 ferencendi, 5 jezsuita, 15 japán hívő.

sírja mellett, hogy szellemével költekezzenek. Sokszor tömeges mézárulás történt. Így volt ez Japánban, mikor a hithirdetőkre féltékeny Taiko-sama 1596 dec. 9.-én kiadta a parancsot, hogy a hithirdetőket ki kell végezni. Összesen 28 ember került fogságba. A parancs szerint Meakóban az elítéltek megcsónkítandók, csúf menetben Nagaszakiba kísérendők, ahol keresztre feszíttetnek. Minden megtörtént 1597 jan.

3.-án, amikor 26 megcsönkített keresztényt (2 útközben meghalt) Nagaszakiban, a róluk elnevezett Szent-hegyen válogatott kínzások közt keresztre feszítettek.

Ennek a sok áldozatnak eredménye a kultúra derengése volt.

Anchieta jezsuita 1572-ben egyszerű papi öltönyben, mezítláb, kezében vándorbottal és breviáriummal, vállán a szentmise bemutatásához szükséges szerekkel Brazília őserdeibe hatolt. Tövises és éles kövek hasították lábát, mire megtalálta az indiánokat. Munkája nyomán az indiánok kézimunkát végeztek, iskolát

6. kép. Emberáldozat.

állítottak, falvak keletkeztek. A felnőttek hozzászoktak a renhez, az öltözékhez, a törvényes házassághoz. Társaival bejárta Brazília végtelen őserdeit. Halála után nyolc atya még beljebb hatolt. Feszülettel és breviáriummal felfegyverkezve felkeresték azokat az indiánokat, akik hozzáférhetetlen hegyek között embert áldoztak és emberhússal táplálkoztak. Figueira Lajos 1607-ben fogott az Amazon-menti indiánok megtérítéséhez. Kísérőit megölték, ami őt nem félemlítette meg, hanem még 200 óra járásnyira hatolt a vidék belsejébe! Las Casas domonkos († 1566) Tuzulutlánban, a „háborús országban” társaival oly földet vett művelés alá, melyet Spanyol-

ország háromszor próbált fegyverrel meghódítani. A bennszülöttek mindannyiszor visszaverték a beavatkozást. A nehéz munkára a hittérítők vállalkoztak. A bennszülöttek nyelvére versben lefordították a hit elemeit. A zenésített verseket kereskedőkkel betanultatták és mindenféle apró csecsebecséket vittek magukkal. Mikor a kereskedők az indián zeneszerek kíséretében előadták melodramájukat s utána kiosztották az elhozott tükröket, borotvákat, csengőket, igen nagy hatást értek el. A fejedelem megkérdezte, hogy honnan vannak e csodás dolgok? „Tanultuk”, – volt a felelet. „Kitől?” – volt a további kérdés. „Az atyáktól.” S az atyáknak el kellett jönniök. A fejedelem kereszténnyé lett, bálványait elégette. S a „háborús ország” Vera paz = igaz béke országa lett. Las Casas templomot épített, amelyben nemcsak vallást prédikáltak, hanem a mosdást, a ruhakészítést, az öltözködést tanították. S az egykor mezítelen, piszkos népek mosakodtak, ruhában jártak, házat építettek, kertet műveltek: szóval az európai művelődésnek részesei lettek, mikorra imádkozni megtanultak. S mindemellett Las Casas hétszer hajózott Spanyolországba, hogy a király előtt panaszt emeljen a kizsákmányoló gyarmatosok ellen, akik egész területeket pusztítottak ki embertelen eljárásukkal s akik ellen III. Pál pápa 1537-ben külön bullában jelentette ki, hogy az indiánok kíméletet érdemelnek, mert nekik is van lelkük.

3. Amint a mostani kultúrterületek az Egyház, régi nagystílusú hittérítő tevékenységének eredményei, Ázsia, Afrika, Ausztrália, Amerika missziósterületein ma épen olyan nagyarányú munkával gondoskodik *a jövő kultúrájáról*.

A munka jelentős voltát mutatja először *az anyagi áldozatok* nagysága. A Congregatio de Propaganda Fide nemrégiben tette közzé az 1923. évi számadást, amely szerint a múlt évben a missziókra fordított összeg kb. 25,000.000 líra volt. Két évvel előbb a misszió összes évi költségei 80–90 millió lírát tettek ki. A katolikus tudósok nemzetközi gyülekezete 1900-ban a katolikus missziókra a XIX. században költött összegét 1.554,625.000 aranymárkában állapította meg.

Ebből 449,225.000 M vallási egyesületekre, előírt egyházi gyűjtésekre esik. És pedig a vízkereszti gyűjtés 70,000.000, a nagypénteki 80,000.000 M-t eredményezett. A lyoni egyesület 275,000.000, a Jézus gyermekség 17,000.000, a Bonifác-egylet 36,000.000, a Szent Lajos-egylet 18,000.000, a Lipót-alapítvány 300.000 M-t gyűjtött. Ismeretlen egyesületek és magánosok . adománya 42,000.000 M. Ez összegből az utazás és fuvarozás, valamint a gyarmatok közigazgatásainak jutaléka fölemésztett 82,000.000 M-t. A pápai propaganda nevelési költségei s a misszionáriusok vagyona kitett 251,000.000 M-t. Egyebekre 780,000.000 M esik.

Ez az összeg, amely még tavaly májusban 14,248.138,125.000 korona volt s ma már csak igen sok számjeggyel írható ki, önmagában is fényes bizonyítéka az Egyház páratlan egyetemességének és kultúrfölényének. Hol van a földön még egy intézmény, amely a ma gondjai között ilyen arányban áldoz eszményi célokért, a jövő kultúráért? S az Egyház ennél sokkal többet áldoz. Jelentősebbek *a hittérítés személyi áldozatai*. A külső kath. missziókban kb. 17.000 hittérítő, köztük vagy 15.000 szerzetes foglalatoskodik. Franciaország 1906 előtt egymaga 4500 papot, ugyanannyi laikus testvért, 10.000 nővért s 1906 után még többet adott. A missziókban régen tevékenykedő 40 papi és 20 laikus egyesülethez a XIX. századtól kezdve kb. 120 női kongregáció járult, amelyekben 53.000 nővér – köztük 10.000 bennszülött – fáradozik. A párisi külmissziós szeminárium 32 területén 34 püspök, 1324 európai hittérítő, 710 bennszülött pap, 2827 katechéta, 276 más egyesületi pap és 6279 nővér 800,000.000 pogány közt kb. 18,000.000 katolikust gondoz.

Ennyi ember foglalkozik a hittérítéssel *a legnagyobb veszedelmek* között. A hithirdetés régi nehézségei közül ugyan sok megszűnt, de viszont újak is járultak a régiből megmaradtakhoz. A közlekedés átlag jobb, de ma is nagy megpróbáltatás a Csendes-tenger szigetein élni. Nagy áldozat bejárni Északamerika jéghegyeit, ahol még ma is csak kutyák a közlekedés tényezői. Nagy hősiesség Afrika vagy Tibet belsejébe

menni, ahol a közlekedés szintén az ember és állat roppant megpróbáltatásával történik. Továbbá a hit-hirdetőéletével játszik olyan népek között, akiknek megjelenése is ijesztő (7. kép) s természetük még ismeretlen. A missziók története az újabb korban is sok vértanúságról számol be. A jezsuitarend 800 missziós vértanújának nagy része az újabb idők mártírja. Az észak-kochinkíni apostoli vikáriátusnak 1 püspök- és 22 papvértanúja van. Kínában a XIX. század elején és közepén, Japánban 1867–73 között folyt nagy mézárulás minden rendű és rangú hittérítő között. A kelet-tonkingi vikáriátusban 1860-ban 25 pap, Annámban 1873-ban 10.000, 1883-ban ismét több ezer keresztény szenvedett vértanúságot, természetesen minden esetben a hithirdetőkkel együtt. A párisi külmissziós szeminárium vértanúinak száma 1869-ben 26. Az 1885. év jelentése így szól: „Egy év se volt olyan pusztításnak tanúja, mint 1885. Egyben se folyt annyi keresztényvér, mint ebben. Kochinkínában az üldözők 10 hithirdetőnket gyilkolták meg; 12 bennszülött papot, 60 katechétát, 300 bennszülött nővért végeztek ki 30.000 kereszténnyel... Azonkívül 250 templomot, 2 szemináriumot, 40 iskolát, 70 hithirdetőotthont, 17 árvaházat, 13 kolostort, 1 nyomdát és 55.000 keresztény lakást pusztítottak el.”

Az üldözéseknél nagyobb veszedelem a missziósterületek klimatikus viszonyaival összefüggő betegségek. A Congregatio de Propaganda Fide 1922-ben az összes missziósterületekről kiadott részletes jelentésében (*Missiones catholicae cura S. Congregationis de Propaganda Fide descriptae*, 1922. Florentiae) az egyes területek jellegzetességét feltűntető adatok közt a területek állandó betegségeit is felvette. Főként Ázsia és Afrika misszióinál sűrűn találjuk azt, hogy „a betegségek közül a trópusi malária, a bőr túlérzékenysége, a bélpoklosság, a hólyagos himlő, a májfertőzés, az álomkór, a vérhas, a tüdővész, a tüdőgümőkór, a kolera, a pestis, a tífusz, a vérvizelés, a belső vérzéssel járó láz, állhártyagyulladás, felhólyagosodás, izületi merevedés, izületi csúsz stb. uralkodnak.” Ezek a betegségek bizony sort vágnek a hittérítők között. Az afrikai Aranyszarv- és Elefántcsont-

földön 1899-ben néhány nap alatt az apostoli prefektus, 6 áldozópap és 1 nővér halt meg. Szenegambia vidékén (Afrika) a mocsárláz 11 éven belül 42 hittérítőt, 6 év alatt 4 apostoli vikáriust gyilkolt meg.

7. kép. Ilyen vad kinézésű indiánokat kell a hittérítőknek megszelídíteni.

Ugyanitt 1900-ban 11 hittérítő és nővér volt az áldozat. Kamerunban (Afrika) 13 év alatt 21, a Fernando Po-szigeten 18 éven belül 80-nál több hittérítő halt meg. A Nyissza és a Tanganyika egészségtelen vidéke (Afrika) 20 éven belül 34 áldozatot követelt

A jezsuiták a Zambézi-missziókon (Afrika) 20 év alatt 40 áldozópapot vesztek. Trinidadban a sárgaláz 20 napon belül 9 nővért ragadott el. Mikor a misszió jelentette, hogy Kongóban 6 nővér sárgalázban meghalt, helyettük 100 jelentkező akadt.

Ennyi áldozattal dolgozik az Egyház a jövő kultúráján s nagyítás nélkül mondhatjuk, hogy *csendes munkájának eredményeihez az államok kultúrtevékenysége nem is fogható.* „A katolikus Egyház közreműködése nélkül – mondotta Taft Vilmos, az Egyesült

8. kép. Beteglátogatásra felkészült ausztráliai missziósnővérek.

Államok elnöke – kultúrmunkánkban tehetetlenségre volnánk kárhozthatva. Ez a tapasztalat érlelte meg bennem a meggyőződést, hogy az Egyháznak és az ő befolyásának mindenkor szolgálatára legyünk.¹¹ (Religio, 1909. LXVIII. 140. 1.) A gyarmatpolitika az eddigi kultúrátlan területeket elláthatja vasutakkal, hidakkal, hajókkal, villannyal, középületekkel. A munkások számára nyithat keresetforrást. Állíthat gyárakat. Azonban ebbe a gépkultúrába a misszió lehelte az elevenítő lelket.

Teszi ezt a kereszténység terjesztésével, ami nél-

kül minden kultúra a jövőben is csak kártyavár lesz. Újabb időben a 800 millió pogányból a misszió kb. 9 millió lelket nyert meg az Egyháznak, ami a kereszténység terjedésében annyit jelent, hogy míg 1792-ben csak 348, ma már 372 keresztény esik 1000 emberre. S hogy a munka nem gyorsabb, annak oka az útban álló sok akadály: az állam képviselőinek rossz példája, hitetlensége, ledér élete, anyagiassága s főként a kellő tisztelet hiánya a kultúrátlan népekkel szemben sok pogányt visszatartanak a megtéréstől.

A misszió a keresztény erkölcsi életre is mintát

9. kép. Ferencrendi hithirdetők a pestisbetegek között.

mutat. A világ missziótelepein 457.600 nővér munkálkodik az irgalom angyalaként. Árvaházaik, menhelyeik, kórházaik összegyűjtik a nyomorultakat. A betegeket otthonukban is felkeresik és ápolják. A gyermekágyas nők helyett a háztartást vezetik. Lelechházaikban az elhagyott gyermekekkel foglalkoznak. A hittérítőknak is segédkeznek. A gyárak modern rabszolgáiban így tartják a lelket s így ellensúlyozzák a kizsákmányoló politika nyomába lépő ellenszenvet a kereszténység iránt. Ha ez a bennszülötteket rabszolgává teszi, nekik az a feladatuk, hogy a pogányok emberméltóságuk tudatára jussanak (Zsolt, 9, 21.).

A missziósterületek állása 1918-ban.
(Bernhard Arens Handbuch d. kath. Missionen 1920. 27. Tabelle.)

Missziós terület	S z e m é l y z e t										Katholikuskok	Katekumének (hittanulók)	Templok és kápolnák	Elemi iskolák	Iskolás gyermekek	
	papság		s e g í t ő k				Kis- Nagy- szeminárium	Kis- Nagy- szemináristák	Kis- Nagy- szeminárium	Kis- Nagy- szemináristák						
	összesen	ben- szülött	Testvérek		Nővérek											Katekéták
			össz.	benz.	össz.	benz.										
Ázsia	8406	4289	1426	449	12633	8556	21352	81	82	4738	2195	13972516	533950	23327	18541	664190
Afrika	2109	238	1027	12	4077	234	12606	10	12	384	134	1961686	548631	5781	5317	317176
Észak-amerika	506	6	140	—	1178	253	—	—	—	—	—	232486	—	499	362	29800
Közép- és Dél-amerika	885	—	323	—	807	—	—	—	—	—	—	1149456	—	777	555	45388
Ausztrália	55	—	43	—	82	—	47	1	—	—	—	13450	77	55	24	1261
Oceánia	416	8	241	16	596	155	1258	1	3	70	6	199260	10920	1077	792	35591
Összesen	12377	4541	3200	477	19373	9198	35263	93	97	5192	2335	17548854	1093578	31516	25591	1093406

A missziók a kereszténység terjesztésén kívül közvetlen munkával is a ma kultúráján fáradoznak. A reggeltől estig fáradozó misszionáriusok és nővérek

10. kép. Agg munkásnak segítő ferencrendi hittérítők.

ugyanis a nap legkisebb részét fordíthatják csak hittanításra. A nap nagyobb részében szántanak, vetnek, téglát készítenek, falat raknak, varrnak, fonalat sodornak s egyéb munkát végeznek. Mikor a hittérítő az az anyaintézetben a kultúráltalan népek közé készül, nyelvükön kívül az ipari munkák egy részét is el kell sajátítania. Ennek ékes bizonyága, hogy a párisi iparkiállításon nem régen a lyoni misszióintézet a külső ipar fellendítéseért elismerést kapott.

De nem volna teljes a missziók régi és újabb

II. kép. A Steyl-i (Hollandia) missziósház, ahol a nővérek nevelkednek a hittérítői tevékenységre.

kultúrtevékenységéről megalkotott kép, ha nem vennők figyelembe tudományos tevékenységüket. Csak az imént kaptuk a tudósítást, hogy a párisi kereskedelmi földrajzi társaság Fooc jezsuita atyát Kiangson apostoli vikáriátus misszionáriusát és a sanghai közelében lévő likawei csillagvizsgáló-intézet igazgatóját a „Henry d'Orléans” című érdemrenddel tüntette ki. A tudós jezsuita huszonhat éve foglalkozik azoknak a szeleknek és viharoknak tanulmányozásával, melyek Kína szárazföldjét és vizeit látogatják. Megfigyeléseivel rengeteg szolgálatot tett a francia tengerészeinek s tömérdek életet és árút mentett meg.

Minden művelt embernek illenék tudni Schall Ádám jezsuita nevét, aki 1617-ben nagy tudománnyal felszerelten indult Kínába. Hosszabb működés után a császári udvarhoz kapott meghívást (1632), ahol egy rendtársával megjavította a kínai naptárt, a kínai tudósok műszereit tökéletesítette, felszerelésüket új eszközökkel gyarapította s kínai nyelven írt matematikai könyveivel környezetének teljes és osztatlan becsülését, bámulatát szerezte meg. Ez annyit jelentett, hogy Keleten a tudomány terjedése számára gazdagon csörgedező patakot nyitott s a kereszténység terjedését is biztosította. Schungti királynak (1644 – 1661) tanácsadója és legkedvesebb barátja lett. A címe: a jó tanács nagy embere. Később mint „az isteni lelkek mestere” elnöke lett a mennyiségtani körnek. Akadémiának. A király kinevezte rangban közvetlenül a birodalmi hercegek után következő mandarinnak, Schungti halála után a trónörököszt nevelte, de a kevéssel utóbb a „Nyugat emberei” ellen kitört üldözés miatt áldásos befolyásának vége szakadt († valószínűleg 1665.).

Még nagyobb szabású a misszionáriusoknak a művelődéstörténelem művelésével felmutatott tudományos tevékenysége. Mikor a pogányok közt a keresztény kultúrát közvetítik, hozzánk viszont eljuttatják a kiháló népek emlékeit. A művelődéstörténetnek egyik legérdekesebb kérdése az a szellemi hajszalcsövesség, amely a missziók közvetítésével a nyugati kultúra és a kultúrátlan népek szellemi élete között van. Mások munkája ezen a téren alig jöhet számba. A kormányzó és a kormányok egyéb megbízottai, továbbá az etnográfusok csak átmeneti vendégek, de a hithirdető állandó lakótársa, bizalmasa a pogányoknak. Hallja éneküket, látja istentiszteletüket, ellesi lelkiéletük sajátosságait, beelát szellemi életük mélyébe s ezáltal egy lassankint elsüllyedő szellemi világot ment meg az elpusztulástól. Csak az a baj, hogy akik a régi kor hithirdetőit a pogány emlékek pusztítása miatt gáncsolják, az újabb kor hithirdetőinek épen ellenkező munkásságát nem méltányolják kellőképen. Kevesen tudják, hogy mennyire hithirdetőinknek köszönhetjük, ha a pogányok szellemi életének kincsei

mint történeti emlékek megmaradnak. Vagy ki gondol arra, hogy az ifjúsági irodalom keleti meséi közül a legszebbek, legtanulságosabbak tőlük származnak és hogy sok világirodalmi alkotás tárgya közvetítésükre megy vissza. Még nem jött el az a művelődéstörténetire), aki a hithirdetők enémű érdekeit kellő megvilágításba helyezze. Majd akkor tűnik ki, hogy hány ünnepezt filológus vagy pszichológus munkájában van említés nélkül egy-egy régi hithirdetőnek fáradságos munkával összegyűjtött adathalmazára. Aminthogy nyelvtudományi társaságok ülésein ma is gyakran szólnak a misszionáriusok. S ma valóság-pszichológiát a régi és újabb hithirdetők adatai nélkül alig lehet művelni. Szótárak készítése és átnézése, térképadatok beszolgáltatása régen majdnem kizárólag az ő feladatuk volt. Amit a XIX. század Kínáról tudott, azt az előbbi század hittérítőinek köszönhetjük. Kína legjobb térképei az ő kezükből kerültek ki. Az első szinológus Ricci Máté jezsuita volt. I. Napoleon 1813-ban egy misszionáriusnak 100 éve kéziratban heverő kínai szótárát nyomtatta ki. A domonkosok közül Ibanez Ignác kínai szótárt készített és amoi nyelven több könyvet írt.

* * *

A hithirdetés céljaira való gyűjtésnek legismertebb ideje Vízkereszt ünnepe. A miséző pap ezen a napon ezt olvassa a misét előíró könyvben: ma gyűjtés lesz a külső missziók számára. Külföldön, főként Amerikában, Franciaországban részint a politika miatt, részint az intenzívebb katolikus élet miatt az emberek jobban ismerik a missziók jelentőségét. Innen magyarázható az 1923. évben az adományozó nemzetek¹ következő sorrendje:

¹ A világegyházban a hiti erjesztés a Congregatio de Propaganda Fide feladata Elnöke egy bíboros, „a vörös pápa”. Pénzügyeit az Opus pontificium bizottság adminisztrálja, amely elvől nem váltja át a befolyt összeget más pénzre Innen van, hogy a zárószámadás a 16 millió német márka ellenértékét már föl sem tünteti.

Az adományok hova fordításának statisztikájából nyomonykövethetők a kath. világegyház terjeszkedési vonalai. Legtöbb pénzt a kínai misszióknak utaltak ki. Bár Afrika és Ausztrália is hatalmas összegeket kaptak, a súlypont mégis Ázsiára esik.

Egyesült Államok	11,000.000 líra
New-Yorki egyházmegye	7,000.000 „
Franciaország	10,000.000 „
Angolország.....	1,663 000 „
Olaszország.....	871.000 „
Belgium.....	868.000 „
Írország	521.000 „
Spanyolország.....	500.090 „
Csehország.....	24.085 „
Csonkamagyarország.....	4.589 „
Jugoszlávia.....	580 „

Ez összegekkel kapcsolatban mi magyar katolikusok kettőt jegyezzünk meg.

1. Az adományok a mai időben kétszeres bizonyosságai az Egyház nagy kultúrszeretetének. Közlésükkel egy időben olvastam, hogy a nagyobb és félelmesebb jövő háborúra készülő népeknek az aviatikára fordított összegei a múlt évben a következők voltak. Az Egyesült Államoké 29,500.000 dollár (590 milliárd magyar korona), Franciaországé 450,000.000 frank (500 milliárd m. k.), Angliáé 511,000.000 fontsterling (1035 milliárd m. k.), Hollandiáé 1,300.000 forint (44 milliárd m. k.), Japáné 21,000.000 dollár (420 milliárd m. k.). Olaszországé 300,000.000 líra (248 milliárd m. k.), Csehszlovákiáé 114,000.000 korona (68 milliárd m. k.).

A kultúra újabb pusztítására való elkeseredett felkészülés közepette az Egyház állandóan a jövő kultúrájáért dolgozik. Tartja a próféta szavát: *quam speciosi pedes evangelizantium* mily boldogság kel a hithirdetők lábanyomán (íz. 52, 7.). S adószedő, végrehajtó nélkül is megtalálja rá a módokat, hogy a béke hirdetői tényleg a népek közé jussanak.

2. Mi magyarok az adózó népek sorrendjében szomorúan látjuk önmagunkat majdnem az utolsó helyen. Adományunk törpeségét eléggé magyarázza elszegényedésünk és érthetővé teszi az a körülmény, hogy derék tótjaink most nem velünk adakoztak. De az elma-

Az Egyház a megkövesedett keleti kultúrák masszív falán ütött rést igyekszik tágítani. Azon a dombon, ahol a japánok a Xvl. században 37 000 keresztény vértanút földeltek el, ez volt a fölirat: „Amíg a nap a földet világítja, keresztény Japánba nem jöhet.” S ma már sok katolikus él benne.

radásban nagy része van a magyar egykedvűségnek, az ideális célokra való adakozástól elterelt gondolkodásunknak is. A magyar ember ugyanis elszigeteltségünk miatt nem érti a missziók jelentőségét s a céljaikra való adakozást olyan kiadásnak tekinti, amely mellett a bevétel-rovat mindig üresen marad. Így történt meg, hogy amikor nagy szegénységünkben egy családi bál alkalmával a zongoristának IV2 millió koronát tudunk adni, mikor a kis Jézus 20 milliós karácsonyi ajándékot hoz, a misszióknak az egész országtól csak 4,000.000 korona jut.

Terjesszük tehát jobban a missziókra való adakozás gondolatát.

Adjunk hálás szívvel. Ha valahol, itt érvényes a szentírás figyelmeztetése: boldogítóbb adni, mint kapni (Ap. csel. 20, 35.). Jobb itt élni, ahol az Egyház számunkra már ezer éve megteremtette a kultúr-feltételeket, mint a pogány területeken kultúra nélkül tengődni. Jobb itt adósnak, a nálunk térítő régi hit-hirdetők adósnak lenni, mint Ázsiában, Afrikában „sötétségben és a halál árnyékában” ülve könyradományokra várni. Adjunk alázattal annak tudatában, hogy mi sokat adva is csekélységet adunk azokhoz viszonyítva, akik a legértékesebbet, életüket adják pogány embertársaikért. Adjunk tehetségünk szerint abban a tudatban, hogy a mi kis adományunk is szükséges ahhoz, hogy kigyulladjon egy-egy betlehemi csillag s a pogányok közül elvezessen valakit az Ur Jézus imádására. „Aki közülünk, katolikusok közül, sírba tér anélkül, hogy a katolikus hittenjésztésben buzgólkodott volna, az legszebb és legjövődélmezőbb földterületét érzéketlenségben és megvettségben hagyta s életének legszebb pillanatait elvesztegette.”

Az Egyház és a technikai fejlődés régen és most.

Az Egyház sem a régi technikai fejlődésnek nem ellensége, sem az újabb technikai haladásnak nem kerékkötője. Igaz ugyan, hogy a múltban hidegen

fogadott, sőt kifogásolt olyan találmányokat, melyek nélkül ma alig tudnánk megélni, azonban:

1. Minden kornak megvan a maga nézete élet-ről, iparról, művészetről, tudományról, amely alól csak a legkiválóbb szellemek tudják magukat itt-ott kivonni. S aki rajta változtatni akar, ellenzésre talál. S az Egyház ellenzésének nem is mindig a régihez való makacs ragaszkodás, hanem igen sokszor az a tapasztalat a rugója, hogy az újítási láz a ki nem forrott új miatt sokszor temetett el régi értékeket. Az Egyház ezt a veszedelmes tényezőt akarta ellensúlyozni. Tiltakozása a jótékony önvizsgálatot és irányítást volt hivatva szolgálni. Azt a szerepet töltötte be, amely a kocsin a féké, a mozdonyon az ellengőzé. Századokon át volt a népek tanítója s tudta, hogy a tömeget az újság ingere képtelenné teszi a helyes ítéletre és azért bizalmatlanul fogadott sok vállalkozást, amely még nem mutatkozott tökéletes formában. Az emberiség ennek csak hasznát látta. Sokszor volt a népekre áldás, hogy Róma nem bomlott az újdonságok után, hanem tízszer is megfontolta, mielőtt állást foglalt mellettük. Amint Gaëtani bíboros, a későbbi VIII. Bonifác mondta: *Romae pedes non plumei, sed plumbei* – Róma lábai nem tollból, hanem ólomból vannak. Nem rohan, de viszont ha valahol megveti lábát, akkor nem tágít.

2. Ma könnyű az újításokkal szemben a múltban elkövetett hibákat meglátni és a helyes állásfoglalást megjelölni. De a régi és új mesgyéjén annál nehezebb rögtön fölismerni emennek minden előnyét és megállapítani a réginek értéktelenebb voltát. Emiatt sokszor maguk a föltalálók vagy a tudósok sem ismerték fel alkotásaik fontosságát. Goethe színelmélete ma furcsaságszámba megy s Goethe költeményeinél fontosabbnak gondolta. Wagner többre becsülte verseit, mint zenéjét. Jedlik Ányos külföldi folyóiratokból értesült, hogy a dinamógép megszerkesztésével fontos felfedezést végzett.

Csak egész természetes, hogy kívülállók: magánosok és hatóságok, egyháziak és világiak, tudósok és tudatlanok, katolikusok és protestánsok e téren

még könnyebben tévedtek és nincs találmány, melyet kezdetben csak az Egyház emberei helytelenítették volna.

3. Nem az Egyház volt az újításoknak legnagyobb ellensége, hanem az élet és benne a történelem egyik legfontosabb tényezője: az érdekelteknek a régi berendezkedéshez való makacs ragaszkodása. Miatta kellett és kell oly sok úttörő szellemnek Golgotát járni. „Überall, wo ein grosser Geist seine Gedanken ausspricht, ist Golgotha” (Heine). A művelődés minden terén mennyi erre a példa, nem a sötétnek mondott középkorban, hanem a legújabb kultúra-éhes időkben.

Beethoven (f 1827.) D-dur miséjére csak néhány aláíró jelentkezett, s köztük egyetlen zenész sem akadt. Harveyt (f 1657.) a vérkeringés kimondásáért először nem az orvosok mondták-e bolondnak? Semmelweis Ignácnak (f 1865.) nem az volt-e a tragikum, hogy olyankor lépett fel tanáival, amikor az orvosi tudomány vezérei a régi nézetek uralma miatt a gyermekágyi láz fertőző jellegét nem akarták elfogadni? Az orvosok dilemma előtt állottak: vagy elhagyják régi nézeteiket, vagy elzárkóznak az újítás elől. Az utóbbi történt meg s az a Semmelweis, akit a tudomány ma csodálattal emleget és szoborral tisztel meg, a bécsi egyetem tanárainak makacs ellenzése miatt kétségbeesve az örültek házában fejezte be életét.

Ampère-nek († 1836.) az elektrodinamikára és elektromagnetizmusra vonatkozó elméletét Biot, kora nagy tudósa szólta le: „Örök dicsőségemnek tartom – mondta –, hogy e feltevéseket mindjárt kezdetben visszautasíthatom.” Sadi Carnot, Faraday, Euler, Fraunhofer, Fresnel korszakos felfedezéseit a kortársak évekig figyelemre se méltatták. Davy 1812-ben platinát hozott izzásba villamos árammal, mikor a természettudósok még mindig elméleti értekezéseket írtak ellene s majd századnak kellett elmúlni, mire az izzólámpa érvényesülhetett. Huyghens rezgési elméiete már 1690-ben készen volt, de 1800-ban még mindig voltak tudós ellenzői. Mayer Róbertet († 1878.) az energiamegmaradás elvéért épen a

szaktudósok részéről elszenvedett sok-sok gúny kergette örülségbe. Ohm-ot († 1854.) világeletemben eszelősnek tartották. Franklinnak a villámhárítóról szóló kéziratát a „Royal Society” akadémia nem tartotta közlésre érdemesnek.

„Két ellentétes oldalról látom magam megtámadva. – panaszkodott Galvani († 1799.) –, a tudósok és a tudatlanok oldaláról. Mindkét oldal nevet rajtam s a békák táncmesterének hívnak. Mindazonáltal tudom, hogy a legnagyobb természeti erők egyikét fedeztem fel.”

Lavoisier chemiai újításaival szemben legtovább a chemikusok bizalmatlankodtak. Mikor kimondotta a tételt, hogy a levegő nem elem, hanem összetett test, Berlinben a régi elmélet védői mint a tudomány eretnekét in effigie megégették. Tételét 1774-ben kimondotta, kísérletekkel bizonyította, a matematikusok és fizikusok közül Laplace, Cousin, Van der Monde hívői lettek, de a chemikusok csak 1785-ben állanak melléje. Mikor Marat az *Ami du peuple* című újságban ezt írta róla: „Lelepleztem előttetek a csaló Lavoisier urat, a chemikus inast, a puska- por- és salétromgyár igazgatóját... Az égnek kedves volna, ha aug. 6.-án a lámpán függene” s amikor 1798. nov. 28-án tényleg fogházba került, épen a chemikusok örömmel nézték bukását; sorsának enyhítésére kis ujjukat se mozdították még. „így ütötték le egy perc alatt fejét, melyhez hasonlót 100 év alatt se lát a világ.” (Lagrange.)

Ha már a tudományok terén is ennyi bajt okozott a *vis inertiae*, gondolni való, hogy a technikai újítások még nehezebben küzködtek meg vele.

A modern ember sajnálkozással gondol a másolókra, hogy nap-nap után asztal mellett görnyedezve körmölték, amit egy rotációs néhány pillanat alatt elvégez, pedig épen a másolók voltak a könyvnyomtatás legelkeseredettebb ellenségei. A pápához mentek, hogy kiközösítéssel sújtsa a nyomdatulajdonosokat és nyomdászokat. A könyvnyomtatást ellenezték a másolók, mert egyetlen keresetüket veszítették; a művészek, akik kezdőbetűk festéséből éltek; a könyvbirtokosok a hirtelen bessz miatt; a szűkkeblű

tudósok, akik attól féltek, hogy a tudomány közkinccsé lesz. S míg ezeket senki sem emlegeti, az Egyházat annyiszor megszólják, hogy a Vatikánban már Gutenberg idejében nem szerelt fel rotációs gépeket. Anyagi érdekek miatt ugyanúgy panaszkodtak a lajtosok a vízvezetésekre, a szalagverők a danzigi első szalaggyárra, amelyet a munkások bezártak és a feltalálót vízbe fojtották. Épen így ne-

12. kép. Gúnykép a Montgolfier-testvérek

hezményezték a szabók a varrógépet, „a fuvarosok a vasutat stb. Howe Elias bostoni lakatos (f 1867.) örömmel vitte első varrógépét a legnevezetesebb szabómesterekhez. Az első türelmetlenül hallgatta végig. „Ilyen ostobaságokkal nem foglalkozom” – volt összes bírálata. A következő szentelen szemfényvesztőnek mondta.

A legjobb akaratú érdeklődéssel nézte végig a gépet s a dicséret után figyelmeztette, hogy azzal együtt személyes épsége is veszélyben forog. S tényleg, egy üzletben engedélyt kérvén arra, hogy 6 segéd helyett dolgozzék, a próba

után a szabók a gépet összetörték és halállal fenyegették, aki ilyen gépet vesz. Az amerikai találmányt ezért kezdték először Angliában értékesíteni. A feltalálástól az első vonal építéséig fuvarosok és tudósok mennyi akadályt gördítettek a vasút elé. A XVIII. században, az angol „Royal Society” elutasította a gőzgép próbálkozóit, mert a gőzgépet a

léghajónál nem kisebb haszontalanságnak tartották. A közvélemény félbolondnak hitte, aki bármelyik tervvel foglalkozott. A bajor orvosi kollégium szerint a vasút közegészség elleni merénylet, mert az utasok elszédülnek és agyrázkódtatást szenvednek. A legfőbb építési hatóság éppen ezért sokáig lehetetlenné tette a vasútépítést. Mikor Gray Tamás vasútépítésre szólította fel az angolokat, az Edinburgh Review kényszerzubonyt kívánt rá. S az első lokomotívon már dolgoztak, mikor tudós mérnökök elméleti úton még mindig a terv kivihetlenségét bizonyították. Arago a francia képviselőházban a fuvarozók jövedelemvesztése miatt 1838-ban még a vasutak ellen nyilatkozott. Thiers, a harmadik köztársaság elnöke, ifjúkori parlamenti beszédében így nyilatkozott: „Megengedem, hogy a vasút személyszállításra némileg előnyös. Egyes nagyvárosok, pl. Paris közelében van értelme néhány rövid vonal-

13. kép. A léghajóra csak a birka és a kakas merte magát rábízni

nak de a hosszú vonalakra nincsen szükségünk.” Az 1839-iki pozsonyi diétán pedig Zala követe is a terv ellen szavazott. „A debreceni és a pesti vonalra nézve – mondotta a szónok – alig van valaki a rendek között, ki velem együtt álomnak nem tartaná azt, hogy itt valaha vasút létezessen. Ha pedig mégis találkozónék olyan, aki azt hiszi, nem bánom, aludja tovább édes álmát.” Ezeket a szavakat pedig nem kisebb ember mondta, mint Deák

Ferenc. S talán Stephenson Györgynek († 1848.) volt legtöbb alkalma keserűen tapasztalni, hogy találmányát a megvalósulás küszöbén épen a szakemberek milyen kitartó munkával iparkodtak elgáncsolni. Miattuk először csak a legmeghittebb körben mertem emlegetni a városokon átvezető hosszú vonalakat, az alagutakat, a hegyek lehordását, átfúrását, sziklák repesztését, mocsarak, folyók, völgyek áthidalását. Mikor Newcastle on Tyne mellett az első utat készíttette, egy francia halhatatlan még mindig a terv botorsága ellen beszélt. A stokton-darlingtoni vonalnál a birtokosok tetteleg bántalmazták a mérnököket. Mikor a liverpool-manchesteri személyszállító vasút érdekében agitált, épelméjében kételkedtek. A tervet veszedelmesnek és lehetetlennek mondták. Veszedelmesnek, mert az utasok agyrázkódást szenvednek s a megijedt barmok a mezőről világgá szaladnak. Lehetetlennek, mert a kocsik kerekei forognak, de az alkotmány egy helyben marad. Mindezeket figyelembe véve nem nagy történelmi igazságtalanság-e az Egyházat kultúrelenességről vádolni, mert XVI. Gergely pápa (1831-46) idejében az egyházi államban még nem volt vasút?

Mindezek után mondhatjuk, hogy csak a tényekkel nem számoló egyháziszony tarthat ki makacsul az állítás mellett, hogy az Egyház nehezítette meg a feltalálók munkáját és a találmányok érvényesülését. S amennyiben protestánsok is megengedik maguknak az ilyen felületes állításokat, megemlítem a XIII. Gergely-féle naptárjavítást, amely nélkül ma élni sem tudnánk s mely ellen a tübingiai protestáns hittudományi kar oly elkeseredetten küzdött. „Mint-hogy a pápa az evangéliumi egyháznak nem pásztora – mondja a nyilatkozat –, hanem maga az Antikrisztus, azért naptárát is meg kellett vetni. Kibéküljünk-e az Antikrisztussal, Jézus Krisztus ellenségével? Kétségtelen, hogy a pápa naptárával elő akarja készíteni az utat az augsburgi hitvallást követő németek szívéhez és meg akarja kísérelni, hogy mit remélhet tőlük. És ha valami gyöngye frontot találna, tovább folytatná munkáját és a naptár elfogadása után más dolgokkal állana elő. Mert ez a naptár

nem egyéb, mint az ABC első betűje. Ha megtanuljuk tőle az elsőt, úgy lassan a többit is elsajátítjuk. Ha sikerül neki a naptárt a császári felség neve és tekintélye alatt a nyakunkba varrni, úgy szarvunkra kötné a kötelet, hogy zsarnokságát az Isten egyházában nem sokáig tarthatnánk távol magunktól. De be sem látjuk, miért volna oly nagyon szükséges az új naptár. Mert ha mindjárt a tavaszi nap-éjegyent néhány nappal tovább tesszük is az évben, azért a nyár nem lesz sem előbb, sem később. Azt kérjük tehát, hogy békében és nyugi lomban az a régi naptár hagyassék meg nekünk, amely a kereszténységnek annyi éven át jó volt s hagyjuk másoknak azt a naptárt, amelyeket ők akarnak.” A protestáns Kepler így írt erről a kérdéstről volt tanárának és barátjának: „Mit csinál a fél Németország? Meddig akar még az európai kontinenstől elmaradni? A csillagászat már 150 év óta követeli az időszámítás megváltoztatását. Talán arra akarunk várni, míg valamely deus ex machina felvilágosítja az evangélikus magistratus fejét?”

II. Az Egyház ma sem ellensége a technikai kultúrának, ha rajta azon tevékenységek és eredmények összességét értjük, amelyek a természetet az ember szolgálatába állítják és tényleg boldogulását munkálják. Ilyen értelemben a kultúra minden érzékű embernek szíve-vágya s hazugság, hogy vele épen az Egyház helyezkednék szembe.

„Milyen nagynak és méltóságosnak tetszik az ember, midőn a villámot minden kár nélkül lábai előtt a földbe vezeti, midőn a villanyszikra formájában felidézi s akarata követeként az óceán mélységeibe, a meredek sziklákra, a végtelen sivatagba meneszti. Milyen dicsőnek mutatja magát, amikor megfékezi a gőzt s neki szárnyat adva, az őt a szél gyorsaságával viszi szárazföldön és tengeren. Milyen hatalmas, hogy a természeti erőket felszabadítja, befogja és annyira alakítja, hogy mintegy értelmet ad nekik s a munkás helyére állítva, ennek vállairól a durva munkát leemelik. Mondjátok meg, hogy nem a Teremtőből belekerült szikra mutatkozik-e benne, amidőn előhívja a világosságot és parancsot ad városaink

utcáinak és a paloták csarnokainak kivilágítására. Az Egyház mindezt tudomásul veszi s örvend látásán”. így mondja ezt XIII. Leó pápa, aki mindenkinél illetékesebben fejezi ki az Egyháznak a modern kultúráról megalkotott véleményét.

Nem szabad azonban felejtetni, hogy a kultúra csak akkor igazi érték, ha a géniusz sugarából minél több embernek jut s ha nyomában tényleg több jószág, több boldogság sarjad. Ámde mind világosabb lesz, hogy a XX. század kultúrája nem ebből a fajtából való.

a) Hiába kötötték hozzá kultúra-imádók a több jószág, az emberjavítás reményét, a statisztika szerint a kriminalitás a műveltség nagyarányú terjedése dacára, sőt azzal okozati összefüggésben inkább emelkedett, mint csökkent. A mai kultúra veszedelmes mértékben fokozza a vágyakat. Franciaország ma már kesergi, hogy a kultúra elvonja a kézimunkásokat a nehezebb munkától, mert könnyen akarnak élni. A mai kultúra továbbá hitet és vallást kisebbít, szükségleteket teremt, melyek bűnre vezetnek. Módot nyújt arra, hogy az emberek kitanulják a büntettek végrehajtásának legalkalmasabb módját, elkészíthessék a legjobb eszközöket, leplezhessék bűnösségüket. A rosszul értelmezett humanizmus a büntetések indokolatlan enyhítésével még jobban gyarapítja a bűncselekmények számát. Nálunk 1902-ben 108.780, 1908-ban már 129.794 volt az elítéltek száma. Ausztriában 1891–1895 között 568.904, 1896–1900 között 591.671, 1901–1905 között 616.072 volt az elítélt s a büntettek és vétségek a kihágásoknál sokkal erősebben szaporodtak. Németországban 1882 – 1907 között 64,9% a kriminalitás emelkedése. Angliában 1900-ban 11.079, 1907-ben már 14.184 a legsúlyosabban elítélt. Mindez magában is elég okát adja, hogy az Egyház a kultúrát bálvánnyá nem teszi és kultúravallást nem hirdet.

b) S még jobban hiányolja az Egyház, hogy kultúránkban nem lüktet a keresztény felebaráti szeretet finomsága. Aki pl. a gépek tökéletesítésétől az emberi méltóság emelkedését várta, mert a munka embertelenebb részét leveszik a napszámos vállairól,

nagyon csalódott. A piszkosabb munkát ezentúl is csak embernek kell végezni s azonkívül a gyárak milliókat új nyomorúságba és szolgaságba döntenek. A tőke ott végzi legádázabb küzdelmét az ember méltósága és szabadsága ellen, ahol hatalmas gyárkémények füstölögnek, óriási gőzdaruk játszi könnyedséggel nagy terheket emelnek és fülsiketítő zajjal kattogják tele az óriási gépházakat. Azonkívül a mai kultúra egyébként is mutatja, hogy benne az ember nem központ, hanem csak függvény. Kultúránkban veszedelmes rekord-szúrág: az eredmény. Ennek s a gépnek több értéke van benne, mint az embernek. Emiatt dob áldozatul lekiismeretességet, ami nélkül minden technikai vívmány csak boldogtalanságot zúdít ránk. A gyorsaság miatt nincs idő, hogy hídépítéskor a munkás a rábízott feladatot lelkiismeretesen megoldja. Az iskolában miatta nincs idő, hogy az anyag vérbe menjen át. A lapok eszménye a minél gyorsabb hírszolgálat, ha az igazság szenved is miatta. A közlekedésnek szédületesnek kell lennie, akárhány ember esik is áldozatul. Így léptetik fel a modern technikai találmányok együttvéve azt a zaklatott életstílust, amely kevesebb embernek áldás, mint csapás. A gépek sok ember kényelmét, de a szerencsétlenségek tömegét is jelentik. Villany, vasút, távíró, repülőgép, gyorshajó sok-sok embert szállítottak már rekordhajszolás miatt a szanatóriumba és a temetőbe. A modern technika csodáját, a Titanicot sok száz emberrel együtt az pusztította el, hogy a rekordhajszolás vágyában a kapitányt a gép jövője, a mérészség, a jutalom, a karrier jobban érdekelte, mint a rábízott emberek élete.

c) Ez a zaklatott életstílus idegeinket is megrágja. Hatása már az iskola padján ülő városi gyermekeken mutatkozik, aki a nyugodt élet csendjétől távol örökös kocsidübörgés, autótülkölés, villamoscsöngetés, kiáltás nehéz impressziói között meggyengült idegrendszerrel nő fel és indul neki az életnek. Azért vannak azután az utcán lépten-nyomon az önmagukkal hangosan beszélő emberek. Azért van családokban és közéletben egyaránt az elszenvadni tudás (kolossz.3,13.) helyett annyi ellenkezés, más véleményt

nem tűrő ingerültség. Ezért roppan össze annyi élet az első nagy nehézség alatt. S azért lett oly sok embernek mindennapi szívbeli imája: Minél kevesebb kultúrát és minél több nyugodtságot!

d) Hiányzik végül kultúránkból az a keresztény szellem, amely szigorú tilalomfa volna a technikai vívmányokkal való bűnös visszaélés ellen. Ma van távirónk, de hányszor röpít világgá vészes híreket, lelketlen rágalmakat. Vannak csodás gyáraink finom szövetek készítésére, de a belőle készült ruha hány ember erkölcsi rabságát, sőt halálát jelenti. A kényelmes házak hányszor lesznek bünbarlangokká. Hány iskola terjeszt mételyt. A színház szórakoztatás cégére alatt nemzedékeket ront meg. A nyomda dicsősége kultúránknak, de munkájáról Bismarck jövendölte, hogy tönkreteszi azt, amit a német kard megszerzett: a nagy Németországot. Az újság a technikai haladásnak nagy mértföldmutatója, de rengeteg kultúrértéket tesz tönkre. A mozi térfoglalása szintén sok-sok gyermeki lélek romlásába kerül.

A mozi és a kultúra.

A mozi főként az ifjúság szórakozása s így elsősorban az ifjúság megrontója. Az ifjúság szórakozása, mert a gyermek legjobban áhítja a kalandos dolgokat. S mivel a mozi szédületes technikája ilyen képekkel szolgál, a moziközönség 60%-a gyermek.

Veszedelemes voltát mutatják a mozi technikájából következő károk. A kiabáló, erőszakos kép megrontja a fiúk figyelmességét, aminek az otthon és az iskola vallják kárát, amelyek a figyelem felkeltését és ébrentartását ilyen erős eszközökkel nem tudják biztosítani. A képek gyors lepergetése türelmetlenségre, a jól meg nem figyelhető cselekmény felületességre nevel s mindkettő az idegességnek bő forrása. Még a legmodernebb mozi gyakori látogatása is árt az ifjúságnak. Iskola, otthoni tanulás, zene, tánc, angol, francia után a mozi nem lehet üdítő foglalkozás. Legjobban rontja a szemet, aminek szomorú bizonyítéka egy V. oszt. gimnazista kérdőívén a következő vallomás: „Vasárnaponkint voltam moziban 1917-ben fél évig. Most nem szeretek menni, mert szemeimet elrontotta. Láttam a háborús képeket s több Nick Cartert.

Minden vasárnap délután mentem, magam. Sétálni nem szoktam. Nem szoktam megnézni a hirdetések, mert nem látok.”

A mozi azonkívül belegázol a gyermek fejlődő vallási felfogásába s azt gyökerében támadja meg. Teszik ezt az erkölcstelen képekkel, amelyek erkölcsi érzékét rontják s hitét kikezdi. Méginkább a profán lélekből fakadó vallási képekkel, amelyek a hit misztériumait elsekélyesítik és megakadályozzák, hogy azok az élet fönntartó oszlopai legyenek. S végül ez történik az egészen vallásellenes képekkel. Ilyen az Orléansi szűz filmje, amelyet a cenzúra engedélyezett s a Népszava nagy örömmel hirdetett. Ilyen a Hindu síremlék, amelyben mindenki okkultizmussal foglalkozik s a betegségek spiritizmussal gyógyulnak. A gyerek ebben nem a praktikus hitétől elszakadt modern ember lelketükrét látja, aki gyónás, ima, templom stb. helyett a természetfeletti élet silány pótlékai után nyúl s amint mohón kapkod a Tagore-, Buddha-könyvek után, ráveti magát a spiritizmusra is és problémáira attól vár feleletet. A tanúság helyett a gyermek lelkére ránehezedik a szóban még ki nem fejezett tétel, hogj a vallás tanai nem állják a kritikát, mert egyik legfőbb bizonyítékuk, a csoda lehetetlen.

A mozi továbbá durvít. Kezdi a durvítást homlokon ütő *reklám-képeivel*, rikító színeivel és vonásaival, címeivel. (Izgalmas letartóztatás. A leánykereskedő kalandja. A párisi apacsok, öreg leánykereskedő. Auto a betörők szolgálatában. A dinamitmerénylő, A méregkeverő. Gyermekrablók. Az útonállók, Leányrablás. Új betörőtrükk. Éjjeli betörés. A cigánynő bosszúja. Orosz borzalmak. Az áruló foltok. Betörés hóban.) Durvít *az előadás szelleme*, hangja. A víg darab a bohócok szellemeskedésére emlékeztető humorával, a helyzetkomikummal, amely kegyeletlen s a szükséghez képest munkást, királyt, szülőt, nevelőnt nevetségessé tesz. A komoly darabban durvít a beszédet pótló sok kontraszt: a félelem és vakmerőség, vad szerelem és gyűlölet, pazarlás és zsugoriság, nyomor és dúsgazdagság, szédítő szerencse és borzalmas szerencsétlenség, amelyeknek végnélkül való feltalálása úgy hat a zsenge gyermekietekre, mint a májusi növényzetre a forró nap és fagyos éj hirtelen váltakozása.

De legjobbban durvítanak *a hátborzongató jelenetek*, a

véres összeütközések. A modern mozi képei túlnyomóan ilyen természetűek. Egy statisztika szerint 250 közül 97 mozidarabnak gyilkosság, 45-nek öngyilkosság, 51-nek házasságtörés, 19-nek kerítés, 22-nek szöktetés, 176-nak tolvajlás, 35-nek iszákosság a tárgya.

Az ilyen képek végigkergetik a gyermekeket egy fantasztikus világon s annak durva kalandjai lelküket nyerssé, érzéketlenné teszik. Letarolják lelkükben az érzéket a gyermekvilág apró örömei iránt.

A mozi erkölctelenné tesz.

A veszedelem alanyi oka abban rejlik, hogy a képek révén az élénk képzeletű gyermekek züllött társaságba kerülnek. S ha már a rossz olvasmányok is annyira hatnak a gyermek képzeletére, hogy az olvasottak világában él s Vadölöt, Börharisnyát, Robinzont olvasva szerepüket is játssza, a mozidarabok még több hatást váltanak ki belőle. S a rémes drámák károsabbak a hasonló tartalmú ponyvaregényeknél. Kevés gyermek képzelete olyan gazdag, hogy olvasmányát maga elé állítsa, a mozi azonban ezt a hiányt bőven pótolja. Az olvasásra alkalmat kell keresni s azt külső körülmények megzavarják; itt pedig nemcsak készen van az alkalom, de a sötétségben megvilágított kép, a zene, a csend, szóval minden annak szolgál. Az olvasáshoz elmélyedés, akarat szükséges; itt lehetetlen nem figyelni. Az olvasmány a vaskos regényben szétfolyik; itt mindaz néhány perc alatt koncentráltan, tárul eléje. Az olvasás közben még a gyermek is élvezi a kritika lehetőségét; itt nem kritikára, de lélekezetre is alig van idő. A mozidráma teljesen lefoglalja a gyermeket. A fájdalomig megrázza az idegeket. A felnőtt még csak ki tudja magát ragadni az átkaroló borzalmak hatásától, de a gyermek tehetetlen. Elzsibbad, szemei rárögződnek a vászonra. Lelke szívja a képekből szóló tanúságot. Elnémul benne minden kritika. Hisz amit lát, nem mese, ködkép vagy álom, hanem a lefotografált hús és vér, a teljes valóság beszél hozzá.

Ami a veszedelem tárgyi okát illeti, némely mozifilm azért ártalmas, mert a rossz regények egy részében hasonlóan holdba való jeleneteket komponál. Alakjai imbolygó ködalakok, amelyeket a legkisebb szellő is szétzed. Nekik az élet nem áldás vagy kötelesség, hanem romantika, játék, élvezet s ha ez nem lehetséges, akkor

semmi értéke. Aki látta pl. Az V. osztály című filmet, a szerelmében csalódott V.-es gimnazista tragédiájával s a nézőknek a sírásig fokozódó elérzékenyülésével, az tudja, hogy itt fontos dologról van szó. Sok film meg igazat mond ugyan az életről, de vét azzal, hogy belőle csak a megrázó jeleneteket kapja ki s azokat még sötétebb színekkel tálalja fel. A fiúk ezekkel a képekkel tekintenek bele a felnőttek életébe, s azt látják, hogy ott a tevékenység egyetlen indítéka a haszon és élvezet. Azt látják, hogy az életben a bűnöző a középpont, más csak statiszta. Azt látják, hogy az erkölcsös embernek felkopik az álla. Becsületesen élni nem érdemes, sok áldozatba kerül és nem fizeti ki magát. Ugyan milyen fogalma lesz pl. az igazságszolgáltatásról annak a fiúnak, aki látta a *Gelt* regiert *die Welt* film következő képeit. Egy szegény asszony négy gyermekéről lerí a nyomorúság. Elhalad velük egy cipősbolt előtt s elemel egy pár cipőt. Rajtakapják s a rendőrségre viszik. Színváltás. Egy úri nő a csipkék között válogat s elcsen egy értékes csipkét. Az is rendőrségre kerül. Megjelenik a férj, egy elegáns úr, a tisztviselő asztalára letesz egy súlyos bankjegyet. Az úrinőt hazaengedik. A szegény asszonyt azonban goromba taszigálásokkal a börtönbe lökik. Az igazságszolgáltatás hitelének tönkretételére hatásosabb drámai jelenetet alig lehetne kitalálni. Ez a mozifilm többet izgat a fennálló társadalmi rend ellen, mint száz szociáldemokrata gyűlés. Az ilyen képek megölik a gyermekek erkölcsi érzékét. Elmossák a bűnös és bűntelen közti különbséget. Megerősítik bennük a veszedelmes felfogást, hogy a világon a pénz, az élvezet, a gondtalan élet a legfőbb jó, amelyet még a becsület árán is meg kell szerezni.

Aki mindezt figyelembe veszi s a kultúrát igazán szereti, az a moziban nem a technika vívmányai miatt lelkendezik, hanem gyermekei számára a gondos ellenőrzésben vele szemben védelmet keres.

A napisajtó és a kultúra.

A napisajtó az irodalomnak az az ága, amely a napi eseményeket a ma szempontjából lemérten tárja az olvasók elé.

A) A mód, ahogy az történik, a technikai kultúra kétségtelen dicsősége.

1. A szerkesztőségek hírszolgálatá bámulatosan gyors. Míg a XVII. században a legfontosabb eseményeket, pl. XVI. Lajos lefejeztetését a német újságok IV2 hónap alatt tudták meg, ma a hírbörzék (a francia Havas, az angol Reuter, az olasz Stefani, a német Wolf, a Magyar Távirati Iroda ügynökségei) közvetítésével a jelentéktelen események is percek alatt a szerkesztő asztalán vannak. A nagy újságok azonban ezzel a hírszerzéssel nem elégsznek meg, hanem külön tudósítókat tartanak, Sőt a Timesnek Parisban, Berlinben külön telefonvonala van. Nagyon fontos alkalmakkor pedig egész különleges módon szerzi értesültségét. Az orosz-japán háború híreit drótnélküli telefonállomással felszerelt hajója vette fel s továbbította. A búr háborúba 19 tudósítót küldött ki. Mindez régen is rengeteg pénzt emésztett fel. Az argentinjai lázadáskor egyetlen hír 144.000 aranyfrankjába került.

2. Épen ilyen gyors a hírek közlése is. Lapkészítéskor egy nagy újság nyomdája valóságos mesevilág, ahol az újság jóformán az eseményekkel egyidőben születik. A londoni Lloyd Weekly News géptermében 44 betűszedő és betűöntő linotip és 21 rotációs van fölállítva; 7 az utóbbiak közül nyolchengeres. Egyetlen kéznyomásra az egész boszorkánykonyha zakatolni kezd s fülsiketítő zajban percek alatt P/2 millió példány összehajtogatott képesújságot vet ki. Ehhez saját gyára naponként 400-tonna papírt szállít.

Mindkét téren azonban a Daily Mail-é a rekord, öt kiadásban jelenik meg: Londonban mint főújság, Manchesterben mint vidéki újság, Parisban a kontinens számára hozzájárul még egy heti és egy vakoknak készült kiadás, összeköttetésére jellemző, hogy pl. New-Yorkból $1\frac{1}{2}$ perc alatt a feltett kérdésre mind az öt szerkesztőség feleletet kap. Ez az újságóriás, amely még a papíryanagot is saját new-founlandi $75,000 \text{ km}^2$ -nyi erdejéből veszi, Chamberlain beszéde kedvéért megtette, hogy Birminghamban a szónoki emelvény mellé készített tölcser t belekapcsolta a telefonhálózatba. Londonban (170 km. távolság) a beszédet felváltva 10 gyorsíróval irattá s az elmondás után 30 perc múlva London utcáin az olvasók kezébe adta,

3. Az olvasóközönség számarányát a következő adatok tüntetik fel.

A világon 1891-ben 41.000 újság jelent meg, 1905-ben Angolországban 3000, Franciaországban 3000, Olaszországban 1400, Ausztria-Magyarországban 1100, az Egyesült-Államokban 12.500, Ázsiában 3000, Afrikában 200 újságot adtak ki. A németországi újságok száma 1910-ben 4000 volt; 1906-ban a német napisajtó 4800 millió lappéldányt küldött szét.

A nagyobb újságok közül a Hamburger Generalanzeiger 110.000, Münchener Neueste Nachrichten 118.000, Neue Frei Presse 66.000, Petit Parisien 1,200.000, Petit Journal 800.000, Matin 600.000, Daily Mail 1,000.000, Daily Mirror 750.000, Daily Express 400.000, Az Újság 65.000, A Nap 134.000, Az Est 80.000, Budapesti Hírlap 60.000 előfizetőnek beszélt. A Berliner Tageblattnak 1898-ban 64.000, 1900-ban 70.000, 1902-ben 76.000, 1911-ben 205.000 előfizetője volt.

B) A technikailag annyira kifejezett és sok olvasónak beszélő újság a napi eseményeknek ma nem krónikása, mint régen, hanem a közvélemény megteremtője. Minderről tudomást szerez, de csak azt s úgy tálalja fel, ami s ahogy céljának megfelel. Ami probléma a tudós koponyákat foglalkoztatja, ami terv a forrongó tömegben megszülel, arról nemcsak számot ad, hanem mellette vagy ellene döntő befolyással állást foglal. Városi népünket reggel ébredéskor köszönti, déli pihenőjén felkeresi, este ágyába kíséri s állásfoglalását százféle formában szuggerálja. A legszerényebb öltözetben messze pusztaságokba utazik, erdők mélyébe hatol, ahol egyedüli szellemi táplálék s népies formában ugyanazt ismétli. Így köt össze egyest eggyessel, osztályt osztállyal, falut várossal s mindig az összesség nevében kér, sír, jajgat, tervez, követel, parancsol, terrorizál. Parancsára a szomszédok pöre országos ügy és a húsunkba vágó gáztett jelentéktelen ballépés. Szavára intézetek létesülnek semmiből, de meg is semmisülnek, ha neki nem szolgálnak. Kiemel valakit a tömegből, de állandóan nyakán tartja a kést. Amikor tetszik, az egyik politikai irányt a másikkal cseréli fel. Nagy jelentősége miatt a hatodik nagyhatalomnak nevezte Napoleon. „Ne a pénzt, ne a hivatalokat hajszojlatok, vegyétek meg a sajtót s a világ urai lesztek” – írta e nagy jelentősége miatt 1842-ben Crémieux szabadkőműves az összes páholyoknak. S ma még inkább hatalom: előtte a

legnagyobb államférfiak is tehetetlen sóhajtással állanak meg: „La presse ça presse”.

Ez a nagy hatalom a világnézet formálásában sem kisebb tekintély. Ítélete milliók hiszekegye. A legnehezebb kérdésekben is mint feltétlenül megbízható mester beszél. S hány olvasó tudta függetlenségét megőrizni, mikor az újságok állást foglaltak a történelmi vallásokkal szemben, szertartásaikat megvetették, hittételeiket, szervezetüket, intézményeiket, isteneszméjüket lekicsinyelték. S hány olvasó tudta, hogy az újságok által ajánlott dogma nélküli tiszta hit voltaképpen hitetlenség és a hit nélküli tiszta erkölcs leplezése az erkölcstelenségnek. Amint az eredmények mutatták, az olvasóközönség ellenállása nagyon kevés volt. Azért mondotta Combes, a szabadkőműves francia miniszterelnök, hogy a radikális sajtó a francia katolikusok $\frac{3}{4}$ részét elvonta a templomból. Ugyanaz történt más országokban is. A magyar radikális sajtó sem í tekinthet vissza kisebb eredményre. A katolikusok jó részének nemcsak az Egyháztól való elszakításában segédkezett, hanem a kereszténységtől is elterelte gondolkodásukat.

A napisajtó és a kereszténység.

a) A kereszténység ellen több-kevesebb öntudatossággal a keresztény *hittételek* ellen elhelyezett cikkekben vét a sajtó. Ide tartozik a hír, hogy a tudomány Isten nélkül is az élet megismerésének nyomában van, hogy az evangéliumot az egyiptomi mítoszok magyarázzák (Az Újság 1908. karácsonyi száma). Ide tartozik „Jézus nevelkedése” a Budapesti Hírlap 1905. karácsonyi számában, ugyanott a dec. 30.-i cikk: „Voltak-e Jézusnak testvérei?” A Pesti Napló-ban 1918. pünkösdjén Jézus istenségének tagadása, Az Est 1915. okt. 14.-i számában Jézus gyógyításának hipnózissal való magyarázata már erősebb cseppjei a kereszténységet maró méregnek. Ahol ezt gyártják, ott nyíltan megy a harc. Ott a hírszolgálat, szövegezés, a szédéstechnika is keresztényellenes, a kereszténységről szóló cikkek pedig felháborítóan rosszakaratúak tudnak lenni. Ilyen a Világ következő magyarázata:

„Kevés olyasvalamit produkált a világ, aminek eredete oly mesészerű volna, mint épen az evangéliumé. Krisztus maga, jól tudjuk, nem írt, a legkiválóbb egyházatyák pedig a tanítványok, az apostolok szerzőségét tagadták meg. A legelterjedtebb felfogás azt állítja, hogy Krisztus életéről halála után igen sok életrajz készült s a kereszténység első századaiban ezekből állították össze az evangéliumot. Azonban természetesen a különböző életleírásokban sok eltérés és ellentmondás volt s az egyház egyenlítette ki tekintélyével az ellentéteket,

a hivatalos kiadás így született meg. A kiegyenlítési processzus 325-ben a niceaei zsinaton történt meg

A zsinaton 318 püspök jelent meg, kik negyven evangélium közül csak négyet választottak ki, de e közül, bármennyi ideig tartott is a töprengés, tovább már nem tudtak választani, a döntést az Istenre bízta. A kéziratokat az oltár alá helyezték s azután csodáért kezdtek imádkozni. A csoda be is következett. Először a három szinoptikus evangélium: Máté, Márk és Lukács, azután pedig a velük élesen ellentétes János-féle evangélium ugrott fel az oltár alól az aszralra. S ezzel meg született a biblia csalhatatlansága.”

β) Merénylet a keresztény *erkölcsök* ellen.

1. A Pesti Hírlap ban 1915. szept. 26.-án ez a szerk.üzenet volt: „Ön, mint független, érett és föltétlenül tisztességes lány nincs megelégedve a társadalom mostani berendezkedésével és gondolkodásával s egészen más fogalmai vannak a tisztességről, mint a mai farizeusok nagy tömegének, akik az anekdotabeli cigány logikáját követik és azt tartják, hogy szabad lopni, csak senki meg ne tudja, ön szerint a tisztességgel épen nem ellenkezik, ha valaki a saját javai föltött szabadon rendelkezik, ha mind árt maga a teste is az ő java, melyet a jámborok hite szerint ajándékba kapott a teremtőtől. Azt hiszi ugyanis, hogy az ajándékba kapott dologgal, amely az ő kizárólagos tulajdonába ment át, azt teheti, amit akar; föltéve, hogy cselekedete által senkinek nem vét és senkinek a jogaiba nem ütközik. És ha szabad szentnek mondott célok érdekében valakinek a testét fölládoznia, miért ne lenne szabad a saját szempontjából szentnek tartott célok érdekében ugyanezt tennie. Ámde ezzel már elérkeztünk ahhoz a ponthoz, amely a mai társadalom fölfogása szerint a határt képezné a tisztesség és tisztességtelenség között. Ezt a határt pedig átlépni nagy bűnnek tartatik egy titkos és megfoghatatlan fantom ellen, amelyet a társadalom minden útszélre föllállít, mint szöllőpásztor a madárijesztőket.”

2. Alig lehet az iskolai életnek nagyobb veszedelme, mintha erkölcstelen útra tévedt ifjú akad a jobb jövőt csak tisztaságban ígérő fiúk közt. Minden helyes gondolkozású ember úgy vélekedik, hogy a mótely megakadályozására a legelső teendő a bűnös eltávolítása. Ezért került tanári szék elé 12 ifjú, akiket a Nap védelmébe vett. „Megértő szívek megtudják bocsátani a fiatalságnak, hogy fiatalok mertek lenni. Hiszen a fiatalság forró kitörései még nem megbélyegezhetők és társadalmi elfogultságoknak nem akarjuk odavetni prédául a 12 ifjú életét.” (De a romlásnak oda lehet vetni egész családokat, amelyek a fiatal erők eltékozlása, az idealizmus elperzselése, a magyar vér megromlása után keletkeznek s az erkölcsteleledés csiráit|nemzedékről-nemzedékre átszarmaztatják.) Ugyancsak az erkölcstelenségért büntetett 21 szabadkai diákot Az Est vette pártfogásába. A büntetés miatt neki támad a főigazgatónak, rendtartásnak s néhány sorban ördögi gonosszággal ad ajánló levelet a legszentebb ifjú értékek elpocsékolására. „Vándorbotot nyomtak hét szabadkai diák kezébe

mert nagy bűnük volt: a szerelem. Ezen akadt fönn a bölcs tanügyi gondolkodás. Hét diákot egyszerűen kicsaptak a gimnáziumból s év végén 14 kevésbé szabályszerű magaviseleti jegyet kap. Egészség, orvosi szabályok, a fiatalság érthető gerjedelme mind mellékes; a fő, hogy a szent iskolai nevelés még szentebb öreg szabályai ne szenvedjenek csorbát. Ezek miatt a szabályok miatt kell most hét diáknak a bizonytalan jövő gondjaival foglalkozni.” (Huszoneygy szerelmes diák, 1910 márc. 23.)

Bezzeg más hang járta az Áldozat előadásának megzavarása (1923. nov. 23.) után, amidőn újra a főigazgatót lehetett támadni, de most azért, hogy az ifjúság nem elég erkölcsös. „A kínos jelenetekbe fűlt előadás mélységekre világít, melyeket nem lehet egyszerűen bedeszálni a főigazgató úr sajnálatosan felületes nyilatkozatával. A magyar fiatalság, mely nem akarja végig hallgatni Vörösmarty Mihályt f? Mi történt itt? Micsoda végzetes kórtünet ez? Ki sikkasztotta el az ifjúság lelkét?” – kérdezi Az Est. „Ezt akartam megtudni és felkerestem egyik jeles belvárosi gimnázium neves tanárát, aki fájdalmas igazságok útján vezetett végig a mai fiatalságnak letarolt, kipusztult életén. „Az ifjúságnak nincs judiciuma ahhoz, hogy Vörösmarty Mihályt megbírálhassa, mert nem úgy neveli a mai iskola, a pesti iskola. A gyerekek az utcákon csavarognak, délután a kávéházakba járnak, a mozikba látni őket,„este a kabarékat töltik meg erről nem tud a főigazgató úr? És arról se tud, hogy az önképzőkörökben milyen novellákat és verseket olvasnak fel az ifjak? Itt a hiba. Meg kell reformálni az iskolát, de nem úgy, hogy megbüntetünk néhány bűnbakot, hanem úgy, hogy a pesti iskolák élére olyan férfiú kerül, aki az ifjúságot testben és lélekben egészségessé, fogékonnyá gondolkodásban idealistává, Ízlésben és magaviseletben szerényné neveli.”

γ) Merénylet a keresztény *politika* ellen. I. Egy képviselő 1917 márc. 19.-én a parlamentben a materialista áramlattal szemben keresztény koncentrációt követelt. „Az itthoni állapotok – mondta – nagyon szomorúak. Ma jobban lefoglalják az embereket az itthoni gondok, mint a harctéri események. Egy kereszténytelen irányú, materialista irányzat kerekedett fölül a háború alatt Ez az irányzat magyar és keresztény mivoltunkat veszélyezteti. Egy keresztény koncentrációra lenne szükség ez irányzat ellen. A keresztény fogalom a politikában is nagyszerű programot, a legideálisabb szociális programot foglalja magában. E keresztény koncentráció annyira szükséges és annyira sürgős, hogy valóban a 12-ik óra ütött.” Az Esti Újság rögtön kikelt a keresztény tömörülés ellen. „Hitelvi szempontok, valláserkölcsei magyarázatok nem szükségesek ahhoz, hogy az uzsoráról, a háborús csalások millió változatáról meg legyen fájdalmas véleményünk A bíróság küzd a visszaélések ellen. Hogy a harc Szűz Mária lobogója alatt folyjon tovább, nem olyan program, amely fokozza a benne kifejtendő erőt, hanem inkább veszedelmes mellékutakra viheti. Félünk, hogy a bűnös, ha bűnében tetten

érik, vallásüldözésről kezd kiáltozni s a naivak, miközben a rajtért gonoszt hitében megvédelmezik, akaratlanul is palástot bontanak vétkeire” (márc. 21). Ki ne érezné ki ma ebből a néhány sorból a magyar kereszténység gyilkoló mérgét? Azt a szemforgató farizeizmust, amely látszatra elítél uzorát és háborús csalást, valójában pedig pártját fogja, mikor megakadályozásának egyetlen módját, a keresztény magyarok összefogását lehetetlenné teszi. S milyen gálád eszközökkel igyekszik ezt elérni! A parlament szónoka keresztény koncentrációt emleget, a sajtó Szűz Mária lobogójáról beszél, hogy a protestantizmusban eleve idegenkedést keltsen. A szónok a koncentrációt az embertelen fosztogatások ellen tartja szükségesnek és a sajtó galádul bűnpalástolásról beszél. S egyúttal arcába vágja az egész magyar kereszténységnek, hogy a háborús csalásokban érdekelve van; hiszen szerinte a keresztény koncentráció arra volna jó, hogy a tettenért gonoszokat hitükben megvédelmezve vétkekre palástot borítsanak.

2. A megkövesült régi liberalizmussal szemben egy kultúr-államtitkár merte először kijelenteni, hogy ő hivatalában pozitív keresztény alapon áll. A napisajtó nagy része felszisszent. A Világ már másnap (Fekete felhők, 1917. ápr. 8.) megfújta a riadót.

A szél fekete felhőket hajt a magyar síkságok fölé. Olyan sűrűk a felhők, hogy elfogják szemünk előtt a napot, beárnyékolják városainkat, iskoláinkat, életünket. A szél Bécs felől fúj és a fekete orkán viharzása nem állt meg a Lajtánál. Marcheggen, Királyhidán át besüvített hozzánk is. Úgy látszik – nagy az ereje, sebessége; a magyar fák recsegve, nyikorogva hajlottak meg előtte és házaink, melyeket sok, nehéz munkává! építettünk meg, ropognak, inognak ereszteikeikben. Azt hittük, hogy népeink lelkéből a liberalizmusnak, világosságnak olyan fái nőttek ki, amelyek minden viharral szemben kemény derékkal dacolok. Azt hittük, népünk nagyszerű józansága, gyönyörű türelmessége olyan palotát épített a haladásnak, olyan tág ablakokat vágott a nap világosságának, hogy semmilyen felhő nem tudja homályossá árnyékolni szobáinkat ... A sötétség hatalmai sokszor szervezkedtek rohamokra, sok kemény támadást intéztek a lélek szabadsága ellen de, minden roham összeomlott, minden támadást visszavert a magyar józanság. Sokszor kellett résen állnunk, mert a sötét hatalmak szeretik az éjszakát és titokban szőtték hálójukat, amelyekkel le akarták béklyózni lelkünk szabad röptét. De mindig vagy legtöbbször a liberalizmus maradt győzelmes az agresszív klenkálizmussal szemben.

Egy idő óta, mintha megváltozott volna az idők járása fölöttünk. Fenn és lenn, mindenütt a sötétségnek új szövetségesei támadtak. Mióta a Lajta felől ránk tört az orkán, harciasabbak, bátrabbak konokabbul támadók azok a jól szervezett csapatok, amelyek prononszirozottan vagy csendes titokzatozottsággal dolgoztak azon, hogy Magyarországon a kongregáció, a püspöki rezidencia, a papi akarat parancsoljon. A magyar közélet dideregve és megadással fogadja A derekak meg-

hajoltak, behódoltak. Csernoch soha hatalmasabb nem volt, mint ma. Törvényszerű, hogy a kongregációs Nagy János mint államtitkár lephet meg bennünket mulatságosan bornírt anekdotákkal. A Zsemberyek, Hindyek terpeszkedése és terjeszkedése előre kiszámítható eredménye a dolgok új rendjének. E kicsiny erők és emberek mögött nagyobb erők rejtőznek. A magyar közélet bábszínházában furcsa táncot járnak a marionett-figurák. Rángatják őket és nem véletlen, hogy a munkapárt Csernyjei, Zsemberyjei után az ellenzék padjai közül is előretáncolt Károlyi József gróf, Pallavicini György őrgóf és ellejtették a klerikalizmus harci táncait, kiásták a kongregációs reakció csatabárdját és odasuhintottak vele a liberalizmus arcába, A néppárt a leghangosabb, a klerikális Frank-párt intrikái mérgezik a magyar és horvát közéletet és a fekete terror ellen nem hangzik tiltakozás a parlamentből. A függetlenségiek, akik azzal ámitják önmagukat és az országot, hogy ők Kossuth és Irányi ragyogó liberalizmusának folytatói, dermedten húzzák össze magukat és tétlenül – talán titkos örvendezéssel, sokszor segítve – nézik, mint hozza a ciklon Bécs felől a fekete felhőket. Az ellenzék, melynek a népből kellene erőt, támogatást meríteni, amelynek dacos elszántsággal kellene helytállani minden erővel és hatalommal szemben a liberalizmusért, épp olyan ájult és ijedt, mint a munkapárt. Sőt tervezgetései, számíthatásai közben annyira odakínálta magát ez újfajta klerikalizmus szolgájának, hogy ma már furcsa színben tűnnék fel a frontváltoztatás. A kicsiny, de vakmerő klerikális csapat előtt a pánik jár, mint Attila katonái előtt. Egyik pozíció a másik után kerül a sötétség jól szervezett hadserege kezébe, s a magyar közélet tehetetlen letargiával tűri ezt; nem hallatszik sem jobbról, sem balról tiltakozás, nem szervezkednek bátor védekezésre

Bátorság, akarat, gerinc megmenthetné a liberalizmust, amely úgy hozzátartozik Magyarország életének, jövőjének biztonságához, mint a Kárpátok vagy a Duna.”

Még ugyanabban az évben, hosszúnapon egy zsidó politikus is állást foglalt hite mellett, aki nem államtitkár, hanem igazságügyminiszter volt s nem nyilatkozatot, hanem a pesti izraelita hitközségnél nagy alapítványt tett, – akkor a sajtó részben dicsérte, részben hallgatott.

A sajtó és a katholicizmus.

a) Még kevesebb megértéssel szól a napisajtó a katholicizmusról. Itt még a jobbindulatú lapok is követnek el hibát, az egészen radikális lapok pedig csak rosszat tudnak az Egyházzól mondani. Nincs hittétele, törvénye, amelyet hűen adnának elő s melyet alkalomadtán ki ne gúnyoltak volna. Nincs szentje, akivel megvolnának elégedve. Nincs szertartása, melyet meg ne mosolyogtak, ünnepe, melyet meg ne szentségtelenítettek volna. Nagy pápaink, püspökeink, akiknek neve egy-egy kor kultúráját jelentette, szerzeteseink lemondása, a misszionárius munkája, a szürkenének páratlan önfeláldozása semmiség előtűk. Az 1906-ban szétkergetett francia papok és apácák ellen

egyik-másik lap azzal csinált hangulatot, hogy az idegenek tanítónőink elől elragadják a kenyeret és nemzeti létünket vesztéllyel fenyegetik. Tüzelt az apácák ellen, akik senkinek az állását el nem vették, nemzeti létünket meg nem támadták, ellenben örök hállára köteleztek zsidót és keresztényt, hogy gyermekeiket a leheletszerű finom kézimunkára megtanították. De 1916-ban a felvidéket elárasztó galíciaiak ügyében a tiltakozás helyett megindító cikkeket közöltek „a felvidéki menekültek” nyomoráról s felszólították a felvidéki városokat, hogy a menekültek vonatját szeretettel fogadják. Nagyon csodálkoztunk, mikor az ételekkel telehordott rózsahegy állomásra berobogott az első vonat 70 kocsija – telve pajeszos, kaftános zsidóval.

b) Mikor Ruville az 1911-i mainzi kath. nagygyűlésen azt mondta, hogy a történelem tanításában az Egyház hibáit csak az ugyanazon korban felmutatott előnyök feltüntetésével szabad szóvá tenni, a sajtó ezzel kapcsolatban az Egyház történelemhamisításáról s a gyermekek félrevezetéséről beszélt, holott a múltra és jelenre nézve épen a destruktív lapok végezték az utólérhetetlen történelemhamisítást.

Történelmet hamisít a destruktív napisajtó, amikor a radikális világnézet embereit hamar megteszi világgzeninek, ellenben a katolikus tudósról, mint névtelen senkiről beszél. Akit pedig kénytelen tudósnak elismerni, annak katolikus voltát mélységesen elhallgatja. A közelmúltban Pasteurról megemlékezve valamennyi destruktív újság a tudomány dicséretében áradozott, de egy se említette meg, hogy Pasteur hű fia volt az Egyháznak. Történelmet hamisít, mikor a katolikus ünnepegekről, felvonulásokról, nagygyűlésről lekicsinylően, sőt durva hangon ír. Pl. a Pesti Hírlap egyik régebbi kath. nagygyűlésről „Zöldségvásár a Vigadóban” címen informálta olvasóit, az utolsó kath. nagygyűlés eucharisztikus körmenetén a 30.000 embert az egyik riporter néhány ezer embernek látta! És nem történelemhamisítás-e a katolikus világ fejének kegyeletlen, útszéli szókkal való illette? Magyar újság nevezte a pápát „vatikáni aglegénynek”, az Egyház legveszedelmesebb ellenségének. (Az Est 1911 dec, 28.) Magyar nyelvű újság írta, hogy „jóralvó magyar ember mindig bizalmatlanul tekintett Róma felé, ahonnan jót ez az ország sohasem várt és nem is kapott”. Magyar újság mert így szólni arról a világhatalomról, amelynek a kultúra érdekében kifejtett munkásságát a protestáns Maculay nem győzi dicsérni s amelynek csak egyik viselője, XI. Ince megmentésünkért ötfélmillió arany forintot és» annyi gondot áldozott, hogy kortársa. II. Jakab angol király felszabadításunkat neki tulajdonította.

c) A pápaság és papság tekintélyének lejáratása különben állandó programja a destruktív sajtónak. Majd itt, majd ott jelenik meg egy-egy interjú, kishír, amelyet az újságíró csak az olvasók hihetetlen felületességére számítva mer leírni. íme egy ilyen hír:

„X. Pius pápa szelleme a Vatikánban Egy idő óta különböző szellemjárás! történeteket mesélnek a Vatikánból. Egy amerikai lap még azt is tudni véli, hogy a Vatikánban X. Pius pápa szelleme szokott megjelenni. E lap híradása szerint nemrég-

ben tíz német és osztrák pap várakozott a Vatikán előszobájában, hogy a Szent Atya színe elé járulhasson. Ekkor nesztelenül megnyílt egy ajtó és rajta a több mint nyolc év előtt elhalt X. Pius pápa szelleme lépett be, ki megállt a várakozó papok előtt és azt mondta, hogy e szomorú idők még két évig tartanak. A látomány ezután eltűnt. Még alig ocsúdhattak fel meglepetésükből a papok, midőn már hívták is őket XI. Pius elé, ki észrevette a papok elfoglaltságát és érdeklődött ennek oka iránt Erre ők elmondták, hogy . jelenést láttak. XI. Pius erre csendesen így szól: Már megint itt járt. ...”

A világháború elején sorra járta a lapokat a hír „A lüttichi jezsuita-kolostor borzalmi”-ról amely szerint a háború kitörése után egy hónap múlva a lüttichi jezsuiták még nem tudták, hogy háború van. A németek „350 (néhány sorral lejjebb 500) jezsuita barátot mentettek meg rengeteg kiesekkel együtt a belga csőcselék dühe elől amely 20 szerzetes-barátot és egy jezsuita-pátert a jezsuita-kolostorban már meggyilkolt”. A német segélycsapat nyolc automobilon jelent meg – beszélgeti a cikkíró a szemtanút – s rengeteg értéket képviselő kincseinket, festményeinket, melyeket a nagy sietségben kimetszettünk a ráamákból s mint papírt gyöngyöltük össze, továbbá aranyserlegeinket és egyéb drágaságainkat, velünk együtt Németországba vitték.

Csak a tudatlanság szerepeltethet 309 vagy éppen 500 szerzetest, mikor Lüttich környékén 3 rendházban alig 150 jezsuita tartózkodott. Csak a felületesség nem akadt meg egy jezsuita ajkán „a 20 szerzetes barát és 1 jezsuita-páter” kifejezésen s hogy nincs a világnak olyan jezsuitarendháza, ahol rengeteg kincset lehetne találni. Csak az olvasók határtalan tudatlanságára számító rosszakarat mondathatja egy szemtanúval: Mi barátok nem olvasunk újságot (hallatlan kultúrátlanság!) és hallgatási fogadalmunk folytán nem is beszélünk”. De midőn a debreceni egyetem felavató ünnepélyével (1918 okt.) kapcsolatban IV. Károly király előtt tisztelgő küldöttségek között a főrabbi a háború dicsőséges befejezését kívánta, mikor már mindenki a háború elvesztéséről beszélt, a sajtó tréfálkozott az eseten s egy újság se vont messzemenő következtetéseket a rabbi kultúrátlanságáról.

Anatol France egyik regényében szereplő főpap a császárhoz levelet intéz. Az ántánt-sajtó a levelet a regényből kikapta és Mercier mechelni érseknek tulajdonította, mintha ő küldte volna azt a merész hangú levelet II. Vilmoshoz. A központi hatalmak destruktív sajtója ugyancsak levette Mercier-ről a keresztvizet. Mikor a tévedés kiderült, a helyreigazítás természetesen elmaradt. Nálunk Tömörkény Istvánnak a „Baksi csoda” c tárcájából kivett csodás epizódot a Pesti Hírlap közölte (1916 máj. 24.). A közleményt, mint valóságot sok újság leközzölte, természetesen nekitámadva a klerikálisoknak, hogy ilyen csodával bolondítják a híveket.¹

¹ Németországban Duhr Bernhard (Der Lügengeist im Völkerkrieg München Regensburg, 1915) egy kis kötetet gyűjtött össze papgyalázó és az Egyházat rágalmozó újságcikkekből.

Felháborító igazságtalanság, hogy az Egyházzal kapcsolatban a kétes forrásból vett rosszat azonnal közli és utána se munkással, se egyetemi tanárral, se pappal, se civillel szemben nem érzi a helyreigazítás elemi kötelezettségét. Így történt ez, mikor Budapesten egy 14 éves lány hirtelen halálával kapcsolatban az erkölcstelen merénylet gyanúja merült fel (1916). A sajtó egy része mint a vércse csapott le áldozatára. A Népszava megírta, hogy „szent ember”, a népszövetség és a kongregációk zászlóvivője volt a merénylet. S mikor kiderült, hogy a lányt széngázmérgezés ölte meg, az újságoknak egy helyreigazító szavuk se akadt

A tescheni kórház ápolóapácáját azzal vádolta meg Az Est, hogy gondatlansága miatt késett egy súlyos operáció s a késés a beteget halálos veszedelembé sodorta. A beteg férje (főgimnáziumi tanár), a támadás helyreigazítását követelte, a szerkesztő azonban a téves közleményért csak magánlevélben kért bocsánatot, de a lapban egy betű helyreigazítás sem jelent meg. Pedig néha kérés nélkül is tud helyreigazítani. Pl. 1918 okt. 23.-Í számában a következő pontos utánjárás és helyreigazítás olvasható:

„*Egy hisztérikus leány vérvádja.* Nagyváradról jelenti tudósítónk: A biharmegyei közkórházba október 4.-én Berettyóújfaluból spanyol náthával szállították be Trankó Teréz 22 éves tescheni születésű nevelőnőt, aki Szatmári József bankigazgatónál volt alkalmazásban. A leány tegnap arra kérte az ápoló apácákat, hogy értesítsék a rendőrséget arról, hogy fontos kijelentést kíván tenni. Az apácák faggatására hisztérikus zokogással elmondotta, hogy az úrnője, Szatmáriné, kloroformmal elkábította és a mellén öt tűszúrást ejtett.

– Vallani akarok, – folytatta – mert az asszonyom zsidó vallású és már két keresztény cselédje meghalt.

Az Est tudósítója beszélt a kórházi orvosokkal, akik kijelentették, hogy a leány testén semmiféle szúrásnyomot nem találtak. A leánynak spanyol náthából származó tüdőlobbjá volt. Napokig nagy lázban feküdt. Valószínűleg álmodta a történeteket és az álmom annyira intenzív volt, hogy most valóságnak hiszi. A jelek szerint a leány erősen hisztérikus. Az Est tudósítója érdeklődött a berettyóújfalusi csendőrségnél is, hogy mi igaz abból a hírből, mintha a leány megmutatta volna a csendőröknek sebeit. A csendőrségen meglepetéssel hallgatták ezt a mesét és kijelentették, hogy nem tudnak róla, hogy Szatmári házában haláleset fordult volna elő és a nevelőnő egyáltalában nem járt náluk és nem panaszkodott előttük semmiről sem.

Jánossy főkapitány az ügyésznek a leány törvényszéki orvosi megfigyelését indítványozta.”

***

Ennyi eset mindenkivel megértetheti a szomorú valóságot, hogy mennyire vagyunk még a jó lélekkel ünnepelelhető sajtószabadság eszményétől és attól, hogy a napi sajtót mindenestül a kultúra áldásának tartsuk. Minden katolikus ráeszmélhet, hogy amikor a jó stílus, az eleven szerkesztés,

a jólérsétség címén a destruktív lapnak a család asztalán helyet enged, minden betűjében mérget szív és kínál azoknak, akikért Isten előtt felelni köteles. És egyúttal újságjával maga is támadja a kereszténységet s akit az Úr annak örül állított, az Egyházat.

A népek újabbkori gazdagodása és az Egyház.

Gyakran lehet hallani, hogy a mai anyagi kultúra terén az Egyház a legroszabb vezér; hívei szegényebbek, a katolikus államok elmaradottak. E téren határozottan a protestánsoké az elsőség.¹ A világháború egy kissé ugyan megváltoztatta a világ régi helyzetét, amelyben Francia-, Spanyol- és Olaszország annyira elmaradtak Németország és Anglia mögött, de azért a bizalom a jövőre nézve is az utóbbiak felé irányul. Rövid feleleteink a következők.

1. Qui nimium probat, nihil probat. Ha a jó vallásnak a vagyonosodás és az anyagi jólét a kritériuma, akkor a még jobb vallást, a még nagyobb anyagi jólétnek örvendő zsidóságban kell keresni és így méltán csodálkozott az a hitsorsos, aki libamáját fogyasztva felsóhajtott: „Hogy lehet ilyen jó vallást nem szeretni?”

2. A gyakorlati életbe átvitt vallás ugyan hat az anyagi kultúrára, de annak sokkal közvetlenebbül ható feltételei is vannak.

a) *Egyik a kor.* Egyes emberhez hasonlóan a népeknek is van ifjú, férfi és öregkoruk. S minél előbb kezdődött valamely nép kultúrélete, a munkában annál előbb kifárad, elernyed, pihenni tér. Olyan tünet ez mint a geológiában az elterméketlenedés jelensége. A Szahara régen gazdag termőföld volt, ma kiégett

¹ „A reformáció elvei mindenüvé magukkal vitték a szabadságot, a haladást, a művelődést és az erkölcsi életet és azokat a nemzeteket, amelyek ez elvek mellett híven kitartottak, a felvirágzás útjára vezették. A szabad vizsgálódás leit alapja a nagy haladásnak, fejlődésnek, amelyet a tudományos kutatás és műveltség, általában a kultúra terén azok a népek mutathatnak fel, amelyek az evangélium eszméiből táplálkoznak. Tekintsünk Németországra, Angliára és az Egyesült Államokra”. Berezky: Az egyetemes keresztyén egyház története (ifjúság számára), 29. l.

homoktenger. Kelet a kultúra terén valamikor vezetett, ma kifáradt. A török néhány századdal előbb csodás hatalom volt, ma haldoklik. Az egyiptomi nép sok ezredéves kultúra után terméketlenné vált. Épen így a mai katolikus román népek fejlett kultúra hordozói voltak, mikor a germán törzsek gondtalan csecsemőkorukat élték. A történelem színpadára lépve friss képességeikkel az idős román népeket megelőzték. S mivel a természetfeletti erő a természet képességeit nem pótolja, csak a meglévőket segíti, a friss erejű germánok nemcsak az anyagi kultúrában kerültek eléjük, hanem a vallási életük is mélyebb lett. Virágzó anyagi kultúrájuk tehát nem válásuknak, hanem el nem nyűtt természeti képességeiknek eredménye.

β) Az anyagi kultúra természetes következménye továbbá *a földrajzi fekvésnek*. Anglia tengeri helyzete, folyamainak iránya, szerencsés partvidéke pótolhatatlan tényezője az élénk kereskedelmi életnek. Ezt a sok előnyt kihasználva Anglia a világháborúban is hányszor játszhatta a tertius gaudens szerepét. Amíg a világkereskedelem a Földközi-tenger partjain játszódtott le, mindez Angliának nem sokat jelentett. Akkor Milánó, Alexandria, Velence stb. virágoztak. De mikor Amerika felfedezésével a világkereskedelem új mederbe került s a kereskedelmi hajók az Atlanti-óceán hullámain hasogatták, a helyzet megváltozott. S amint nem gondolunk a folyton gazdagodó kereskedő vallására, akinek üzlete a város rendezése miatt a város legforgalmasabb helyére került, Anglia gazdagodásának magyarázatához se szükséges protestantizmusát számításba venni.

γ) További feltétele a fejlett anyagi kultúrának *a vas és szén*. Ezeken fordul meg, hogy London és Paris, Budapest és Newyork szomszédok legyenek, a hegyek áttöressenek, a folyók áthidaltassanak, minél nagyobb legyen a vasúti hálózat. Az a nép, amely sok vasat, szenet termel, birtokában van a földművelés, kereskedelem és ipar elsőrendű feltételeinek s legyen az katolikus vagy protestáns, haladását biztosítani tudja. A világ szén- és vastermelésének arányát pedig a következő statisztikák mutatják.

A világ széntermeléséből	1887-ben:	
Olaszorszáégé volt az egész	termelésnek	0.1%-a,
Spanyolországé „ „	„	0.2 „
Belgiumé „ „	„	4.0 „
Franciaorszáégé „ „ „	„	5.2 „
Németorszáégé „ „ „	„	17.4 „
Egys. Államoké „ „ „	„	27.8 „
Angliáé „ „	„	36.1 „

S 1923 augusztus havában:

Belgium	1,927.000	
Franciaország	4,517 000	
Anglia	24,786.000	
Hollandia....	487.000	
Egyesült-Államok	52,365.000	tonna szenet termeltek. ¹

A világ nyersvastermeléséből 1891-ben:

Spanyolországé volt	0.80%
Belgiumé „	3.65 „
Franciaorszáégé „	7.57 „
Németorszáégé „	19.41 „
EgyesültÁllamoké,,	31.51 „
Angliáé „	87.05 „

S 1923 augusztus havában:

Belgium	19.900	tonna vasat,	213.000	tonna acélt,
Franciaország	486.000	„ „	452.000	
Anglia	609.000	„ „	592.000	
Egyesült Államok	3,490.000	„ „	3,738.000	termeltek.

Ezekből egész természetesen következik, hogy már 1892-ben Angliának 32703, Németországnak 44233, ellenben Olaszországnak csak 13149, Spanyolországnak 9774 millió km vasútja volt. Aminthogy az is egész természetes, hogy már 1890-ben a világ 2,777.107.5 km vasúthálózatából

Spanyolországban	10.000	lakosra	26.18	km	vonal	esett,
Olaszországban ... „		„	19.65	„	„	„
Angliában ... .. „		„	38.78	„		
Németországban ... „		„	40.13	„	„	
Egyesült Államokban „		„	194.25	„	„	„

Vagy hogy 1922-ben az egész világon vízre bocsátott hajókból 2,467.084 tonna úrtartalom 42%-a, 1,031.018 tonna Angliáé.

Németorszáégé	525.828	tonna
Franciaorszáégé	184.509	
Hollandiáé	163.132	„
Egyesült Államoké	119.138	„
Olaszorszáégé	101.177	„

¹ Magyar Statisztikai Szemle 1923. 340. 1.

Így csak egészen következetesen történik, hogy a világ tengerhajózási forgalmának 50*1°/₀-a Angliáé, 7'1%-a Németorszáé, ellenben csak 2'81%-a Olaszorszáé és 2'41%-a Spanyolorszáé. Az is természetes, hogy a világ külkereskedelmi jövedelmének túlnyomó része Angliáé és nem Spanyolorszáé vagy Olaszorszáé.

„Anglia vallásának a nép anyagi gazdagságához semmi köze. Sok minden körülménytől eltekintve tény az, hogy Angliának igen értékes vas-, ón- és szénbányái vannak s ezek a katolikus vagy pogány Angliának is rendelkezésére állának. A gőzgép a nemzetek gazdasági életét átalakította. Azok az országok, amelyek a vasnak és a szénnek bőségében voltak, természetesen nagyon előnyös helyzetbe kerültek. Röviden Anglia nem a „No popery” (= nem kell pápaság!) kiáltással nyerte meg a versenyt Európában. Szerencséjét nem vallásváltoztatása, hanem földrajzi alakulata és érceben való gazdagsága okozták” (Vaughan kardinális; id Rost: Die Kulturkraft des Katholicismus. 357. 1.)

3. Amint Anglia és Németország gazdagsága nem vallásuktól függ, Olasz- és Spanyolország szegényebb volta sincs a vallással összefüggésben. A rájuk való hivatkozás kétszeresen elhibázott dolog. Egyrészt azért, mert épen a két állam gazdasági fölényét a középkorban a katolicizmus egyáltalában nem gátolta. Másrészt az Egyházat támadó szabadkőműveség az újabb korban épen itt szakított el lélekben legtöbb hívőt az Egyháztól.

Ellenben ha tényleg a protestantizmus az oka a protestáns államok gazdagságának, ez logikusan annyit jelent, hogy a protestáns állam életében sohasem volt dekrescendó: hogy Svédország nem zuhant XII. Károly után minden protestantizmusa dacára, hogy Hollandia a XVII. században is megtartotta régi nagyságát, hogy Németország nem érezte meg épen a protesztálás földrengését. Mindez a történelem tényeit hamisítja meg. Következnék az is, hogy minden protestáns állam gazdagabb minden katolikus államnál, hogy a rajnavidéki katolikus nép ipara és földművelése elmarad a protestáns szászok ipara és földművelése mögött, hogy az északolaszországi földművelés gyengébb a német protestánsok földművelésénél. Mindez szintén a jelen tények meghamisítása volna. A tény az, hogy a kath. Belgium

kereskedelme rohamosabban emelkedett, mint Angliáé. Földművelése nagyon virágzó. Egész Európában híres „a veteményes kertek országa.” Ipara a legelsők közé tartozik. Európa vasúthálózatából 1886 végén Belgiumban 100 km²-re 154, Angliában csak 9*9 km esett. Amott minden 33.3 km²-re, Németországban csak 43.2, Angliában 526 km²-re esett 1 távíróállomás.

4. Végül az Egyház tanítása szerint az anyagi kultúrát is az evangélium szelleme irányítja: „Keresetek először az Isten országát s az ő igazságát, a többiek mind hozzáadatok nektek.” (Mt. 6, 33.) Tehát az Egyház hívőit titáni küzdelemre nem sarkalja, azt inkább mérsékli. Tudja, hogy a kapzsiság veszedelmes gyengéje az embernek, amelyből a tömegben hamar kifejlődik az „auri sacra fames”, ami dermesztő fagyával nemzetekben és kisebb közösségekben minden lelkiséget letarol. Ebből születnek a gazdagodni akarás szégyenfoltjai, amelyeket nem emlegetnek azok, akik oly lelkendezve mutatnak rá egyik-másik ország gazdagodására.

* * *

α) A kereszténység 1550 -1614-ig utat talált Japánba. További terjedése akkor vált lehetetlenné, mikor a 40.000 keresztényt legyilkolták s a tokiói alkirály kiadta a rendeletet, hogy amíg nap süt az égen, idegen embernek nem szabad Japán földjére lépnie, sem onnan távoznia. Még 1829-ben is történtek keresztrefeszítések azon gyanú alapján, hogy valaki a keresztényekkel áll összeköttetésben.

Egyedül Hollandia protestáns kereskedői voltak a kivétel, de a feltételek következők voltak. A tengerparton kaptak egy 600 lábnyi hosszú és 240 lábnyi széles területet. Ez volt a telepük. Folytonosan japán felügyelet alatt voltak. Imát nem végezhettek, nem énekelhettek, Krisztus nevét ki nem ejthették, odaérkezésükkor a keresztet meg kellett taposniuk. A kis telep főnöke minden évben köteles volt ajándékot vinni a mikádónak, amely alkalommal négykézláb csúszva járult a császári trón elé. Fejét nem emelhette fel, hanem térdenállva mély hallgatással egész a földig lehajolva várakozott, míg a távozásra

jelt kapott s ugyanilyen módon mint a rák, hátrafelé csúszva távozott... S a haszon kedvéért a hollandi türelem több, mint 200 évig bírta ezt a nagy megaláztatást. Quid non mortalia pectora cogis auri sacra fames!

* * *

β) Vagy olvasson el bárki La Rochefoucauld hercegnek (f 1792.) a gyarmatpolitika által meggyötört négerék érdekében mondott beszédéből egy részt s minden magyarázat nélkül megérzi, hogy velük szemben milyen embertelenségekre volt képes a gazdagodás démona. „Nem eléggé szerencsétlenek a négerék amiatt, hogy szolgaságban sínylődnek s egyre dolgozni kénytelenek anélkül, hogy valamit szerezhetnének? Még átkozni, ütni is kell őket s állatokként kell velük bánni? Az emberiesség felzúdul a gyűlöletes bánásmód ellen, amelyet a nyereségvágy alkalmaz s mindennap megújítana, ha törvényeink féket nem vetettek volna az urak vadságára s korlátot nem szabtak volna rabszolgáik nyomorának. Több munkára kényszerítik őket s ennek fejében még a szükséges élelemmel is takarékoskodnak s az eljárást azzal mentegetik, hogy a négerék igen könnyen tűrik az éhséget. Nem esznek három nap alatt annyit, mint az európai egyszerre! S ha még oly keveset esznek és alusznak, mégis egyformán erősek és kitartók a munkában. Hogyan lehetséges, hogy emberek, kikben az emberi érzésnek csak egy szikrája is van, ilyen elveket fogadnak el s ily okokkal igazolják kapzsiságuk tetteit”.

* * *

γ) Az Egyesült Államok kultúrája szintén hihetetlen értékeket áldoz a dollár-istennek. Amerikának nem kell szentély, csak gyár. Nem hőseit, hanem milliárdosait tarja számon. Neki igaz, ami az életben beválik, jó, ami hasznot hajt. A munkaadó alkalmazottjában nem a becsületes, hanem az ügyes embert keresi. Ami százalékban nem mérhető, az semmit se ér. Emiatt történhetik meg, hogy a milliárdosok hazájában reggelenként az utcákon éhenhalt szerencsétlenekre bukkanni közönséges dolog.

Az angolnak *comfort*, *freedom* = kényelem, függetlenség mellett szintén *weath* – *gazdagság* a jel-szava s főként az utóbbiért mindent feláldoz. Kínára háborút vitt, mert nem akarta az ópiumát inni, ami neki káros volt. Irland lakóit koldussá tette, mert őket be nem olvaszthatta. India népeit halomra öldöste, mert ellenkezésükön kereskedelme romlott. A búrokat leigázta, mert a Fokföld kellett neki. Saját népét se kíméli a gazdagság miatt. Gépgyárában, bányájában a munkás gépének rabszolgája: mellette jár-ke, eszik, alszik. Mikor a felnőtt munkás kevés volt, Pitt kiadta a rettenetes parancsot: „Fogjátok be a gyermekeket”. A nagy gazdagodás Angliát szívteleenné teszi. Bár vannak hatalmas kórházai, de a betegek mellett nincsenek irgalmas nénék: szépen elkészített spanyolfalat tesznek a haldoklók mellé, hogy vonaglásuk a többi beteget ne bántsa. Nincsenek szegény nővérek, hogy az aggokat gondozzák. Hiányzanak a szegények látogatói, a gyámoltalanok vigasztalói. Anglia csak gazdag. Ott mindenki adakozik. A biblia-társulat gyűjtőivein többszörös milliárdosok tekintélyes összeggel szerepelnek, akik azonban felebarátjukért kettőt se lépnek s a nyomorultnak egy vigasztaló szót sem tudnak mondani.

„Úgy látom – mondja Heine – hogy egész London egy Berezina híd, amelyen mindenki örült sietőséggel törtet keresztül s a vakmerő lovas, csakhogy nyomorúságos” életét fönntartsa, a szegény gyalogost elgázolja; aki elesik, örökre elvesz, a legjobb barát barátja hullája mellett érzéketlenül tovasiet s végleg kimerülve, vérezve ezerén hiába kapaszkodnak a híd fájába, s zuhannak menthetetlenül a halál hideg ölébe”.

„A művelődést, amellyel korunk oly nagyra van, eléggé megítéli az a tény, hogy Anglia az egész világ láttára üzheti a Mammon egyenes szolgálatában a leggyalázatosabb és legkegyetlenebb háborút. Itt nyilvánvaló az eredmények szemfényvesztő volta . . . Sikereink súlya alatt szenvedünk”.

* * *

A vagyon után bomló kisebb közületekben ugyanez az áldatlan szellem uralkodik. Tessék megnézni egy

községet, ahol a hét kemény munkanapjaival nem érik be, hanem vasárnap is munka járja. A harang egész nyáron hiába szól, mert áprilistól novemberig nem mennek templomba. Ott minden a gazdagodásra van beállítva s ez meglátszik az egész községen. Istentisztelet alatt piszkos ruhájú emberek ténferegnek az utcán. Sehol semmi poézis. A kiskertekben nincs virág, hanem medencéik szennyes vizében libák és kacsák lubickolnak. Gyermek alig játszik az udvaron. Akik előkerülnek, szellemtelenek, nem embertisztelők. Látszik rajtuk, hogy nagy teher a velük való foglalkozás és sokuk véletlenül maradt meg. Úgy mint az a csecsemő, akit édesanyja épen a nyáron hagyott itt s a nagyanya mások tanácsára megszoptatta a holt édesanya emlőjéből, hogy attól elpusztuljon. Így azután magtárai és erszényeik telve vannak, de szívük üres, lelkük parlagi, beszédjük durva, tréfájuk alantjáró, jókedvük mámoros, életük nyomorult.

Ilyen pogányságba sülyeszt az auri sacra fames egy falut s ilyen sivárrá teszi egész közéletünket is. Miatta az orvosi hivatás üzlet, amelyben az orvos nem a meggyógyított, hanem a minél több megbetegedett embernek örül. A házasság kereskedői szerződés. A szántóföld bérlőjének nem barátja, ahogyan a romlatlan magyar tekinti földjét, hanem a meggazdagodás eszköze. A cseléd nem munkatárs, akit kímélni kell, hanem rabszolga, akit a többtermelés nevében a szántófölddel s állatokkal együtt zsarolni is szabad. A termés nem Isten áldása, amelyből mindenkinek juttatni kell, hanem az uzsora eszköze. A gyár befektetés, amelyből akár szerencsétlenségek, a munkások vére árán is minél több osztalékot kell kipréselni.

5. Ebben az elpogányosodásban milyen áldás az emberiség számára az Egyház, hogy 300 millió hívőnek az isteni bölcsesség ígét hirdeti: „Gazdagságot és szegénységet ne adj nekem Uram, csak az élethez szükségeseket juttasd.” (Péld. 30, 8.) Milyen jó, hogy hívőit visszatartja a féktelen mammonhajszolástól, ahol a jelszó dupla vagy semmi, dús-gazdagság vagy – forgópisztoly. Visszatartja az

őrült vállalkozástól, ahol munka nélkül, közvetítéssel, lánckereskedelemmel, a fogyasztók helyzetének kihasználásával, tőzsdézéssel milliókat lehet nyerni, de az egész család mindenét is elveszítheti. Nagy áldás az Egyház, hogy ehelyett hívői előtt eszménnyé teszi a názáreti házat s tanítja, hogy amennyi anyagi a földi boldogság megszerzéséhez szükséges, annak helye a názáreti család szerint berendezkedő iparos háza s nem a vállalkozó telepe. Záloga nem a meggazdagodás láza és a közvetítés ezernyi mesterfogása, hanem a nyugodt produktív munka.

S a rá való nevelésben mindig az Egyház vezetett, ma is az vezet. Tőle tanulták papjai, akiknek szolgálatát ebből a szempontból még alig méltatták. Sok helyen a plébános a régi népoktató apátságok örökébe lépett: ami okos eszme a gazdaságban felvetődött, azt a szegény nép elméletben és gyakorlatban papjától tudta meg. Úgy volt a tanításnak legnagyobb eredménye, ha attól hallotta, akinek tekintélyét az egyházi küldetés minden tekintély fölé emelte. Ki ne hallott volna papokról, akiknek 20-30 holdas mintagazdasága serkentette szinte az egész községet hasonló eredmények elérésére. Ki ne tudná, hogy a filoxera ellen elrendelt permetezést és kénegezést milyen nehezen vette be a magyar paraszt eszejárása s hogy itt is a plébánosok tettek nagyon sokat. Mikor a földműves papja földjén látta, hogy a törvény okos dolgot parancsol, munkához látott és sok helyen ez mentette meg a szőlőültetvényeket a kipusztulástól. Érdemes megismerni néhai Gross nagyváradi nagyprépost nevét, akinek mint ritka természetkedvelőnek az volt legkedvesebb szórakozása, hogy mintaszerű gyümölcsösében levágott 20-30 galyat, az oltókést zsebre vágta és így felkészülve sorra járta a kerteket és szőlőket, nemesítve a fákat a tulajdonos tudta nélkül. S így faluszerte a legkiválóbb gyümölcsöket honosította meg, amerre mint plébános megfordult. S ha ma kapzsi lelkek irigykedve tekintenek a pap néhány holdnyi földjére, megfedkeznek róla, hogy a népnek régebben és újabban tett szolgálatok fejében azt nála senki jobban meg nem érdemli. Ez a produktív szellem az egyes országok munkás-

viszonyaiban is meglátszik, Németországban, ahol a népesség arányszáma 63.2 prot., 36.5 kath., és 0.9 izr., 1000 munkás közül

	protestáns	katholikus	izr.
a mezőgazdaság ...	55·2	44·6	0·04
a kertészet ...	71·2	28·3	0·12
az erdőgazdaság ...	61·4	38·4	0·00
a haltenyésztés ...	86·9	12·7	0·07
a bányászat ...	40·6	59·0	0·4
a kőzipar ...	56·6	42·9	0·1
az ércfeldolgozás ...	66·7	32·2	0·2
a gépészet ...	71·4	27·2	0·4
a vegyimunkák ...	62·5	35·8	0·9
a világítógázgyártás ...	68·3	30·4	0·7
a szövőfonóipar ...	64·0	35·0	0·3
a papíripar ...	69·6	29·2	0·6
a bőrripar ...	68·3	29·9	1·0
a faipar ...	65·6	33·4	1·3
az élelmiszeripar ...	64·0	34·3	0·2
a ruháztékészítő ipar ...	64·8	32·8	1·7
a tisztítóipar ...	67·0	32·1	0·3
az építészet ...	61·1	38·2	1·1
a sokszorosítóipar ...	73·7	24·3	0·8
a műipar ...	68·7	28·9	1·0
a kereskedelem ...	64·4	27·0	7·8
a biztosítás ...	74·8	21·4	2·4
a pósta, vasút ...	65·0	33·7	0·05
a vendéglői ipar ...	62·1	35·7	0·8
egyéb foglalkozás ...	71·2	27·6	0·3

munkást foglalkoztat.

A táblázat szerint:

1. A katolikusok a mezőgazdaság, az erdészet, a bányászat, a kőipar és építészet terén fölülmúlják arányszámukat, a protestánsok és a izr.-ák inkább a nyereségekre épített foglalkozásokat kedvelik.

2. A katolikusok a bőr- és a műipar kivételével még ezekben is gyarapodást mutatnak a protestánsok megmerevedése vagy épen visszafejlődése mellett, ami a kath. népesség nagyobbodásával van összefüggésben. Összesen 2,517.313 kath. munkással dolgozik most több, mint 1895-ben, a gyarapodás $\frac{1}{4}$. A prot. munkások száma 3,457.441-el több, mint volt 1895-ben, a gyarapodás $\frac{1}{4}$. A mezőgazdaságban és az erdészetben a katolikuság nemcsak viszonylag, hanem abszolúte is több lett. Az iparban a kath. munkások száma 1,219.403 (vagyis 42.6%, $\frac{2}{5}$ gya-

¹ Zárójelben az 1895.-i népszámlálás százalékszámát.

rapodás), a protestánsoké 1,707.295 (vagyis 31.9%,
 $\frac{3}{10}$ gyarapodás). Az önálló kath. munkások száma a

14. kép. A Pio-Clementino museum egyik terme.

mezőgazdaságban, erdészetben, iparban egyaránt kevesebb lett az önálló prot. munkásoknál, viszont a kereskedelem terén azönállókath.-okszámaelőnyösebb. Az 54.052. önálló kath.-sal (23.8% növekedés) 112.900 önálló prot. munkás (21.2% többlet) áll szemben. A végleges eredmény tehát az, hogy az 1895. évi népszámlálás óta a kath. munkások száma emelkedőben van. Az önálló munkások száma a mezőgazdaság, az erdészet és ipar terén kevesebb, a kereskedelem terén több lett. (Rost, Die Kulturkraft des Katholicismus 1923. 371. 1.)

Az Egyház és a művészetek.

Ha a képtárakat és múzeumokat tennők meg mértéknek s azt keresnénk, hogy kinek a gyűjteménye foglal magában több műremeket, nagyobb értékeket, az egyházi híres, nagy képtáraké és múzeumoké volna az elsőség. Mivel azonban ezek egyes nagy családok vagy a nagy művészpártoló pápák nagylelkűségét dicsérik, az Egyház hasonló törekvéseinek leghűbb tükre, művészi érzékének s egyben művésztre nevelő törekvésének leghitelesebb fokmérője a templom, a középkori embernek imahelye, múzeuma, képtára, iskolája, bibliája, temetője, törvényháza, egy szóval mindene. Az eszmény az Úrnak a zsoltárban leírt hajléka:

Mily édesek a te hajlékaid,
Seregek Ura Istenem!
Sóvárgó vágy emészt a lelkemben
Az Istennek csarnokai felé,
Testem és lelkem ujjongva repes
Az élő Úr elé. (Sik Sándor fordítása.)

Azért fogtak kezét tudomány és művészet, hogy ez megvalósuljon s az Isten háza minél szebb legyen. Azért adta a gazdag pénzéhez és a szegény kezemunkájához a tudós eszét, a művész vésőjét és ecsetjét, a nő hímzését. Ez a legszentebb cél szolgálataiba állított művészetnek önmagáért való önzetlen kedvelése. A művésztnek legfőleg az volt még az óhajta, hogy a templomban műve közelében helyezék örök nyugalomra.

E csodás szépségű templomokat a tudomány és művészet segítette építeni, de a nagy hit remekelt bennük. A tervezéstől a kivitelig, keletkezésük minden mozzanata mélyen a hitben gyökerezik. Építésü-

15 kép. Az orvietói dóm homlokzata.

ket az Úrnak tett fogadalom, hála, bűnbánat vagy engesztelés indította meg. Az orvietói dóm építését az engesztelés magyarázza. A hagyomány szerint a közeli Bolsená-ban miséző pap az átváltoztatás után az átlényegülésben kételkedett. Az Úr vére bőséges kibuggyanásával adta jelét a hit valóságának. IV. Orbán pápa (1261-1264) a véres oltárterítőt Orvietóba vi-

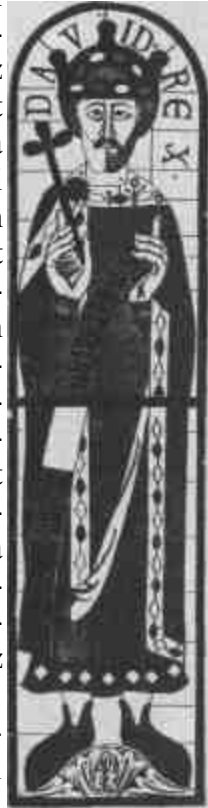
16. kép. „A templom épülete különféle dissziméneoel mint a májusi virág emelkedik fölfelé.”

tette s a kételkedés kiengeszteléséül a kis templom helyén a hatalmas dóm épült. Az ilyen hatalmas méretekkel s ennyi munkával csak az erős hit tudott megbirkózni. Ez meglátszik a dóm minden porcikáján. Jól mondta Heine az antwerpeni székesegyház megcsodálásakor: „Jene Zeiten hatten Dogmen, wir haben nur Meinungen. Mit Meinungen baut man keine

Domen = A régieknek dogmáik voltak, azért tudtak dómokat építeni. Véleményekkel csak viskókat lehet összetákolni”.

A munkások hittel s egész lélekkel dolgoztak rajtuk.

A XI. század elején épült trodi templom építéséről szóló krónika bőven leírja, hogy az egész környék népe mint vette ki részét a munkából. Hogyan hordták a követ, meszet, gerendát, s a többi épületanyagot messziről! Állatot nem vettek igénybe. Nyakukba vetett kötéllal maguk húzták a nehéz szekeret s homokos helyen, folyón keresztül énekelve cipelték az alapot hatalmas kőcövekét. S a kőfejtéstől a falrakásig minden munkánál ott volt a pap, aki szavaival új erőt öntött a munkásokba (21. kép). Azonkívül minden lényegesebb munka megkezdésekor térdelve imádkoztak. A nehezebb feladatok előtt a mester külön kérte az ihletettségét. Ez az áhítat finomított át minden anyagot. Konrád strassburgi püspök 1275-ben ezt írja az épülő strassburgi

17. kép Dávid király

dómról: „Opus ecclesiae Argentiniensis sicut flores maji varus ornatibus consurgens in altum oculos aspicientium magis magisque allicit et eisdem dulcibus oblectamentis alludit. A strassburgi templom épülete különféle díszítményeivel mint a májusi virág emelkedik fölfelé, a szemlélők szemeit mindig jobban leköti s édes örömeire hangolja”. (16. kép.) S hogy ez mennyire nem üres előítélet, mutatja az a nagy hatás, amelyet a középkori templomok a szemlélőre gyakorolnak. Még a gondolkozásban és érzületben legtávolabb állók is a legnagyobb elismeréssel tudnak róla beszélni. „Milyen következetesség mutatkozik – mondja Heine – a keresztény

művészetben, névszerint az építészetben. A gótikus dómok mennyire összhangzatosak az egész kultusszal s mennyire megnyilvánul bennük az Egyház szelleme. Minden felfelé törekszik, minden átlényegül benne: a kő ágakká, lombozattá nő s fává lesz ... Az óriási oszlopok révén magasbatörő szellem elszakad a test-

18. kép. A kölni dóm egy epitáfiuma a XVI századból.

től, amely fáradtan földre hull. Ha az ember kívülről megnézi ezeket a gótikus dómokat, amint olyan vidáman, ékesen, s átlátszóan ki vannak dolgozva, hogy márványból kötött brabanti csipkéknek tetszenek, megérzi a régi idők erejét. Ez az erő még a követ is úgy hatalmába készítette, hogy hatása alatt átszel-

íemült s a kemény anyag a keresztény lelkiesség hű kifejezője lett”.

A külseje is egészen remek, de legfőbb értéke mégis a belső: *omnis gloria ejus ab intus* = minden dicsősége belül vagyon (Zsolt. 44, 14.). Mindaz fel van itt halmozva, ami szépet a középkori művészet színben, szóban és hangban létrehozott. Úgyhogy a középkori templom ismerete átmetszetben az összes művészetek fejlettségéről hű képet közvetít. Mert amint a

19. kép. A strassburgi dóm domborműve. Mária halála.

középkorban a tudás nem volt öncél s a *csak* tudni vágyó elméleti tudós kirítt a gyakorlati életre berendezkedő emberek soraiból, a művészetet se azért szerette a középkor, hogy remekeit múzeumokba zárhassa, hanem ott akarta értékesíteni, ahol legtöbb ember ízlését nevelhették: a templomban. Célja az volt, hogy a hitigazságok meggyőző erejét a színek és hangok harmóniájával, a költészet bájos dallamával nyomósítva a lelkeket a magasba lendítse. S azért az ember egy ilyen középkori templomban virágok-

kai díszített kövezeten jár. Az ablakok sokszínű festményein misztikussá szűrődő világosságban a falak rajza, az üvegek pompája, az érc és gipszreliefek, az emberéleten át készült fafaragványok s a többi értékes munkák kifogyhatatlan változatai szinte paradicsomi világba varázsolnak bennünket. (17., 18., 19., 20., 21. kép.) S akkor kezdünk csak figyelmesek lenni arra, hogy itt tulajdonképen minden beszél: a boltívek, a szószerk, a bejárat, a torony, a harangok, a szobrok, a gyóntatószékek, a sírboltok, a szenteltvíztartó stb., stb. megszólalnak s a rajtuk lévő föliratokban mennyi leleményességgel és kedvességgel beszélnek hozzánk a hit örök igazságairól!

Ad portum vitae sitientes quique venite.
 Has intrando fores vestros componite mores.
 Hinc intrans ora, tua semper erimina plora;
 Quidquid peccatur, lacrimarum fonte lavatur

(Itt e kapun szomjas lélek a révbe bejuthatsz.
 Jobbítsd meg, ha belépsz, élted és kérve fohászoldj.
 Vétkeidért könnyid szakadatlan árja fűrösszön.
 Bűnös lelked csak zuhatag könny mossza fehérre.)

– hívogatja hívőit a montpellier-i székesegyház bejárata.

Nolai sz. Paulin († 431) háromkapus székesegyházának egyik ívén a felirat:

Una fides, trino sub nomine quae colit unum,
 Unanimis trino suscipit introitu.

(Hűn ki dicséri az egy Istent és benne a Hármát,
 Várja e hely három tárva hagyott kapuja.)

Benn a kereszt alatt ez olvasható:

Ardua floriferae crux cingitur orbe coronae
 Et Domini fuso tincta cruore rubet.
 Quaeque super signum resident coeleste columbae
 Simplicibus produnt regna pátère Dei.

(Égbe meredve virággal övezten im áll a keresztfa,
 Ömlő vérrel az Úr testi pirostra színét.
 Rajta galambok bújnak meg s titkukra tanítanak:
 Egyszerű szíveknek tárul az égi haza.)

Belül a kimenetkor a hívek ezt olvasták:

Quisquis ab aede Dei perfectis ordine votis
 Egredieris, remea corpore, corde mane.

(Jámbor imáid után, ember, távozni ha készülsz,
 Tested a külsőké, légyen a szív e helyé)

20. kép. Az atriumi templom főoltárának felső faragványai.

A leoni székesegyház (XIII-XIV. sz.) egy sírfelirata:
 Quisquis ades, sic morte cades, sta, respice, plora;
 Sum quod eris, modicum cineris, pro me precor ora.
 Vermibus hie donor; sic transit gloria mundi.
 Et velut hie ponor, ponitur omnis honor.

(Bárki vagy itt, a halál leterít. Szállj sírva magadba.
 Lesz mi vagyok: hamuból e marok. Kérd Istened értem.
 Féregpréda vagyok. Mily tündér földi dicsőség!
 És mint engem, elér fényt, ragyogást is a vég.)

21. kép. A váradi székesegyház építése. (A bécsi képes krónika kisrajza.)

A nagyarányú ékességtől Sz. Bernát(1091-1153) már az áhítat csorbulását félti. Ez ellen küzd egyik levele. „Hiszen a költséges, de csodálatot gerjesztő haszontalanságoknak – mondja – pusztá látása is inkább adakozásra, mint imádkozásra ösztönzi az embereket. A gazdagság a gazdagsághoz szegődik és a pénz

22. kép. A florenci baptisztérium ércből öntött ajtója a XV. századból
'A képek ócsorékszerű jelenségeket tüntetnek fel.

vonzza a pénzt... Az arannyal borított kelyhek hizlalják a szemet és megnyitják a pénztárcákat. A szenteket a legszebb alakban ábrázolják és annál szentebbeknek tartják őket, minél művészebb a kivitelük. Az emberek szaladnak, hogy megcsókolják őket; egyszersmind adakoznak is, de inkább szépségüket csodálják, semhogy szent voltukat hirdetnék. Azonkívül már nem drágakövekkel díszített csillárokat, hanem valóságos kerekeket akasztanak a templomba, amelyeket köröskörül lámpák szegélyeznek, de a berakott drágakövek még nagyobb fényt árasztanak. Azt is látjuk, hogy gyertyatartók gyanánt valóságos fákat állítanak föl, amelyeket rengeteg súlyú fémből kiváló művészettel készítenek. A rájuk tűzött gyertyák kevésbé világítanak, mint drágaköveik”.

Főként a szerzetesek templomát díszítették a művészt remekei, mert amellet, hogy idegen művésztet is foglalkoztattak, a művésztet minden ágában ők maguk is elsőrangú mestereket neveltek. Igen messze vezetne, ha a jelentősebb szerzetes művésztetekkel csak névszerint is meg akarnánk ismerkedni. Elég lesz mutatóban megismerni a domonkosrendi művésztetek jobbait. Köztük találjuk Diemar, fra Ristoro († 1283), fra Sisto († 1289) építész-testvéreket. A két utóbbi művésztetének gyönyörű emléke a római Sopra Minerva templom, amelyet III. Miklós pápa 1280-ban terveik szerint építtetett újra. A leghíresebb festők közé tartoznak fra Bartolomeo Pietro (1413 körül), Girolamo, Bartolomeo della Porta († 1517) és végül Angelo da Fiesole († 1455), „a legkedvesebb, az angyali festő”, fra Angelico. Testvérevel, a kis festésztetben jártas Benedettoval († 1448), együtt lépett be a rendbe, ahol nemcsak az aszkézisben haladt előre, hanem a nagy festők egyik legvonzóbb egyénisége lett. A festésztetet az égiekkel való társalgásnak nevezte. Ima nélkül sohasem vette kezébe ecsetjét. Aki Krisztust jól akarja festeni – volt művészi elve –, annak állandóan Krisztussal kell lennie. A feszületet csak könnyek közt tudta festeni. Ennek a nagy lelkiességnek megfelelőek remekei. Alakjai természetfölöttibe merült s hozzánk mégis egészen közel lévő bájos lények. Madonnáiról Michelangelo mondta, hogy vagy

23. kép. A monte-cassinói templom egy oszlopfője.

a „művész volt az égben vagy a Szűz hajolt le hozzá a földre, hogy olyan szép Madonnaarcot tudott vászonra lehelni. Művészetében sohase kereste az emberek tetszését. Kétszer semmit se festett s a képen nem javított. Elve volt, hogy a képnek úgy kell maradnia, ahogy először sikerült elkészítenie;

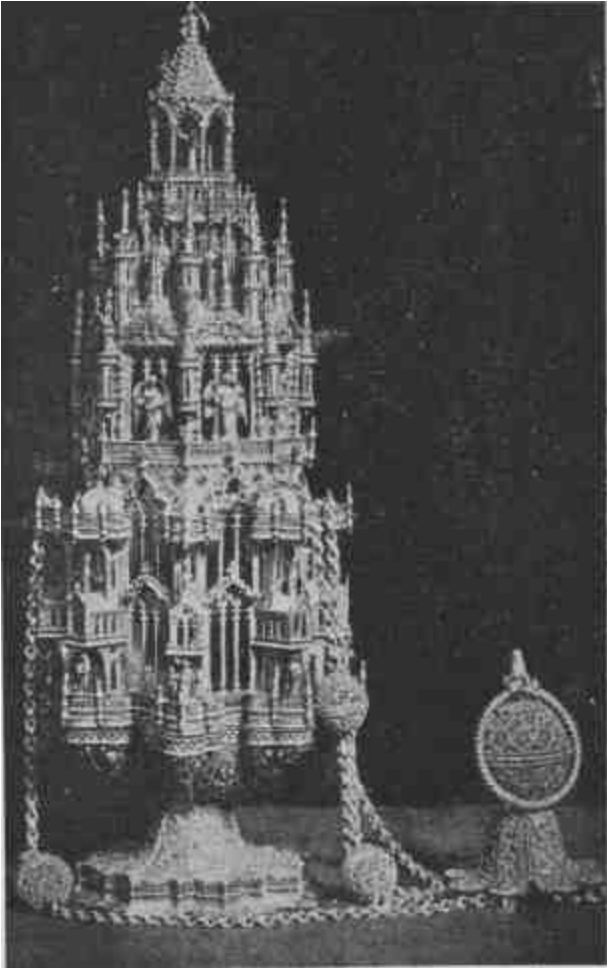
24. kép. Fra Angelico Madonnája.

ami nála nem a büszkeség jele volt, hanem abból az erős meggyőződésből származott, hogy művei lelke mélyéből forrásznak, tehát az Isten ihletésének tekinthetők. Legnagyobb dicsőségének azt tartotta, hogy tehetségét az úr hívóinak lelki javára kamatoz-

tattá. Ezt mondja a római Sopra Minerva templomban lévő sírjára:

Non mihi sit laudi, quod eram velut alter Apelles,
Sed quod lucra tuis omnia Christe dabam.

(Nem az a dicséretem, hogy talán második Apelles voltam, hanem az, hogy a kincseket. Krisztus, híveidnek osztogattam.)

25 kép. A páduai Szent Antal templomnak a XI. századból származó füstölője.

Fra Bartolomeo az üvegfestészetben is mester volt. Jakab atya († 1491) Bolognában üvegfestő iskolát nyitott. A szobrászat és a művészi faragványok terén Stefano de Qainbelli és fra Damiano († 1551) tűntek ki.

Szerzetesek kezéből kerültek ki a szerzetesek templomainak ma is a megcsodált üveg- és falifestményei, a szárnyas oltárok, a finom faragású ima-számolyok, szószékek, csodás ötvösművek (kelyhek, kandelábrumok, ereklye-, ostya-, tömjéntartók, ámpolnák), szobrok és más dísz tárgyak. Mindegyikről el lehet mondani, amit Felix bourgesi püspökhöz írt Venancius Fortunatus:

Cédant chrisolithis salamonia vasa metallis:
Ista piacent magis, ars fecit atque fides.

(Maradjanak a drágakövekből készült salamoni műtárgyak; ezek többet érnek, mert művészet és hit dolgozott rajtuk.)

Apácák készítettek hozzá mesteri szövésű és hímzésű csipkéket, kárpitokat és miseruhákat. S amint az istenházához illik, mindez csodálatos összhangban történt. A középkor templomaiban megragad bennünket a teljesen átgondolt stílus, az üdeség, az összeszedettség, komolyság és gyöngédség. Minden részletben a szellemi, az erkölcsi, a természetfeletti szép jut kifejezésre. Az esztétikum mindig mély etikumot hordoz. A testi formák arany- és drágakőruhák gazdag redőzete alá rejtőznek. A szende szemek más világok szépségein révedező tekintete a nézők tekintete felett csodálatosan elsiklik. Nem világias hiúságra vágynak, hanem bűnbánatra intenek. Azonkívül már a XIII. században iskolázott énekkar kíséri a teljesen kifejlett orgona hangjait. A félénk szavú kis csengtyűt felváltják a kőből épült hatalmas toronynak messze zúgó harangjai, amelyek szintén szerzetesek kezemunkái. A harangkészítő testvérek bejárják az egész vidéket s minden községet ellátnak széphanjú harangokkal, amelyeken a hangtól a fölírásig minden beleilleszkedik a középkornak egységesen megtervezett felfogásába. Vegyük még hozzá a liturgia főnséges ténykedéseit, változatosságát, a középkorban született dallamok magával ragadó árját (az emberi-

ség jótevőinek mondja Herder!) s előttünk van a középkor művészetének legjava, utolérhetetlen bizonyítékul arra, hogy az Egyháznak nem kell a mi korunktól csiszolt ízlést, műgondot, a szépben való tudatos gyönyörködést és gyönyörködtetést tanulni. Mi már el sem tudjuk gondolni, hogy az Egyház ezzel a csodás művészettel hogyan bele tudott markolni a középkori ember lelkevilágába, mikor még a modern élet zűrzavarában is olyan parancsoló hatást tud kifejteni. Az újabb kor legjelesebb konvertitája Huysmans Károly (szül. 1848), a jeles író. Nagy eltévelyedés, sok erkölcstelen könyv megírása után a régi katedrálisok, kopott falú kápolnák, templomi festmények, a gregorián ének, a liturgia hatása aiait indult vissza az Egyház felé. Számára a vonzóerő a splendor veritatis, az ősi igazságnak a katolikus Egyházban tükröző fénye.

Megtérésének történetét az 1895-ben megjelent *En route* című regénye írja le. Elmondja, hogy egy adventi este bolyongás közben nyitott templomot látott. Saint-Gervais temploma volt, ahol épen régi korált énekeltek. Ösztönszerűen ő is az ott térdeplők közé vegyült s szintén letérdelt. Míg a templomban az ártatlanság hangjai csengtek-bongtak: *Peccavimus, mintha lelke kinyílt volna*. Ő is mormolja a szavakat. Áldás után fölemelt fővel s kedéllyel hagyja el a templomot. Ez a környezet s főként a liturgia szépsége máskor is vonzza. Egy alkalommal az *officium defunctorum* zsoltárversei úgy hullanak lelkére s eddigi rossz életére, mint a koporsóra lapátolt göröngyök. „Lehetetlen, hogy téves legyen az a vallás, amely a művészetben ilyen mesteri bizonyosságot teremtett” – vont le a következtetést abból, amit eddig látott és hallott. Ez a középkori művészet megadta neki az igazságot, megérezte vele a bűn utálatosságát, felkeltette lelkében a jóság vágyát. Nemsokára kolostorba vonult, megtisztult bűneitől s a szentáldozás után kimondhatatlan boldogság szállt lelkébe. Erről a boldogságról *En route* című regényének elragadó sorai számolnak be. Élete végén rákbajban rendkívül sokat szenvedett. Az 1905. év egész telét lefüggönyözött ablakok mögött töltötte. Morfiumbefecsken-

dezást legnagyobb szenvedésében sem fogadott el. „Szenvednem kell – szokta mondani –, hadd tudja mindenki, hogy katholicizmusom nemcsak irodalom volt”. Utolsó pillanatáig állta a szenvedést és a papi imakönyv Itinerarium imádságát mondta. Meghalt 1907 május 12.-én.

Tehát természetfölötti örök igazságai számára az Egyház nemcsak a középkornak szép, de ma is hatékony kereteket tudott teremteni.

Az Egyház és a tudomány.

Az Egyház a tudományoknak sem ellensége. Ellensége a tudományoknak Rousseau, akinek az az elve, hogy a gondolkodó ember megromlott állat. Ellensége Tolsztoj, aki emberi voltunk legnagyobb akadályát a tudományban látja. Ellensége Humboldt, aki szerint csak a parlagi ember boldog. Ellensége Strindberg, aki Rousseaunak a tanultság átkáról írt pályaművét akarja újra napirendre tűzni. Az Egyház nem tartozik közéjük.

I. Az Egyház legbuzgóbb tagjai kezdettől fogva másképen vélekedtek a tudományról. „A buzgóság tudomány nélkül annál végzetesebb, minél erősebb”, mondja Szent Bernát. „Buzgóságodat a szeretet tegye lángolóvá, a tudomány vezesse, az állhatatosság szilárdítsa”. S megbecsülésből önként következett művelése és terjesztése.

Művelése annyira az Egyház kezében volt, hogy régen a pap volt úgyszólván az egyedüli tanult ember. A XIII. században az előző századok nyomán nevezték a tudósokat klerikusoknak, a tanulatlanokat laikusoknak.¹ Mikor tournai-i Simon némasága miatt tudományát veszítette „factus est mutus et adeo laicus, ut nec alphabetum legere sciret” – mondja a krónika. Annyira néma s azért tudatlan lett, hogy az abc-ét sem tudta olvasni. A középkori írónál gyakran előfordulnak ezek a kifejezések: homo illiteratus et laicus == íráshoz nem értő, tudatlan ember, homo quasi laicus = majdnem tudatlan ember, magnus

¹ Zubriczky Aladár: Szent Tamás nagysága, 19. 1.

clericus == nagy tudós, major clericus = nagyobb tudós. Ugyanez a szójelentés a többi nyelvben is megvan. A középkorú franciában cleric = tudós. A kiváló képzettségű I. Henrik (1100–1135) angol király mellékneve Beauclerc volt. A németben Pfaff = tudós, az olaszban il laico = tudatlan. Mindezekből látszik, hogy a tudomány a papság szemében tényleg az lett, aminek Rogerius Bacon mondta: hatalom és aminek később Szalézi sz. Ferenc nevezte: a nyolcadik szentség. S a tudatlanság kezdettől fogva az volt, aminek Simor János hercegprímás mondta: a nyolcadik főbűn.

Terjesztésében is az Egyház emberei fáradoztak.

Tisztelendő Béda († 735) a tudomány terjesztéséért élő tudós örök ideálja. Mint szerzetes tudománya által korán híressé lett. Az angolszászok „Anglia kristályának” nevezték életszentségért, a Venerabilis melléknevet pedig tudománya miatt kapta. Élete utolsó éveiben a szűkmellűség sokat gyötörte. Erői fogytából érezte közeleli halálát, mégis mindennap oktatott attól való félelmében, hogy tanítványai valamit nem értenek s majd haszon nélkül munkálkodnak. Áldozócsüdtörtökön lélekzése nehéz lett, lábai megdagadtak, a vég közelsége érezhető volt s mégis egész nap tollba mondott. „Tisztán írjátok – mondotta –, nem tudom, meddig élek”. Az egész éjjelt imádkozva töltötte, reggel újra diktálni kezdett. „Drága tanító nehezedre esik, ha tovább folytatjuk?” – kérdezte az egyik író. „Nem, csak sietve írjátok!” – volt a felelet. Egy kis munka után örömmel kiált fel: „Készen van!” – azután imaszékéhez vezetteti magát és tanítványai imái közt kiadja lelkét. Hol lángolt valaha szívben nemesebb lelkesedés a tudományért! Nagy Albert (fl280) érseki javadalmáról lemondva vándorapostolként járta be egész Németországot.

Még jobban terjedt a tudomány az iskolák s elsősorban az *egyetemek* révén. A középkorban 1300-ig Európa 25 városa épített egyetemet és pedig Itáliában: Salerno, Bologna, Reggio, Modena, Vicenza, Padua, Perugia, Nápoly, Vercelli, Róma, Piacenza, Arezzo (12); Franciaországban: Paris, Montpellier, Orléans,

Angers, Toulouse (5); Spanyolországban: Valencia, Palencia, Salamanca, Sevilla, Lerida (5); Angliában: Oxford és Cambridge (2); Portugáliában az egy Lissabon. A XIV-XV. században még Valladolid (1340), Prága (1348), Krakkó (1364), Bécs (1365), Pécs (1367), Heidelberg (1385), Köln (1388), Buda (1395), Erfurt (1389), Lipcse (1409), Rostock (1419), Trier (1454),

25. kép. Az angers-i egyetem pecsétje. Főnnállóit 1246-1685 között.

Oreifswald (1456), Freiburg (1457), Basel (1459), Ingolstadt (1459), Tübingen (1476) és Mainz (1476) egyetemei következtek.

A térkép megmutatja, hogy keletkezésükben Róma a kristályosodási középpont. Minél távolabb esik tőle valamely ország, annál későbbi és annál kevesebb az egyeteme. Ez a tény egyrészt azt mutatja, hogy mennyire nem a protestantizmussal kezdődik a felvilágosodás, másrészt eleve az egyetemek egyházi

jellegére enged következtetni. S tényleg a pápák sorában IV. Orbán (1261-1264) pápa 1262-ben a spanyol palenciai egyetemet alapította; IV. Ince (1243-1254) és VIII. Bonifác (1294-1303) a római, VI. Kelemen (1343) a pizai, IX. Bonifác (1311) a ferrarai, IX. Gergely (1233) a toulousei, IV. Miklós (1289) a montpellier-i, VI. Kelemen a valladolidi, VI. Orbán a heidelbergi, majd a kölni és végül az erfurti egyetem létesítése és fönntartása érdekében szorgoskodott. A tanmenetet minden egyetemen a pápák ellenőrizték. Az egyetemekkel kapcsolatos internátusokat segélyezték. Az akadémiai fokokat ők osztogatták. Az egyetemek pecsétjén is egyházi jellegük domborodik ki.

Az Egyház az egyetemek létesítésével és fönntartásával nem bizonyult kisebb hatalomnak, mint a császárok elleni küzdelemmel, vagy a keresztes háborúk erkölcsi vezetésével. A középkorban, amidőn az iskola még nem volt a kenyérkeresetre való készülés helye, az Egyház a tudomány szenvedélyes szeretete révén a serdülő ifjak és meglett férfiak megszámlálhatatlan sokaságait vonzotta az égiske alatt álló egyetemek falai közé, amiből az egész európai társadalomra rendkívül sok áldás háramlott. A kultúra ilyen nagyarányú terjesztése miatt teljes mértékben az Egyházra áll az a dicséret, amit a középkor egy kis nagyítással a párisi egyetemről mondott: „Ez a hatalmas folyam számos ágra oszolva vizével mérhetetlen területeket áztat s útjában mindenféle virágokat, gyümölcsöket fakaszt. Ragyog mint a nap; tudománya fénysugaraival az egész föld kerekességét megvilágítja. Elűzi a tudatlanság homályát, eloszlatja a műveletlenség ködét, eltávolítja a járatlanság felhőjét, felidézi a felvilágosodás hajnalát, megmutatja a tudás fénylő csillagzatai.

A kisebbfokú ismeretek terjesztését pedig még korábban *a kolostori, plébániai és püspöki iskolák végezték.*

Köztük természetesen a kolostori iskolák voltak a jelentősebbek, főként a népvándorlás idejében, amikor a világi papság a népek szelidítésével volt elfoglalva. A kolostor a középkorban gyűjtőpontja a kultúrának s mentsvára minden tudományos törek-

vésnek. „Jó, hogy a tudatlanság és erőszak korában – mondja a protestáns Maculay – voltak nyugalmas zárdák és kertek, amelyekben a béke művészeit gyakorolni lehetett, ahol a szemlélődésre való hajlandóság menhelyet találhatott, ahol az egyik barát Vergilius Aeneisének másolásával foglalkozott, a másik Aristoteles *Analysisei* fölött elmélkedhetett. Akinek a művészetre volt hivatása, az ebben a menhelyben martirologiumot festhetett, fészületet faraghatott, aki a természetbölcséletet kedvelte, a növények és ásványok tulajdonságaira vonatkozó kísérleteit végezhetette. Ha a nyomorult pór nép és az arisztokrácia vad várai között itt-ott ilyen elszórt menhelyek nem lettek volna, az európai társadalom csak teherhordó és ragadozó állatokból állott volna. Gyakran hasonlították már az Egyházat bárkához, amelyről a Genézis könyvében olvasunk. Sohasem volt ez a hasonlat tökéletesebb, mint a középkor zord idejében, mikor a sötétségben és viharban, a nagy vízözönben egyedül úszott fönn s magában hordta a gyenge erőt, melyből későbben egy új s dicsőbb polgárosodás keletkezett”.

A nagy történetíró elismerő szavaira a középkort kolostorok teljes mértékben rászolgáltak. Bennük igen élénk tudományos élet fejlett ki. Itália, Gallia és a brit szigetek kolostoraiban a profán tudományok is otthont találtak s a későbbi renesszánsz alapjait ott készítették elő. Szentgallen, Reichenau, Hirsáu, Korvey Németországban, Fécamp, Bec, Tours, Chartres, Paris, Reims, Lüttich pedig Galliában középpontjai a tudományos műveltségnek. A szerzetesek, férfiak és nők egyaránt művelik a tudományokat. Hrotwita gandersheimi apáca (f 984) latin nyelven Terencius-komédiákat írt. Szent Hildegardtól († 1179) természet-tudományi és orvosi művek maradtak. Konstantin montecassinoi bencés 1050-ben az arab orvosok könyveit fordította. Beauvaisi Vince († 1264) domkosrendi szerzetes enciklopédiájában a *Speculum Naturale* sok értékes adattal gazdagította a tudományt.

Ennek a gazdag szellemi életnek kivetítését végezték a kolostori iskolák, amelyek Nagy Károly († 814) birodalmában a *grammatica*, *rhetorica*, dia-

lectica (= trivium), továbbá a musica, arithmetica, geometria, astronomia (= quadrivium) tárgyaival vezették be az ifjúságot a tudományokba.¹

Mellettük korán vannak nyomai a plébánost iskoláknak is. Az orléansi püspök 797-ben papjainak kötelességévé teszi, hogy a gyermekeket tanítsák. Hinkmár rheimsi érsek 852-ben, minden plébánostól számon vette, hogy van-e az iskola vezetésére alkalmas klerikusa. Még előbb megjelennek a püspöki iskolák. Egy 774.-i püspöki instrukció szerint minden püspöknek kötelessége székhelyén iskoláról gondoskodni. Az aacheni zsinat 789-ben elrendeli, hogy minden püspökség köteles tanítani. II. Jenő pápa 826-ban ugyanezt szorgalmazza. „Minden püspök tanítsa a templommal kapcsolatban a 7 szabad művészetet” – mondja VII. Gergely az 1078.-Í római zsinaton. „Mivel az Isten egyházának, amint a jó anyához illik – mondja a III. lateráni zsinat (1179), – szegény gyermekeinek testi és szellemi szükségleteiről gondoskodnia kell, a püspöki templomokban a klerikusokat és szegény gyermekeket oktató magiszterek számára elegendő javadalom állapíttassék meg, hogy a szülői támogatás nélküli szegények a tanulás lehetőségétől el ne essenek... A tanulási engedélyért fizetést nem szabad elfogadni, s az engedélyt az arravalótól meg nem szabad tagadni. Aki a parancs ellen vét, egyházi járandóságát elveszti.” Mindennek a sok sürgetésnek az lett az eredménye, hogy a XIV. századig annyira kifejlődött az iskolaügy, hogy a tanulás lehetősége minden templom mellett megvolt.

Terjedt a tudomány *a könyvek révén.*

Talán sohasem becsülték jobban a könyveket, mint a középkorban s talán sehol sem jobban, mint a kolostorokban. „Clastrum sine armario est castrum sine armentario.”¹ A kolostor könyvtár nélkül, vár fegyvertár nélkül – volt a vélemény. „Könyv nélkül a

¹ Gram loquitur, *dia* vera docet, *re* verba colorât,
Mus canit, *ar* numerât, *geo* pondérât, *ast* regit astra.

(A nyelvtan beszédre tanít, a vitakozás tana igazságra, a szónoklat-tan szép stílusra vezet, a musica énekel, a számtan számol, a geometria mér, a csillagászat az eget vizsgálja.)

lelki ember élete semmi,” mondja egy 12. századbeli bencés könyvtár jegyzéke. A szellemek harcában a fegyver a könyv. Egy kolostor könyvjegyzékének felirata: *Thesaurus ecclesiae* = az egyház kincse; a másiké: *Schatz des Gotteshauses* == az istenháza kincse; a harmadiké: *ψυχῆς Ιατρειῶν* = a lélek gyógy-szertára.

A könyv megbecsüléséből érthető, hogy a népvándorlás zivatarai között, főként a szerzetesek gyűjtötték össze a klasszikusok műveit. „Ha az angol nemzet Európa minden népét fölülmúlja évkönyvíróinak és történeti emlékeinek sokaságával, azt csak a katolikus egyház papságának köszöni, amely ezeket a kincseket számunkra megőrzi.” (Hume). A reichenauai kolostornak 822-ben 450 kézírata volt a tudomány minden ágából. Szent Rignier leltára 831-ben 500, Lorsché a IX. században 600, Bobbioé ugyanakkor 700 kéziratot számlált. Ciszterciek, augusztinusok, premonstreiek, karthausiak, franciskánusok később is vetélkedve törekedtek könyvtáraikat kéziratokkal gyarapítani.

A gyarapítás több módon történt. A corvey-i kolostor 1097-ben kimondta, hogy minden felvett új szerzetes egy könyvet tartozik a szerzetnek adományozni. A aacheni kolostor évi jövedelmének egy részét könyvvételre fordította. De legismertebb módja a másolás, épen a vele összekötött nehézségek miatt a középkor könyvszeretetének legfényesebb bizonyítéka. Igen, a tudatlannak és sötétnek csúfolt középkorban a könyv nyersanyagától kezdve az; utolsó betűig mindent a tudomány szeretetétől inspirált szerzeteskezek állítottak elő. Minden jelentékenyebb kolostornak megvolt a maga írószobája, a scriptorium. A szentgalleni scriptorium a templomba van építve. Közepén egy nagy asztal, a falak mellett 7 kisebb asztal; 6 ablak ad világosságot. A scriptorium állandó silentium helye, külön megáldassa! megszentelt terem. „Óh uram, áldd meg szolgálid írószobáját s mindazokat, akik benne tartózkodnak, hogy a benne olvasott és írt isteni tanítást lélekben megragadják s testben valóra váltsák” –, mondja a szertartás imája. A scriptorium termékeny csöndjében

részint kedvtelésből, részint penitenciából, részint a könyvtár számára, részint megrendelésre százával készülnek a könyvek. Egyes szerzetesek közül egyesek a finom, puha hártyákat dolgozzák fel. Mások fáradhatatlanul rójják az egyformára szabott, kitörülhetetlen betűket (scriptores). A munka nehézségét elsősorban az a tudat enyhíti, hogy nagyon hasznos munkát végeznek. „Ahány könyvet leírunk, – mondja Guido karthauzi apát (f 1137) – az isteni igazságnak ugyanannyi hírnökét bocsátjuk utának.” Péter clugnyi apát († 1156) írja egy remetének, hogy a fák és növények öntözése helyett a könyvírásnak szentelje erejét. Eke helyett tollat vegyen kezébe. A szántó föld helyett a kódex lapjaiba hasogassa a betű barázdáit. A pergamentre szórja el az isteni ige magvait, hogy megéréskor, vagyis a könyv befejezéskor az olvasó lelkét felüdítse. „Ily módon hallgatásodban szónok leszel – folytatja – s noha nyelved hallgat, a kéz által leírt szó sok ember fülében felhangzik.” Rójják továbbá a betűket abban a meggyőződésben, hogy munkájukkal az örök életre szereznek érdemeket. Csak ezzel a kettős idealizmussal bírták a sok nélkülözést, nehézséget és szenvedést, amelyeknek nem közönséges foka hangzik ki a kódex végére írt különféle megjegyzésekből. Utalnak ezek a kis versek¹ az írással

¹ Qui librum scripsit, multum sudavit et alsit.
Propitietur ei Deus et pia virgo Maria. Amen.

Scripsit Adalbertus incommoda multa repertus
Hoc opus in Salem. Eia, canamus Amen.

Dentur scriptori pro penna coelica regna.

Pauperis hoc munus Deus accipe trintis et unus,
Proque laboré meo fruar aeterno jubilaeo.

Explicit (vége!) expliceat,

Ludere (v. bibére) scriptor eat.

Explicit liber, sit scriptor ab omni crimine liber-

Dis hat ein end, Des frowt sich herz und hend.

O wis fro ich was, Do ich schrib Deo gratias.

összekötött fáradságra. Ismételten emlegetik érdemszerző voltát. Bennük az írás a betegség, a befejezés felgyógyulás; az írás a vesződéses utazás, a befejezés a nyugodt kikötőbe való megérkezés. A másolók hálálkodnak az isteni segítségért, a szenvedéseket felajánlják vezeklésül bűneikért. Megemlítik az írásra fordított időt, amely a könyv terjedelméhez képest hosszabb vagy rövidebb. Pl. egy 175 lapnyi Graduate 1322 júl. 1.-től 1323 febr. 22.-ig készült. Az újszövetség 278 lapja 1330-ban 6 hónap munkája volt. 1220-ban egy egész biblia ötnegyed év alatt készült. Azért nem volt ritka az írástól rezgő vagy épen megbénult kar, az elromlott szem, meggörbült hát, megmerevedett nyak. Úgy volt, ahogy az egyik befejező vers mondja:

Scribere qui nescit, nullum putat esse laborem.
Tres digiti scribunt, totum corpusque laborat.

(Az írástudatlan az írást nem gondolja munkának.
Három ujj ír s mégis az egész test szenved).

Ez a nagy munka magyarázza a régi könyvek viszonylagos drágaságát. Pl. mikor Benedek kászonyi plébánost 1349-ben Battyánból hazautaztában kifosztották és Beregmegye alispánja előtt panaszt emelve kártérítési igényét bejelentette, írott breviáriumát kétszerannyira becsülték, mint pejlovát. Ma egy pejlónak legalább 15-ször annyi az értéke, mint a legmodernebb breviárium négy kötetének.

S mégsem elégedtek meg csak a leírással. A másolást követte vagy megelőzte a könyvdíszítés. Legfontosabb mozzanata a kifestészet, eredménye a kisrajz (miniature). A középkorban a kifestészet neve illuminatio, festeni = illuminare, a festő = illuminator, miniator. E rajzok valóban illumináltak, megvilágították a szöveget. A gótbetűk gazdagszínű szőnyege körül stílszerűen helyezkedtek el a szöveghez simuló keretdíszítés parányi képei. Itt a közélet komoly tényei elevenednek meg, ott a növényornamentika bájos alakjai bontakoznak, amelyeknek indái közt libegő angyalok és tündérek eleven játéka vagy az állatmesék

gazdag jelenetei húzódnak meg. Amott olyan összeszótt vonaldísz (a 90. oldal képe) mutatkozik, amelynek rajzmenetét követve, káprázik a szem. S az iniciálék, a kisrajzok könnyed színezésű rajzai nemcsak a megértést szolgálják, hanem egyúttal a középkor

26. kép. A „Decretum Gratianum” törvénykönyv kezdete. XIV. századbeli olasz munka. Az angyalok a pápát és a császárt koszorúzzák meg.

ismeretlen munkásainak nyugodt lelkületéről, derűs felfogásáról s nagy művészetszeretetéről tesznek tanúságot. A külön e célra képzett szerzetesek nagy hozzáértéssel készítették a festékeket, angyali türelemmel díszítették a kéziratokat, festették a ma is élénk színekben pompázó kezdőbetűket, amelyekből a mai embernek szinte érthetetlen derű és elevenség, életkedv és naiv pajzanság kandikál ki. Nem tévedett, aki azt mondta, hogy ezekben az iniciálékban a szerzetesek egész lelkivilágukat lefényképezték a pergamentre. Más szerzetesek pedig a századok pusztító erejével dacoló díszes kötésekét faragták s a hozzájuk való finom kapcsolatot cizellálták. Aki csak egyszer is gondosan végignézett egy ilyen gyönyörű iniciálékkal, keretekkel feldíszített, s arany-ézüst-gyöngyhímzésű, bársonyos és selyemszövetű vagy gyöngyöktől, drágakövektől csillogó elefántcsonttáblákba foglalt kódexet, alig lesz haj-

28. kép. Kopasz Károly francia király (†877) imakönyvének elefántcsont-táblája.

landó a középkori Egyház tudomány és művészet-ellenességéről szóló ráfogásoknak hitelt adni.

De a könyvek megbecsülése korántsem szorítkozott csak a kolostorokra. A gyűjtésben résztvettek a püspökségek és más egyházi intézmények is. A XIII. században pl. a canterbury érsekség könyvtára 700, a XIV. században a Sorbonne könyvtára 1720 kötet kéziratot számlált. S a középkori zavaros idők elmúltával a könyvtárak felkutatása és kincseik értékesítése terén V. Miklós pápa (1447-1455.) volt a legnagyobb. Rómát elárasztotta könyvekkel, pergamentekkel. Bizánc eleste mint pápát megrendítette, de mint könyvgyűjtő azonnal Görögországba küldötte megbízottait s rengeteg befektetéssel igen sok kódexet szerzett meg. Amint a képromboláskor Róma nyitotta meg kapuját a bizánci festők és műveik előtt, most Graecia Magna kincsei is Rómába kerültek. Megbízásából könyvkereskedők járták be továbbá Galliát és Germániát. A flórenci könyvkereskedő jóformán az ő rendelkezéseit bonyolította le. Fejedelmek kéziratokban fizették adóikat.

A kéziratok másolása és fordítása szintén nagy szenvedélye volt s ennek köszönhető, hogy Nyugat a görög szerzőkkel megismerkedhetett. A Vatikánt valósággal másoló intézette alakította, sőt utazásaiban is mellette volt a művészi másolók jobbára németekből és franciákból toborzott csapata. Herodotos, Thukydides, Xenophon, Polybius, Diodorus, Appianus, Philo, Theophrastos, Ptolemaeus, Aritoteles és Platon az ő buzgolkodása révén lettek hozzáférhetőek. Mikor cuesi Miklóst 1448-ban bíborossá tette, megkérte őt a klasszikusok fordítására és először Archimedes átültetését bízta rá. A szövegek magyarázataért és fordításáért nem kímélte a költséget. Homeros fordítójának 10.000 db. aranyat ajánlott fel. A Strabo-fordítás 1000, Polybios 500, Thukydides szintén 500 arany skudiba került. Az eredeti Szent Máté-evangélium megtalálójának 5000 db. arany jutalmat tűzött ki. S mikor meghallotta, hogy Dániában egy teljes Livius van, rögtön elküldötte embereit, hogy arról másolatot készítsenek.

II. Hogy az Egyház nem ellensége a tudományoknak, az abból is látszik, hogy a tudományok úttörői és legmunkásabb művelői, akik említése nélkül egy

tudomány történetét sem lehet megírni, épen az Egyház papjai közül kerültek ki.

a) *A történettudományról* szólva ne a régi korra fordítsuk figyelmünket, ahol tudvalevően az Egyház emberei annyira vezetnek, hogy sokan épen emiatt mondják, hogy az Egyház tudománya krónikák tömkelege. Az újabb kori történettudomány első úttörője Mabillon János († 1707) maurinus bencés, a régi kéziratok kritikai szabályait állapította meg. Mesterműve de re diplomatica libri VI. fol. maj., Paris 1681. Követője Montfoucon Bernát (f 1741), aki ezernél több kéziratot dolgozott fel, 40.000 régi képet készített sajtó alá. Origenes hexaplján 23 évig dolgozott Végső aggkorában is naponként 8 órát fordított tanulmányaira. Halála előtt való este, mint egy második Beda Venerabilis, a francia történeti emlékek új kötetének kiadására adott utasításokat az akadémiának. Halálakor azt mondták róla: „A Benedek-rend legnagyobb büszkeségét, Franciaország világhírű fiát, a tudományok köztársasága a legkiválóbb kutatót, korunk minden idők legemlékezetesebb íróját veszítette el benne.”

A két előbbihez méltán csatlakozik Angelo Mai († 1854) bíboros, aki átírt szövegek visszaállításával foglalkozott. Kevés történetíró képes mindazt csak átolvasni is, amit ő a régi könyvtárak porlepte kódexeiből kibetűzött. Ez a három név állandó tiltakozás a vád ellen, hogy az Egyház történettudománya krónikások naiv feljegyzéseiből állott.

b) Az Egyháznak igen sok papja *a természettudományt* nemcsak úgy művelte, hogy eredményeit terjesztette, hanem annak úttörő munkása volt. Szevillai sz. Izidor († 636), Alkuinus († 804), Rhabanus Maurus († 856), Nagy Albert († 1280), Peckham János canterbury érsek († 1291) a legrövidebb fizikatörténetekben is szereplő nevek. Vagy ki ne ismerné Rogerius Bacon franciskánust; ő mondta, hogy a tudomány hatalom. Kísérletezésekre 40.000 koronát fordított. „Előtte feltártak a természet titkai. Látott mindent, ami a későbbi kutatások folytán jött: a mikroszkópot, órát, sötét kamrát”. (Goethe) „Nagy Albert és Rogerius Bacon pattantották fel a szellemi kötelékeket, kien-

gesztelték és régi jogaiba visszahelyezték a természetet”. (Humboldt) Az első anatómiát Constantinus Afer (†1087) montecassinói bencés írta. Merle Vilmos oxfordi papnak 1337-ben meteorológiai feljegyzései vannak, amikor mindenféle még időjósítás dívik. Az első magyar számtant György mester írta s *arithmeticae summa tripartita* címen a hollandiai Szent Mihály-kolostorban adta ki 1499-ben. A Ptolemaeus-féle világszemlélet megdöntésében cuesi Miklós († 1464) bíborosé és Kopernigk Miklós († 1543) kanonoké az alapvető munka dicsősége. Cavalieri Bonaventura († 1647), a pisai egyetemen Galilei utóda, az infinitesimalis számításban Fermât, Leibnitz, Newton vetélytársa, szerzetes. Mint fizikus a lencsék tanához új fejezetet fűzött (*exercitationes geometricae*, 1647.).

Bármelyik szerzet tagjai között kiváló művelői akadnak az exakt tudományoknak, de talán egyik sem mutat fel e téren annyi nagy nevet, mint az Egyház harcosrendjének ismert Jézustársaság. A ma Keplerről nevezett messzelátót Scheiner Kristóf (†1650) készítette s a napfoltok vizsgálatára használta. A fiziológiai optikában kimutatta a recehártya-kép fordított voltát. Észrevette, hogy közeli tárgyak látásakor a pupilla szűkül, hogy a lyukon átengedett fénysugarak kitérés nélkül keresztezik egymást, hogy rossz alkalmazkodáskor a fénysugarak a recehártya előtt vagy mögött egyesülve homályos képet adnak. Mersenne (†1648) viszont a hangrezgésre, az együttrezgésre, a felhangokra vonatkozó megfigyelései miatt a hangtanban ismeretes. A bélhúr hangja és a nedvesség között összefüggést talált; kiszámította a hang sebességét. Sejti, hogy a fény nagyon finom anyag hullámzása s 1665-ben megjelent könyve (*Physico-mathesis de lumine, coloribus et iride*, Bologna) az általánosan elfogadott fényelmélet első számottevő kifejtése. Alig van a természettudományoknak olyan ága, amelyben ne találkoznánk Kircher Athanáz († 1680) nevével. Kutatásai közt több találmányt megsejtett, igen sok tüneményt megfigyelt és megmagyarázott. Ő beszél először fiziológiai színekről, a szinkonirasztban kísérleteket végez, először figyeli meg a fluo-

reszkálást. A *laterna magica* törvényét ő Ismertette meg. A hangvisszaverődés törvényei is foglalkoztatták. Grimaldi Ferenc (†1663) először figyelte meg a színeltérést és először szól arról, hogy a tarka színek a fehér szín szétbontása. Angelo Secchi (†1878) a feltalálója annak a nélkülözhetetlen csillagászati műszernek, amely a csillagok fényét tökéletesen felfogja s kikutatásukat a 9. fokig lehetővé teszi (heliospektroskop). Ugyanő találta fel a meteorográfot, vagyis azt a gépet, amely az összes légköri tünetényt (légnyomás, hő, szélirány és erősség, nedvességtartalom stb.) feltünteti. Ezzel a két találmánnyal ment az 1867.-Í párisi világkiállításra s ott 47.000 műkiállító között az első jutalom az övé lett. S azonkívül III. Napoleon az európai fejedelmek jelenlétében tűzte mellére a francia legion d'honneur jelvényét s még a brazíliai császár is a legnagyobb kitüntetést adta neki. A kiállításról úgy ment vissza csillagvizsgálójához, mint a csillagos égnek Európa-szerte megcsodált legnagyobb ismerője.

Az újabb időben se hiányoztak a pap-feltalálók. Európában az első villámhárító Franklintól függetlenül Divisch Procopius prenditzi plébános munkája (1754). Egyik legszerencsésebb megfigyelő csillagász P. Piazzini († 1826) theatinus szerzetes: 1801 január 1-én ő találta meg a Ceres bolygót. Az Egyháznak köszönjük Oranni Barnabás grófot († 1832). Szegény családból származott s először mint kőműves kereste kenyerét. Tehetségére munkája közben néhány karthauzi lett figyelmes, akik oktatni kezdték. Az oktatást a barnabita folytatták. Pap lett és rövid idő alatt mindkét rendbeli tanítóit felülmúlta. Csillagászati munkáival nagy tekintélyre tett szert, grófi címet kapott, Napoleon püspökséggel kínálta meg, kultuszminiszterré akarta tenni, de ő megmaradt a milanói csillagvizsgáló igazgatójának.

Az első dinamógépet Jedlik Ányos magyar bencés készítette.

Az exakt tudományok fölkarolása a piaristák köpött a rendalapító öröksége. Kalazancius rajta volt, hogy a növendékek minél több aritmetikát tanuljanak. „Aritmetikát tanítani a mi rendünkben nagy

érdem” – írja egyik levelében. De azt is sürgeti, hogy a rendtagok szintén minél jobban haladjanak az elhanyagolt tudományokban. Legtehetségesebb növendékeit Galileihez küldötte, kivel baráti viszonyt tartott fenn s akit épen emiatt a kísérleteknél Arcetriben fiatal piaristák segítettek. Sőt mikor az Írásban is mások segítségét kellett igénybe vennie, az alapító Settimiót állandó kisegítőül melléje rendelte. Beccaria

29. kép. Settimo piarista, Galilei titkára, a nagy tudós magyarázatait jegyezgeti.

Giacomo († 1781) piarista, turini egyetemi tanár, Franklin találmányát tökéletesítette. Cecchi Fülöp († 1887) és Serpieri Sándor († 1885) mint a flórenci csillagvizsgáló vezetői tűntek ki. A Montgolfier testvérek kísérlete után két hónappal 1789 aug. 15.-én Szablik István piarista léghajót engedett fel (az első magyar kísérlet!).

Amit a középkori Egyház természetrajzi tudatlanságáról hallunk, nem egyéb alaptalan mendemondánál.

a) A maçoni zsinat és a nők.

Regényekben sűrűn, sőt tudományos munkákban is gyakran előfordul az állítás, hogy a maçoni zsinat kérdésesnek mondta a női lélek létezését.

Megjegyzések. Eleve hihetetlen, hogy az az Egyház, amelynek Szűz Máriája van, s amely annyi nőt a szentség méltóságával tüntetett ki, kétségbe vonta volna a női lélek létezését. A mendemonda Toursi sz. Gergelynek (f 594) a II. maçoni zsinatról (concilium matisconense, 585) adott tudósításán alapszik. A zsinatban egy püspök azzal az indítvánnyal állott elő, hogy ne nevezzék a nőt embernek. „Exstitit in hac synodo quidam ex episcopis, qui dicebat mulierem hominem non posse vocitari = volt a zsinaton egy püspök, aki azt mondta, hogy a nőt ne emlegessék homo néven”.

Miután a többi püspök őt kioktatta, hogy a nő a szentírásban is homo (Gen. 5, 2.) néven fordul elő, „res quievit”.

Amint a kifejezésekből látszik, az indítványt tévő püspöknek a *beszédmód* ellen voltak nyelvi nehézségei. Ha a nő ember voltában kételkedett volna, nem a vocitari = emlegetni, nevezgetni igét használta volna, hanem kereken kijelentette volna: mulier homo non est = a nő nem ember. S akkor Toursi sz. Gergely ezt írta volna tudósításába: Exstitit in hac synodo quidam ex episcopis, qui dicebat mulierem hominem non esse.

Tehát a püspök igen jó nyelvérzékű ember volt. Nem különködött, hanem a fogalmakat akarta tisztázni a latinnak a franciába való áthajlásakor, amely ebben az időben már megkezdődött. Toursi sz. Gergely könyvében sokszor akadunk pl. ablate dolore, *magnam* timorem, *quae* timor, tanta splendor, mirae candoris, *tantum* stragem, vulnus visibilis, per *omnem* tempus s egyéb gondatlan egyeztetésekre, amelyei: a franciában ismert módon állandósultak. Az ő idejében a fogalmak nevének eltolódása is érezhető. Míg a klasszikus latinban a homo = vir, femina (v. ö. Mensch = Mann, Weib; ember = férfi, nő; *αν&ρωπος* = *άνηρ, γυνή*), a középkori latin azt a „férfi” jelentésre kezdte lefoglalni. A franciába való áthajlás idején pedig a *Γ homme=férfi, ía femme = nő* nyelvhasználat kezdett állandósulni, mint ahogy nálunk sok helyen az ember férfit, a gyermek fiút jelent. Ily módon a homo =

mulier jelentés kezdett zavarólag hatni. Az az illető püspök tehát igen helyesen csak az *illa* homo nyelvhasználat ellen emelt szót, de nem a férfi és nő lelke között állított fel különbséget. Még kevésbé tette azt a zsinat.

b) Az Egyház anatómia-tilalma.

Orvosi könyvekben, újságokban sokszor olvassuk, hogy az Egyház tilalmazta az anatómiát. „VIII. Bonifác 1300-ban egyházi átokkal fenyegette azokat, akik emberi tetemet mernek felboncolni. Pallas-lexikon Boncolástan cikke. III. köt. 484. 1.

Megjegyzések. 1. Ha az anatómia fejlődését valami egyáltalában hátráltathatta, az elsősorban az emberi természetnek a boncolástól való természetes húzódozása volt. A régi népek felfogása szerint továbbá a halottat temetni kell, hogy az elizeumba jusson. A római törvény is tiltotta a boncolást s Plinius szerint mások belét meglátni súlyos vétség. További akadály lehetett az ószövetségi törvény, amely szigorúan tiltotta a mezítelen test látását, érintését, nemhogy boncolását engedte volna meg. A zsidók előtt az anatómia tényleg megvetett foglalkozás volt.

2. Az Egyház csak papjainak tiltotta az anatómiát, amint tiltott minden olyan ténykedést, amelyben Krisztus helyettese hozzá nem méltó módon jelennék meg. „Az egyháziaknak – mondja a IV. laterani zsinat (1215) – nem szabad véritéletet mondani, végrehajtani, vagy végrehajtásnál jelen lenni. Nem szabad halálos ítéletet megfogalmazni; ezt a világi törvényszékeknél működő világiaknak kell átengedni. Nem szabad egyháziakat a rotariusok vagy íjászok és más véreskezű emberek élére állítani. Alszerpapnak, szerpapnak vagy papnak nem szabad az orvoslás oly részét gyakorolnia, ahol vágás vagy égetés történik. Nem szabad nekik istenítéletet mondani.”

VIII. Bonifác pápa (1294-1303) pedig nem az anatómiát, hanem a holttestek kifőzését tiltotta. A keresztes hadjáratok idején ugyanis a fejedelmek, lovagok, nemesek holttestét hazaszállították, de „carnibus per excoctionem consumptis = húsup lefőzése után”, hogy a hosszú úton el ne rothadjanak. Mivel a sok lefőzés a tervezett új hadjáratnál sok időt vett volna igénybe, VIII. Bonifác ezt előrelátóan meg akarta akadályozni. Az anatómiát azonban sem ő, sem más pápa nem tilalmazta. Sőt az egye-

temeknek általában meg volt engedve a tanulmány céljából való boncolás. A salernói orvosi egyetemen az anatómia kötelező. A montpellier-i évenként felhasználhatta egy halálra ítéltnek holttestét. Sziciliában II. Frigyes törvénye szerint nem lehetett sebész, „aki az emberi holttestek szétbontását az iskolában meg nem tanulta.” A leridai városi hatóság évenként egy halálra ítéltet adott át az iskolának „pro speriencia seu anatomia fiendo.”

c) III. Calixtus pápa (1455-1458) elimádkoztatta az Üstököst.

A mendemondának egyik *főforrása*. Flammarion. Nálunk Dalmady Zoltán „Mendemondák a természettudományok köréből” című könyvében (Bpest, 1909. 380. 1.) ezt mondja: „Calixtus pápa 1456-ban nyilvános üstökösűző imákat rendelt el.”

Megjegyzések. 1. III. Calixtus pápa 1456-ban tényleg kiadott egy bullát, amely a török veszedelem elhárításával foglalkozott. Búcsúval összekötött imaszövege ez: „Mindenható örök Isten, kinek kezeiben vannak a hatalmasságok és minden birodalmak jogai, védd meg a kereszténységet, hogy a hatalmukban bizakodó hitetlenek a te hatalmad által megsemmisíttessenek.”

Az üstökösről nincs benne szó és eddig nem került elő semmiféle üstökössel kapcsolatos pápai okmány.

2. Az üstököstől való félelem a népek történetében általános jelenség, ami az üstökösöknek a régi nagy katasztrófákhoz fűződő szomorú szerepéből magyarázható. Trója elestét állítólag üstökös megjelenése előzte meg. Jeruzsálem pusztulását is üstökösök jelezték. Nem hiányoztak ugyan a természetes magyarázatai az üstökös mibenlétének. Hiszen Arisztoteles és vele a középkori bölcsélet mocsárgázt, világító felhőt emleget. De a nép képzelete ezeket a természetes jelenségeket az isteni akarat különös megnyilvánulásának tartotta s azért egy-egy üstökös mindig rettegést idézett elő. Néha egész területet kizökentett rendes életéből. Pl. 1680-ban egy üstökös megjelenése miatt európszerte halálrakészültek az emberek részint mulatozással, részint böjtöléssel és bűnbánattal. S önmagában nem volna semmi gúnyolódásra való abban, ha a félelmet mint korának gyermeke a pápa is osztja. Annál kevésbé, mert komoly csillagászok még ma-

nap sem tartják lehetetlennek valamely üstökösnek veszedelmes hatását. S nem volna meglepő, ha a pápa éppen úgy rendelt volna el nyilvános imádságot egy üstökössel járó esetleges veszedelem ellen, mint ahogy még a múlt században maguk a természettudósok kutak befödését javasolták ellenük. Ezt a pápai rendelkezést azonban kimutatni semmiből sem lehet. A mendemondának eddig felmutatott *végső alapja* egy XV. századbeli könyvnek a következő szövege: „Feltűnván egy Vörös üstökös és a tudósok (mathematici) nagy dögvészt, drágulást és valami nagy szerencsétlenséget jövendölvén Calixtus, hogy elfordítsa Isten haragját, néhány napra könyörgéseket rendelt azért, hogy ha valami veszély fenyegetné az embereket, Isten hártsa rá szépen a törökökre, a keresztény nép ellenségeire. Azonkívül Istennek állandó imádsággal való engesztelésére előírta, hogy délben haranggal jelt adjanak az összes híveknek, hogy imádságukkal segítsék azokat, akik szünet nélkül küzdenek a török ellen.”

E szöveg szerint a tudósok az üstökös megjelenéséből nagy társadalmi bajokra következtettek s a pápa a bajok elhárítása érdekében imákat rendelt el, a déli harangszóval pedig imára hívta fel a török ellen küzdők otthonmaradtjait. Amivé azonban ez a tény szájról-szájra vándorolva fejlődött, az sehol se fedezhető fel. Ez természetesen nem akadályozta annak, hogy az elferdített adat a többivel együtt tovább ne terjedjen s a beavatatlanok előtt továbbra is bizonyítéka ne legyen az Egyház és a természettudományok összeférhetetlenségéről elmondott véleménynek. (Zubriczky Aladár dr.: A Halley-üstökös és III. Calixtus. Religio, 1910. [LXIX] 116. 1.)

III. Végül az Egyház és a tudományok harmóniáját mutatja, hogy az utóbbinak bármely területén a legjelesebb művelők gyermeki szeretettel ragaszkodtak az Egyházhoz. A legújabb kor legnagyobb bölcselője és pedagógusa Willmann Ottó († 1920) egyetemi tanár. Fényes tehetséggel nyomozta az útvonalakat, amelyek mentén az igazság belenő a történelembe (Geschichte des Idealismus) és ahogy ez az igazság az idősebb nemzedékről átszármazik a fiatalabbra (Didaktik und Bildungslehre). E két hegyóriáshoz simulnak egyéb művei ritka pontos filológiai tudás, az irodalmak és a műveltség összes elemeinek ismer-

rete, a jelenségek mély értelmét meglelő spekulatív tehetség megállapításai hullámzanak széles mederben, színesen, élettől duzzadón. (Schütz.) Ez volt Willmann, aki életében és tanításában egyaránt tudott katolikus lenni. S nem szégyenlette megvallani az Egyházhoz való tartozását, sőt azt, hogy összes szellemi kincseit az Egyház tanítását követve szerezte. Önmaga készítette sírírata:

Hie jacet Otto Willmann
 doctor olim philosophiae idemque professor,
 doctus ab Ecclesia eamque professus.

(Itt nyugszik Willmann Ottó
 bölcséletnek hajdan tudósa s ugyanannak tanára,
 az Egyház tanítványa s ugyanannak hitvallója.)

Mivel azonban a vallásos érzületében megrontott közvélemény főként a természettudósokat gondolja a hittől s méginkább az Egyháztól távol (si très physici, duo athei == három természettudós közül kettő istentagadó, szokták mondani), közülük szólaljanak meg a legnevesebbek. S nem tudom, kit szólaltassak meg inkább, hogy a bizonyosság ne nevek pusztá felsorolásából álljon. Említsem Euler Lénárdot († 1783), a mélyen vallásos lelkületű matematikust, aki családjának esti ájtatosságát mindennap maga vezette. Vagy Volta Sándort († 1827) a hittételek elfogadásában, a vallásos kötelmek teljesítésében az Egyház iránt gyermeki hódolatra kész fizikust. Reggelenként szentmisét hallgatott, ünnepenként a szentiségekhez járult. Az úrnapi körmenetek alkalmával házát feldíszítette. A szobájában függő Szűz Mária-képet minden belépéskor üdvözölte, szombatonként előtte mécset gyújtott. Az olvasót naponként elimádkozta. Ünnepnep délután elment a plébánia-templomba, összegyűjtött egy sereg gyermeket és buzgón magyarázta nekik a katekizmust. Maxwell († 1879) szintén maga vezette családjában az esti imát. Havonta áldozott. Halála után a következő imát találták iratai között: „Mindenhátó Isten, ki az embert a te hasonlatosságodra teremtetted és beléje éltető lelkét leheltél, hogy téged keressen és hogy teremtményeid fölött uralkodjék, taníts meg minket arra, hogy kezed alkotásait úgy

fürkésszük, hogy a földet hasznunkra fordíthassuk és értelmünket a te szolgálatodra kiművelhessük. Engedd a te szent igédet úgy befogadnunk, hogy higgyünk abban, akit te küldöttél, hogy az üdvösség tudományát s bűneink bocsánatát elnyerhessük. Minderre kérünk téged ugyanazon Urunk Jézus Krisztus nevében. Amen”.

„Én keresztény vagyok, vagyis épen úgy hiszek Jézus Krisztus istenségében, mint Tycho de Brahe, Kopernikus, Descartes, Newton, Fermât, Leibnitz, Pascal, Grimaldi, Euler, az összes csillagászok és a múlt század összes nagy matematikusai. Katholikus is vagyok, mint az előbbiek közül legtöbb . . . Meggyőződésem nem örökölt előítélet, hanem mély kutatások eredménye” – mondta Cauchy, a matematikusok fejedelme. Nuszbaum János müncheni orvos-tanár, aki 10.000 műtétet végzett s 1890-ben e szavakkal halt meg: Dicsértessék a Jézus Krisztus, kath. vallásának minden törvényét gondosan tartotta. Hyrtl József a bécsi egyetem volt anatómus-rektora, kinek anatómiai kézikönyve húsz kiadást ért el és Dwight Tamás, 27 évig a Herward egyetemen az anatómia tanára, meggyőződéses katolikusok voltak.

Nemcsak Franciaországnak, hanem az egész kultúrvilágnak ritka dísze s az egész emberiség jótevője Pasteur Lajos (f 1895). Huxley mondta róla, hogy munkái gyümölcséből könnyen kifizethetnék a franciák a németeknek az 5 milliárd hadisarcot. Maga a nemzet mással nem tudta leróni háláját, minthogy temetésekor a nemzeti lobogót háromszor hajtotta meg koporsója előtt.

A Petit Parisien 1907-ben népszavazást kért e kérdésre, hogy ki a legutóbbi században Franciaország legnagyobb fia s a 15,000.000 szavazatból a legtöbb Pasteur lett; több szavazatot kapott mint Napoleon. Több akadémia tagja lett s a hite mégis olyan egyszerű volt, mint egy breton paraszté. „S ha még többet tudnék – mondta ő maga – olyan hitem volna, mint egy breton parasztasszonynak.” Úgy is halt meg, mint egy breton parasztasszony: többször gyónt és áldozott. Utolsó szavai a hitvallás voltak. Haldoklásakor kis feszületet szorongatott kezében.

Azt az Egyházat, akinek hívői között ilyen szellem-óriások vannak, igazán csak a tudatlanság mondhatja a tudomány ellenségének.

Az Egyház és a cenzúra.

1. Sokan úgy tekintenek rá, mint egy letűnt világ maradványára, amelyet a kultúrelleenség igazolására az Egyház talált ki és tart fenn. Holott a cenzúra általános kultúrjelenség volt és különféle néven ma is minden közület fegyelmi eszköze. A klubbnak, a kaszinónak az a cenzúrája, hogy az egyesület céljai ellen vétő tagokat abból kizárják. Cenzúra az újság iránya, amellyel ellenkező cikk hasábjain napvilágot nem láthat.

Van cenzúrája minden államnak, mert Istentől rendelt joga, kötelessége a polgárok földi jóléte elől minden akadályt elhárítani, s ez a cenzúra nélkül hiú ábránd. Helyesen és szellemesen Smondja Grillparzer, hogy sajtószabadság csak ott lehet, ahol az ország fele írni, a másik fele olvasni nem tud:

„Pressfreiheit steht dort oben an,
Wo – unschuldvolles Treiben –
Das halbe Land nicht lesen kann,
Das andere nicht schreiben.”

Sőt leginkább olyan államok éltek vele, amelyek teljes szabadságot írtak zászlójukra. A lelkiismereti szabadság kihirdetése után a protestáns Németországban a következő törvény látott napvilágot: „A könyvnyomtatóknak, árusítóknak, üzletvezetőknek nem szabad megengedni, hogy az újrakeresztelők, szakramentáriusok, istengyalázók és lázadók dolgaival foglalkozó, vagy ocsmány és gyalázatos tartalmú (= más vallású) könyveket, írásokat és képeket árusítsanak, vegyenek vagy ajánljanak. Akik rendeletünk közzététele után ezt teszik, tőlük az ilyen könyvek, az ocsmány és gyalázatos iratok elvétetnek, hozzánk küldetnek és az illetők többé a mi hercegségünkben és területeinken könyvárusítási engedélyt nem élvezhetnek. A lelkészek, bírák és határgrófok községünkint nagyon vigyázzanak, hogy könyv el ne adassék, mielőtt a lelkészek és az egyház szolgálói a vizsgálatot meg nem ejtették.”

„A gondolatok és vélemények szabad közlése az ember egyik legértékesebb joga” – mondta a francia forradalom első törvénye. De megjelenése után 20 újságíró, 50 szerző lépett a vérpadra. „Az ilyen szerzők élete vád a természet ellen” – hangzott az ítélet. S a világháború után uralomra került szociáldemokrácia a teljes szabadság kihirdetése után nem a legszélsőbb cenzúrát léptette-e életbe!

2. Az államhoz hasonlóan az Egyház is szuverén közület. Ami a földi boldogság érdekében az államnak joga, az örök üdvösség érdekében az Egyháznak is kötelessége.

E kötelesség szerint az egyházi cenzúra tiltja mindazt, ami a lelkek egészségét veszélyezteti. Tiltja az olyan könyveket, amelyek a szenvedélyek uralmát s az érzéki gyönyörök kelyhét életideál gyanánt állítják az emberek elé. Ezeknek semmiféle művészet nevében sem kegyelmez.

Érinti a cenzúra a káros tudományos könyveket is. A tudás a művészetnél is nagyobb hatalom, amellyel szemben a tudatlanok úgyszólván védtelenül állanak. A kritikátlan tömeg mohón kapkod a tudás mezében megjelenő tévely után, főként ha az rossz ösztönében szövetségesre talál. Emiatt a közhatalom letéteményese nem rombolhat annyit, mint a tudás fegyverének lelkiismeretlen birtokosa, főként midőn a tudomány népszerűsítése címén világnézeti tévedéseket lop be az olvasók lelkébe.

Azt pedig csak az elvek iránt való érzéketlenség mondhatja, hogy minek az egyházi cenzúra ma, midőn az emberek annyira nem törődnek vele, hogy az indexretétel valamely tilos könyvnek szinte reklámja. Az Egyháznak nem a törvényszegők szerint szabad berendezkednie, isteni parancsra híveinek igényeit köteles kielégíteni, akik vétel előtt lelkiismeretesen tudni akarják, hogy egy könyv a legfőbb tanító elveinek megfelel-e, vagy nem.

Ezért az Egyház fönntartja a cenzúrát, sőt cenzúrája az államénál szigorúbb. Légköre nem a szabad, hanem az igaz vélemény. Elve az, amit Harnack mondott: „Es gibt etwas viel höheres, als die Freiheit, es ist die Wahrheit.” Homlokán ugyanaz ragyog,

ami az uppszalai egyetem bejáratát ékesíti: „Szabadon vélekedni szép, de helyesen vélekedni még szebb.” S habár az állam a szabadvélemény-nyilvánulás elfogadásával egyes eseteket (tankönyvek, háború stb.) kivéve az előzeles cenzúráról lemondott, az Egyház a már kimondott és a még közzé nem tett véleményt egyaránt meg akarja bírálni. Az előbbi a könyvbírálat, az utóbbi a könyvtilalom útján történik.

A) Az egyházi könyvbírálat. 1. Az előzetes könyvbírálat (röviden cenzúra, c. praevia, c. librorum edenedrum) a könyveknek *a kiadás előtt* való bírálata. Nyomai egyes egyházmegyékben már a XV. század felé mutatkoznak. Az egész Egyházban minden könyvre kiterjedő könyvbírálatot X. Leo (1513 – 1521) rendelt el. A trienti zsinat a szentírás és „De rebus sacris” tárgyaló minden könyv kiadásához püspöki helybenhagyást (imprimatur) követelt.

2. Ma érvényes szabályai szerint (új törvényk. 1385 kánon) egyházi hatóság engedélye nélkül még a világiak sem adhatják ki a szentírást vagy a hozzá való jegyzeteket és bővebb magyarázatokat. Nem tehetnek közzé a szentírással, a hittudománnyal, egyháztörténelemmel, egyházjoggal, a természetes istentannal, erkölccstannal s más efféle vallási és erkölcsi tanulmányokkal foglalkozó könyveket; imádásgönyveket, hitbuzgalmi, vallás- és erkölccsterjesztő könyveket, aszketikus, misztikus és más hasonló tárgyú iratokat, bár látszólag a hit megerősítésére szolgálnak. Általában tilos bármit kiadni, ami vallás-erkölcsi kérdést különösebben érint. Nem szabad közzétenni szentképeket, bárhogyan legyenek is kiállítva, akár imaszöveggel, akár anélkül. Mindezekre vagy a szerző püspöke, vagy annak a helynek a püspöke adhat engedélyt, ahol a művet nyomtatják, illetőleg ahol az megjelenik.

3. A kinyilatkoztatást közreadó könyvek előzetes bírálata a dolog természetéből önként következik. A kinyilatkoztatásnak az Egyház a letéteményese, tehát senki az ő tudta és beleegyezése nélkül a hit kincseit közzé nem teheti. Ez a bírálathoz az íróra nem lealázó, a mű értékét nem kisebbíti. Lelkiismeretes

író egyébként is számol azzal, hogy figyelme mindenre nem terjed ki s azért köszönettel veszi, ha kéziratát valaki átnézi. Miért volna akkor épen az tekintélycsorbítás, ha katolikus író könyvét hit és erkölcs dolgában bírálatra Egyháza elé terjeszti. Hiszen a tapasztalás szerint a könyvekbe épen valósi dolgokban csúszik be legtöbb hiba. Vagy okvetlen értékesebb az a történelmi mű, amely a középkori festőművészetről szólva Mária-tisztelet helyett mindenütt Mária-imádást mond? Viszont az is világos, hogy a könyvbírálat és a nyomtatási engedély (imprimatur) csak negatív ajánlása valamely könyvnek. Mindössze annyit mond: hit és erkölcs dolgában a könyv semmi tévedést nem tartalmaz. Ebből azonban nem következik, hogy egyéb tekintetben kifogástalan. Nem következik, hogy megállapításai kifogástalanok és anyagát jó formában adja elő.

B) A könyvtilalom (c. *successiva*, *repressiva*, *prohibitio librorum*) *a nyomtatás után* az előzetes bírálat nélkül közzétett s az Egyház céljait veszélyeztető könyvekkel szemben foglal állást. Kezdetől fogva meg van az Egyházban. A keresztény császárok és egyházfők ennek szereztek érvényt, amikor a keresztény érzületet sértő művek elterjedését a kor szokásai és a lehetőség szerint különféle módon meggátolták.

A leggyökeresebb módot az Összes példányok elpusztítását az Egyház az államok állandó eljárásában, az elégetésben készen kapta.

Mivel ez a könyvnyomtatás után lehetetlen volt, az állam inkább *a könyv megőrzésére* törekedett. A párisi parlament 1761. és 1762-ben közel 200 könyvet adott át a hóhérnak, hogy azokat összetépje és elégetse. A cenzúrának ezt a módját használta Luther Márton 1520. dec. 10-én Wittenberg kapuja előtt. Ha tehát a protestánsok azzal dicsekesznek, hogy ők nem égettek garmadába könyveket, hozzá kell érteni, hogy ezt tenni már nem volt módjukban. Amilyen formában találták a cenzúrát, olyanban ők is gyakorolták.

A könyvnyomtatás után az Egyház számára az ártalmas könyvek visszaszorítására kínálkozó mód

az index volt. Első kiadása, a IV. Pius-féle trienti index (1564) betűrendben egyenkint felsorolta a tilos könyveket (Index librorum prohibitorum) s azonkívül 10 általános szabályával (reguláé générale) a könyvek egész csoportját ítélte el. Az új törvénykönyvnek ma érvényes 12

a) Általános szabálya szerint (1399. kánon) tilosak:

1. a Szentírás eredeti szövegének, régi katolikus fordításainak (pl. Vulgata) a nem katolikusok által közzétett kiadásai és a Szentírásnak ugyanazok által bármely nyelven készített vagy kiadott fordításai (pl. az angol biblia-társulat kiadásai);

2. bármely szerzők eretnokséget és szakadást védelmező, vagy a vallás alapjait (pl. Isten létét, a lélek szellemiségét, halhatatlanságát, a kinyilatkoztatás és a csoda, jövendölés lehetőségét) felforgatni akaró művei;

3. azok a könyvek, amelyek a vallást vagy az erkölcsi életet készakarva támadják;

4. a nem katolikus íróknak olyan művei, amelyek egyenesen a vallással foglalkoznak, kivéve, ha biztosan nem tartalmazznak semmit a katolikus vallás ellen;

5. a cenzúraköteles és előzetes cenzúra nélkül megjelent könyvek közül a Szentírás könyvei, azokhoz készült jegyzetek és kommentárok, a Szentírás modern nyelvekre való fordításai, az új jelenéseket, új kinyilatkoztatásokat, látomásokat, jövendöléseket, csodákat tárgyaló könyvek, az újféle – bár magánjellegű ájtatosságot terjesztő könyvek;

6. azok a könyvek, amelyek valamely katolikus hittételt támadnak vagy tesznek nevetségessé, amelyek a Szentszék által elítélt téves tanokat vesznek védelembe, amelyek az istentiszteletet ócsárolják, amelyek az egyházi fegyelmet akarják felforgatni s amelyek szándékosan gúnynak teszik ki az egyházi rendet, a papi állást és a szerzetesi életet;

7. babonaságot, jóslást, bűbájosságot, szellemidézt, vagy más efféle dolgokat tanító vagy ajánló könyvek;

8. a könyvek, amelyek a párbajt, öngyilkosságot, a házassági elválást megengedettnek mondják, ame-

lyek a szabadkőművességet s a hozzá hasonló társaságot hasznosnak, az Egyházra ártalmatlannak s a társadalomra előnyösnek tüntetnek fel;

9. az erkölcstelen, szemérmetlen dolgokról tervszerűen tárgyaló, ilyeneket elbeszélő vagy tanító könyvek;

10. a Szentszék által jóváhagyott szertartási könyveknek a Szentszéktől approbált hiteles kiadásokkal meg nem egyező kiadásai;

11. az apokrif, vagy a Szentszéktől eltiltott, illetve megszüntetett búcsúkat terjesztő könyvek;

12. az Egyház szellemétől eltérő szent képek kiadásai (pl. Verescsagin Krisztus feltámadása).

Példák. 1. A 2., 3. és 6. szabály alapján tilos Szépvízi Balázstól Attila urunk, Vámbéri Ármintól Küzdelmeim. Ez utóbbi könyv szerzője nem halaszt el egyetlenegy alkalmat sem, amely a kereszténység és az Egyház ellen kihasználható. A vallásosság szerinte képmutatás. A legvallásosabb emberek szerinte a legnagyobb gazemberek. Azt tanácsolja, hogy akik le akarják vetkőzni keresztény voltukat, menjenek el Rómába vagy Jeruzsálembe. Továbbá állítja, hogy a mai civilizáció minden vívmánya a kereszténység dacára valósult meg. Az iszlám, a buddhizmus azonban annál erősebb támaszai az emberiségnek. Mikszáth Kálmán Különös házassága főként a szentszékeket teszi ki a megvetésnek. A szerző nem lévén katolikus, értékeit nem érzi és minduntalan ellenünk szól. Alig van könyve, amelyben ne volna valami ebből a szellemből.

Frenssen Gusztáv Heiligenlei-e Krisztus istenségét tagadja. Gottfried Keller Der grüne Heinrich-je egy fiatal embernek a vallástalanságig való jutását mondja el és igazolja. Nietzsche: Imigyen szóla Zarathusra, Schopenhauer: Die Welt als Wille und Vorstellung, Parerga, szintén idetartoznak. Tilos Móricz Zsigmondtól A fáklya, mert benne a főhőssel a vallásnak a fétisizmusból való fejlődését adatja elő.

2. A 9. szabály címén tilosak Arzübasew: Szanin, Barbusse: A pokol, Móricz Zsigmond: Sárarany, Babics Mihály: Mese a dekameronból, Szépvízi Balázs: Attila urunk, Erdős Renée: A nagy sikoly. Mikszáth Kálmán sok

könyve azért veszélyes főként fiataloknak, mert az élet nagy kérdései iránt semmi érzéke sem lévén eladomázza a legkomolyabb dolgokat.

b) Az index az egyenkint eltiltott könyvek hivatalos jegyzéke.

a) *A könyvtilalmazás módja.* Az Egyház kormányzásában a pápát segítő kongregációk közül a legfontosabb a Congregatio Sancti Officii, amely a hit tisztaságára ügyel fel. A könyvek eltiltása hozzá tartozik. Elnöke a pápa, tagjai bíborosok, akik mellett még a világi és szerzetes papságból behívott konzultorok és relatorok szerepelnek. A felterjesztéseket, amelyek alapján a nyomtatás útján terjesztett káros tanokat kell visszaszorítania, magánosoktól is veszi, de az új törvénykönyv szerint egyes egyházi tisztségeknek különös kötelességük a veszélyes könyvek feljelentése. A kifogásolt szövegnek latin vagy olasz fordítását a relator előzőleg áttanulmányozza s a gyűlés elé terjeszti, amely a könyvet vagy átengedi (jele a ráírt dímittatur), vagy elmarasztalja. Ez utóbbi esetben az ítéletet közhírré teszik s a könyv a tiltott könyvek jegyzékébe kerül. Ha az eltiltás a pápa jelenlétében történt, az az indexben mindig jelezve van s az ilyen ítéletnek nagyobb a súlya.

Ha a szerzőről tudják, hogy a kifogásolt részek javítására hajlandó, a tilalmazás esetleg a „donec corrigatur” (= a kijavításig) záradékkal történik. Mivel az általános szabályok eleve minden káros könyvet tiltanak, a tiltott könyvek jegyzéke mintegy deuteronomiumként a különösebb érdeklődés közepontjában álló munkára hívja fel nyomatékosan a hívek figyelmét. Mivel az a különleges érdeklődés, amely akár az író személyéből, akár az írásmű tárgyából keletkezett, sokszor csak a divat dolga, megtörténik, hogy előbb-utóbb a legkeresettebb könyv is feledésbe kerül. Sőt az is megesik, hogy az érdeklődés lelohadásával a könyv a kongregáció figyelmét is elkerüli és továbbra is indexen marad. Ebből érthető, hogy pl. Koppernigk-nek 1616 márc 5-én tilalmazott könyve csak 1786-ban, a föld forgását tanító összes könyvek pedig 1835-ben (10 évvel a Foucault-féle kísérlet után!) maradtak ki az indexből. Aki

ebből azt következtetné, hogy a római kúria 1835-ig nem hitte a föld forgását, az épen úgy tévedne, mint aki megütköznék azon, hogy a francia tudományos akadémia az örökmozgó (perpetuum mobile) lehetetlen voltát csak 1775-ben hirdette s e határozatból az akadémikusok eddigi ellenkező felfogására következtetne, holott az örökmozgó lehetetlenségét már Leonardo da Vinci († 1519) tisztán látta. A többi akadémiák még későbbben tettek e tárgyban elvi nyilatkozatot.

β) A könyvtilalmazás hatálya. A tilalmazással a hívek lelkiismeretben kötelező figyelmeztetést kapnak arra nézve, hogy a kérdéses könyvet ne olvassák, mert az vallási kérdésekben nem lehet megbízható kalauz. Aki a tilalmat megszegi, a veszély nagysága szerint, amelyet a könyv olvasása számára jelent, mindig kisebb vagy nagyobb bünt követ el. Mivel azonban a tiltott könyv olvasásával az Egyház külső fegyelmén is csorba esik, a bűnöst a fegyelemsértés miatt különféle lelki büntetés is érheti. Legsúlyosabb büntetés a kiközösítés, ami a legnagyobb törvényszegés ritkább szentesítése. Ma a büntetést a következő kánon mondja ki, amelyben minden szó szigorúan értendő: „A Szentszéknek különös módon fenntartott kiközösítés büntetését vonják magukra az aposztaták, eretnekek és szkizmatikusok aposztaziát, eretnokséget és szkizmat hirdető könyveinek kiadói, nemkülönben a felsorolt és apostoli leirattal névszerint¹ tiltott könyvek védelmezői és azok, akik tudva megfelelő engedély nélkül a könyveket olvassák, vagy pedig maguknál tartják.” (Új törvénykönyv 2318. kánon).

A tilalmazás tehát a hívőknek adott útbaigazítás és nem csökkenti sem a könyv, se a szerző tekintélyét. A szerző a maga területén továbbra is elsőrangú tekintély maradhat s azért van értelme az olvasási engedélykérésnek, amit a püspök a tisztán szemérmetlen könyvek kivételével meg is adhat s ezzel az Egyház a könyv tudományos, művészi stb. értékeit elismeri. Sőt a tilalmazás a szerző tekintélyét növeli. Fénelon épen a szószékre készült Gyümölcsoltó

¹ Ez a legritkább tilalom. Az újabb időben a modernista Loisy abbé könyveit érte ilyen letiltás.

Boldogasszony napján (1699), mikor testvére a sekrestyében átadta XII.Incepápa brévéjét, amely a 2 évvel előbb megjelent Maximes des Saints művének 23 tételét elítélte. A püspök felment a szószékre, az ítéletet kihirdette s az ünnep jelentősége helyett az engedelmességről beszélt híveinek. Pásztorlevelében is említést tesz róla.

„Szentséges Atyánk munkámat elítélte. A pápa írásával őszintén, teljesen és minden fenntartás nélkül egyetértek ... Teljes szívemből intlek benneteket a tökéletes meghajlásra, a fönntartás nélkül való engedelmességre, hogy a Szentszék iránt tartozó hűség csorbát ne szenvedjen s ebben életem utolsó lehetőségéig példakép kívánok maradni. Isten őrizzem, hogy valamikor rólam szólva, ne említhessék, hogy a pástor kötelességből nyája utolsó juhoeskájánál engedelmesebb volt, önmagának alávetésében korlátot nem ismert.”

Emléket is állított az esetnek. Egy szentségtartót készítettett, amelyet két angyal tartott. Az egyik angyal tilalmazott könyveket taposott s köztük volt a Maximes des saints is.

Rosmini 1849-ben kapta a hivatalos hírt, hogy 2 műve indexre került. A liberális lapok a kongregációt támadták. Rosminit pedig dicséretekkel halmozták el azzal a titkos célzattal, hogy ellenkezésre hívják. „Legnagyobb fájdalma a lapok néhány cikke került kezembe – nyilatkozott Rosmini –, amelyek irataim eltiltása miatt a kongregációnak szemrehányást tesznek. Mi veim én a kongregáció határozatának egyszerűen, a legteljesebb őszinteséggel tökéletes külső és belső engedelmességgel alávettem magamat, ami az Egyház minden hű fiának kötelessége, mindenki könnyen belátja, mennyire sajnálom, rosszalom a tiszteletlen írásokat. Nem tartom fölöslegesnek világosan kifejezni, hogy én azokat a cikkeket teljesen elvetem s dicséretüket el nem fogadom.”

Felületes embernek, főként újságírónak az ilyen hősies engedelmesség keveset mond, de komoly ember ma, az önimádás korában, nem tagadhatja meg a nagy tettnek kijáró tiszteletet attól, aki a legfőbb tanító tekintély előtt alázatosan meghajolva folytatja missióját.

y) A csoportos tilalmazás, ismertebb könyvek az indexen.

Az „*opera omnia*” (= összes munkái) tilalom eddig száznál több szerző összes munkáit tiltja.

Közülük Proudhon (1852), Hume (1827), Hobbes (1703), Zola (1898), az élők közül Maeterlinek és Anatole France (1923) a legismertebbek. Leginkább Zola és Anatole France könyvei forognak közkézen. Zola tilalmazásának oka az, hogy neki csak a szemét kifürkészésére van szeme. Erényt nem szeret, bűnt nem gyűlöl – mondja magáról –, mint ahogy a vegyész sem szereti vagy gyűlöli az oxigént és hidrogént. Elemzése mindig a hulla mélyéig hatol. Ha emberről akar írni, mindig baromba ütközik. Az utolsó fátyolt felemelve, még a legideálisabb szereplőjén is több a piszok, mint a virág. „Ezért olyan sötétek könyveim”, mondja ő maga. A Rougon család szerencséje, Az emberirtó, Nana, Germinal arcpirító szemérmertlenségekkel vannak tele, durva, alacsony, sötét milijőben játszódnak. Több művéből (Pap bűne) fanatikus egyházgyűlölet is ordít. Az Igazság, a Munka, a Termékenység az anyagelvű felfogást dicsőítik. Élete vége felé írt Róma, Lourdes, Paris kimondottan egyházellenes és amellet gyenge művek. „Nehéz, durvább és elfajultabb írásmódot elképzelni. Szánalom látni, hogy a francia nyelvet milyen fektelenségre kárhoztatja ... A modern pogány anyagelvű költők legvakmerőbb tárgyai finomságok az ő munkái mellett” – mondja munkáiról Bourget. Maeterlinek eltiltásának oka a munkáin (Princesse Maleine, A vakok, Az idegen, Interieur, Paleas és Melisande, A szegények kincse, a Végzet, A betemetett templom, A méhek élete, A virágok intelligenciája, A kék madár) végigvonuló hamis miszticizmus és sok helyen a keresztény tanokkal való merev szembehelyezkedés. A halálról írva, pl. a lélek halhatatlanságát tagadja. „Emberi berendezéseinkben sok és nagy az igazságtalanság. Isten eszméje miatt, aki minden sorsot intéz, kiveszett belőlünk az egymással szemben való felelősség érzete” – mondja A méhek életében. Anatole France regényeiben (A lúdláb királyné, Thaïsz és Epikurusz, A pinguinek

szigetén, A pártütő angyalok) egy szellemes fordulat kedvéért feláldozza a legszentebb dolgokat, kigúnyol Istent, embert, államot, Egyházat, királyságot, tudományt, munkát. Alig van regénye, amelyből hiányzik a „semmi sem biztos, élvezzünk” epikureusi tanítás, vagy amelyben nem fordulnának elő a minden komoly ok nélkül, minden cselekmény és pszichológia ellenére tisztán az erotikum kedvéért közbeszúrt cinikus jelek. Újabb művei még a legelnézőbb embert is súlyos ítéletre készítetik. Egy serdülő ifjúra nézve pedig alig lehet végzetesebb szerencsétlenség, mintha Anatole csábító felszínességének, velőig ható erotikájának sorvasztó hatása alá kerül, melynél még Zola durvasága is kevésbé veszedelmes. (Sík Sándor)

Az *omnes fabuláé amatoriae* tíznél több ismertebb szerző néhány regényét tiltja. Ezek Sue Jenő (1825), az atya és fia Dumas Sándor (1863), Sand György = Dudevant asszony (1863), Balzac Honoré (1864), Champfleury = Fleury Gyula (1864), Feydeaw Ernő (1864), Murger Henrik (1864), Soulier Frigyes (1864), Stendhal = Beyle Henrik (1864), D'Annunzio (1911).

Felületes emberek a tilalmazásból könnyelműen azt olvassák ki, hogy a könyvek a szerelem miatt tilosak, amelynek az Egyház ellensége. Azonban a regények, amelyekről itt szó van, a lélekgyilkoló naturalizmus regényei. Íróik jellem helyett vérmérsékletet ismernek. Kötelesség, beszámíthatóság helyett a környezet hatását, a viszonyok parancsoló befolyását emlegetik. Szerintük az ember-barmot testének fatalizmusa sodorja. A lelkiismeret szava szervi rendellenesség. E regényekben a szerelem, eltekintve attól, hogy az élet középpontjába van állítva, természetesen nem a Quo vadis, vagy A láthatatlan ember nemes szerelme. Annak itt előforduló tartalma „a vér heve, az érzékiség forrongása, a testiség rohamai”. A házasság a törvényes kéjelgések forrása. A szerzők fantáziája mindig érzéki képekkel van tele. „Az életre ébredő virágok mezítelenségeiket mutogatják, mint ahogy a kibontott ruhaderék mutatja a keblek kincseit.” „A fehér rózsza hószerű láb.” „Az egész természetnek születési remegése van.” „Minden levél alatt rovar fogamzik.” Ha Goethe

művészi szempontból kikelt „sátáni üzelmeik ellen, mert a lehetetlenségig csigázzák a rútat és az aljas minden fajtáját”, az Egyháznak is kötelessége óvni hívőit a könyveikben rejlő veszedelemtől.

Ezenkívül Feydeaw a közepszerű író szokott merészségével a legkényesebb tárgyakról mindig kíméletlenül szól. Felsőbb körökből vett szereplői melancholikus lázadók s az érzékiséget dicsőítik. Egyik regénye Fanny, a szenzációt hajszólo tömeg alacsony képzeletét akarja kielégíteni. Sand regényei közül tilos a magyar fordításban megjelent Leoni Leo és Lélia. Kisebb munkái s főként falusi idilljei közül többet nem érint a fönti letiltás (*La mare au diable*, *La petite fadette*). Az idősebb Dumas tilos regényei mellett nem tilosak történeti művei, útleírásai (*A három testőr*, *Gróf Monte Christo*). Az ifjabb Dumas ismertebb regényei közül tilos a *Kaméliás hölgy*, *De Lys Diana* s a *Válás kérdése*. Murgertől tilos a *Bohéme*k.

A legnagyobb francia regényírónak, Balsacnak 97 regénye közül a legenyhébb értelmezéssel is csak néhány nem tilos. Köztük az ismertebb *Grandet Eugenia*, *Goriot apó* s talán a *Szamárbőr*. Akik szerint súlyos az Egyháznak a legnagyobb francia íróra kimondott ítélete, gondolják meg, hogy az Egyház előtt arra senki sem elég nagy, hogy munkái nyomában a lelkek tévútra jussanak. Sőt ez a valódi nagysággal egyeztethető össze legkevésbé. Téves utak pedig tévesek maradnak, ha mindjárt lángész járta is irányukat. Sőt akkor a legveszedelmesebbek, mert annak jobban akadnak követői. S amint az állam a professzortól a falusi orvosig minden doktort büntet, ha a betegnek káros szert nyújt, az Egyház csak önmagához következetes, ha mindenkinek egyformán tiltja, hogy a lelkekben kárt tegyen. S a törvénszegő munkája ellen, legyen az hírlapíró vagy világraszóló zseni, felemeli tiltó szavát. Különben Balsac munkái, nevezetesen alakjai ellen másnak is van kifogása. Szereplői „piszkos emberféreg-had, csúszó-mászó rimák, undok százlábúak, mérges pókok, melyek rothadásban születtek s dühödten áskálnak, tépdésnek, rakásra halmoznak és harapnak. Förtelmes férgek, melyek Paris szennyében nyüzsögnek, fic-

kádoznak. Mindenféle zugból és mocsokból kerülnek elő ez egészségtelen teremtések, kik minden emberi törvényen kívül állanak: játékosok, kerítők, bohémek, uzsorások, gályarabok, kémek.” Ez Taine ítélete.

Még veszedelmesebbeknek tartják a könyveket azért, merthőseik látszólag kifogástalan szalonemberek, s valójában a sátán csatlósai. Náluk „a kötelesség üres szó, az odaadás örült rajongás, az önmehtagadás ostobaság, a törvény minden gyalázatosság büntársa s csak palástolni igyekszik a vétket. Ostoba, aki ez önző társadalomban, ahol csak rászedni való bambák és rászedő gazok, hülyék és számítók léteznek, pénzzel és hatalommal nem rendelkező, ravaszság és romlottság által nem tör magának utat”. Haraszti, A naturalista regényről 107-108. 1.

Több tilos munkát tartalmaz még az *opera theologica*, amely pl. Grotius Hugó összes hittudományi (1757), az *opera posthuma*, amely pl. Spinoza holta után kiadott összes műveit (1690) és az *opera philosophica*, amely pl. Descartes összes bölcséleti műveit tilalmazza (1663) „donec corrigantur”.

A ma közkézen forgó irodalmi művek közül indexen van Victor Hugó-tói a Notre Dame de Paris és Les misérables. Az utóbbi romlott erkölcsű mégis igen ideális színben szereplő főhősei miatt került indexre. Az elsőről Goethe így nyilatkozik: „Ez a legbosszantóbb könyv, amelyet valaha írtak. Ama tortúrákért, amiket olvasása okoz, nem kárpótol az öröm, amit az emberi természet, emberi alakok pontos ábrázolása nyújthatna. Ellenkezőleg, e könyv lapjairól minden természetesség, minden igazság hiányzik. Milyen kor az, amelyben ilyen könyvet 'nemcsak írni, hanem megtűrni, sőt élvezni tudnak!’”

Névleg indexen van továbbá Flauberttől Salammbô és Bovaryné. Az utóbbi megjelenésekor az író a törvényszék perbe fogta és kimondta, hogy „az írásmodor szemnek és elmének botránysos műveket hoz létre és folytonos bántalmazása a közerkölcsiségnek és államnak”. Egyik bírálója szerint olvasása után szükségét érzi az ember, hogy „némi friss „levegőt szívjon, felynissa ablakát a napsugárnak,

madárdalt hallgasson, anyjára, testvérére vagy barátjára gondoljon, tisztességes emberrel kezet fogjon”.

δ) *Indexen volt Koppernigk* (Copernicus), aki felé születésének 450. évfordulója alkalmával (1923) oly kegyelettel tekintett az egész művelt világ? Akkor hát mégis csak az Egyház volt legnagyobb ellensége a föld forgásáról szóló tanításának, hallatszott az egyházellenesek ajkáról.

A tény az, hogy a föld középpontiságát hirdető Ptolemaeus-világnézet megdöntésében két papé az alapvető munka dicsősége. „A föld nem lehet durvább anyag, – mondja Cuesi Miklós (f 1464) bíboros – mint a többi csillagok. A napnál kisebb, de nagyobb mint a hold, amiről a fogatokozások elég meggyőzően beszélnek. S ha a föld csillag, bármilyen csodálatosnak tűnjék is fel, mozognia kell; 24 óra alatt fordul egyet tengelye körül. Ezt a forgást nem érezzük, mert minden forgás csak összehasonlítás útján érzékelhető.” (De docta ignorantia) Koppernigk († 1543) frauenburgi kanonokot sem elégitette ki a geocentrikus rendszer, mert benne nem lelte meg az egész természetben félreismerhetetlenül megnyilvánuló harmóniát. Az egész világmindenség olyan alkotás lenne, amelyben kéz, láb, szem, fő, szív, szóval önmagában egyenkint minden tag szép, azonban összesen egység nélkül való rettenetes valami. Melyik építő rajzol és tervez így? S Isten tervezte volna így napunkat és földünket?” – kérdezi. „Semmi által sem találtam meg a világmindenség csodálatos szimmetriáját, a pályák oly harmonikus összefüggését, mint azáltal, hogy a napot, a körülötte forgó csillagok vezetőjét a természet fölséges templomának közepére helyeztem, ahonnan mindent beláthat.” (De revolutionibus orbium coelestium, 1543.)

A tanítás a földrengés szokatlanságával és döbbenetességével hatott mindenkire. A hit és tudomány századokon át mozdulatlanak tudott pillérei inogtak meg. A látszat, a Szentírás szószerinti értelmezése és Aristoteles munkái miatt kétségtelen Ptolemaeus-féle rendszer ellen mindeddig a legkisebb gyanú sem me-

rült fel. S most egyszerre az elgondolt világ közepéből a Föld nemcsak kiszakad, hanem a többihez hasonló bolygóvá kisebbedik s más égitestnek szolgál. Az új tanítás a legnagyobb ellenkezést váltotta ki az összes tudósokból. A kor leghíresebb csillagászai közül Tycho de Brahe így beszél: „A föld tunya, nehéz, mozgásra alkalmatlan tömeg. Hogy csinálhat abból Copernicus csillagot, melyet a lebegő égben akar körülvezetni?” Morin, a Collège de France tanára († 1656) utolsó leheletéig küzdött a föld forgása ellen.

Olyan rendszernek, amely a Szentírás szószerinti magyarázatával ellenkezett, a Szentírás betűszerinti sugalmazottsága miatt a protestánsok is mereven ellene szegültek. Keplert jóbarátai figyelmeztették, hogy Koppernig tanáról csak módjával szóljon dicsérőleg. Luther hevesen kikelt a thorni csillagász ellen: „A világ csak fülel, amidőn fellép egy asztrológus, aki azt állítja, hogy sem az égbolt, sem a nap, sem a hold nem forog, hanem a föld. Aki ügyesnek akar látszani, nekigyürkőzik, új rendszert alkot, mely természetesen mindig jobb akar lenni. Ez a bolond is abban a hiszemben van, hogy felforgatja az egész csillagászati tudományt, de a Szentírásból tudjuk, hogy József a napnak és nem a földnek parancsolta, hogy álljon meg.” Melanchthon pedig, miután nagyon megminősítette Koppernig rendszerét és a közigazgatást hívja fel ellene, így folytatja: „Én sohasem hagyom magamat eltántorítottatni az isteni bizonyosságoktól azok szemfényvesztése által, akik szellemi dicsőségnek tartják, ha a tudományokat összezavarhatják.”¹

S az ő véleményük a prédikátorokban is visszhangra talált. Elbingben már 1526-ban megjelent 3 prédikátor, akik megnyerték a városi tanács támogatását, majd az egész város pártjukra állott. Ezek 1531-ben nyilvános farsangi mulatságban nemcsak a búcsúcédulákat, osztogató pápára, barátokra és a püspökre tudtak komédiát mondani, hanem az elbingi gimnázium igazgatójának latin verseit is előadták, amelyek keresett gyalázkodásokkal állították pellengrére Koppernigket.

Az Egyház hittudósai és méltóságai akkor a tanításról egészen másként vélekedtek. A szerző munkáját a pápának ajánlotta. Bíborosok és püspökök sürgették kiadását. A kiadásában is püspök szorgoskodott és így érthette meg a szerző, hogy a mű első példányát legalább halálos ágyán (1543 május 24.-én) megláthatta.

Ez a nézet jóval később, a Galilei ügy hatása alatt változott meg, amihez az anyagot inkább a csillagászat és bölcselet főbb képviselői szolgáltatták s az így theologiai térre átvitt kérdés mint egyetlen fórum elé, a hitnyomozó törvényszék elé került. Az eredmény a földkeringés föltétlen formában való tanításának tilalma (1616 márc. 15.-én) s ugyanekkor Koppernigk de revoitionibus orbium coelestium munkájának indexre tétele „donec corrigatur”. A korrektornak 1620 máj. 15.-én közzétett nagyon előkelő hangú javalatára a kongregáció így döntött: „Mivel Koppernigk könyveiben a közjóra sok hasznos dolog van, egyhangúlag engedélyeztetnek azon feltétel alatt, hogy az idemellékelt utasítások szerint megjavíttatnak.”

Mindebből az látszik, hogy az Egyház határozata egy tannak végleges formában való tanítása ellen emelt óvást, míg annak kétségtelen bizonyítékai minden nehézséget el nem oszlatnak, ami a Foucault-féle ingakísérlettel csak 1852-ben történt. Mindezekből egyrészt könnyű megállapítani, hogy az egyháziak nyilatkozatából vagy Galilei és Koppernigk egyéb ellenfeleinek nyilatkozataiból cseng-e ki több hozzáértés, jóakarát s tényleg az Egyház volt-e a legnagyobb ellensége a föld forgásáról szóló tanításnak. De másrészt nem kell-e csodálkoznunk a ref. népiskolai Olvasókönyv 495. lapjának következő elemés szövegén: „Ha a természettudóst, aki azt állítja, hogy a föld forog, megégetnék, kerékbe törnék ma is, mint ahogy a tudatlanságban, bigottságban szenvedő papság 4–500 esztendővel ezelőtt tette, bizony ma is azt hinnék az égről, hogy az egy szépen kicsiszolt félgolyóbis, amire a csillagok vannak felakasztva, hogy az embernek legyen miben gyönyörködni és hogy a boltozat alatt nyugodtan fekszik a föld, hogy a kútból ki ne ömölhessen a víz.”

A legelőkelőbb szellemi kultúra.

Az Egyház minden kultúrtevékenységénél fontosabb a hívők lelkének a keresztény eszmények szerint való átalakítása, bennük a különféle erények fölkelte s főként a boldogságon legtöbbet lendítő hamisítatlan emberszeretet gondozása. „Amily mértékben közeledünk Rómához – mondotta Liszt Ferenc – olyan mértékben értjük meg, mi a szeretet.” Míg a XX. század intellektüeljei rajta a sokszor divatból, ideggyengeségből, sajnálkozásból, hiúságból történő adakozást értik s humanizmus, altruizmus néven nekünk is ezt kínálják, az Egyház szeretetében az adakozás csak parányi része embertársaink iránt való kötelességünknek. Az Egyház eszményévé lett szeretetből senki és semmi sincs kizárva: így kapta ezt parancsba attól, aki *a legkisebbnek* nyújtott pohár vízért is *a legnagyobb* jutalmat helyezte kilátásba. S a parancsot a hívők az Egyház vezetése mellett az Úr Jézus értelmezésében vették és teljesítették.

A szeretendő személyek között ott vannak a szó szerint legkisebbek, a kis gyermekek, akiket a klasszikus világ a szikláról ledobhatott s a pogány atya elpusztíthatott. Közéjük tartoznak továbbá a pogányok. Julianus aposztata (f 363) panaszkodik, hogy a keresztények nem elégszenek meg övéik segélyezésével, hanem a pogányokra is kivetik hálójukat. Ide tartoznak végül a rabszolgák is, akiknek helyzete a pogány világban a legnagyobb nyomorúság volt. Sorsukat a pogányok legjobbjai a bölcsellettal igazolták. „A természet a szabad ember testét más anyagból alkotja, mint a rabszolgáét – mondja Aristoteles –, tehát a rabszolgaság igazságos.” A rabszolga embermítósága úgyszólván semmi. A régi pogányok szerint ugyanis háromféle eszköz áll a szabad ember rendelkezésére: a néma eszköz: az eke, a hangos eszköz: az ökör, a beszédes eszköz: a rabszolga. Ha a ház ura meghalt, rabszolgáját szabad volt eladni, elajándékozni vagy leölni (Tacit, annal. 14, 42.). Quintus Flaminius szenátor halálra ítélte rabszolgáját, mert egyik vendége még nem látott embert ölni. Egy rabszolga személyleírása a következő volt;

„bőre korbácsbarázdás, homloka tűzpecsétetes, lába vaskarikába szorított, halvány, sovány, elcsigázott, emberi forma nélküli”.

30. kép. A megunt gyermeket a Tarpeji szikláról a mélységbe dobják.

A szeretet legnagyobb jutalma pedig az örök boldogság.

„Karoljátok föl az idegent, segítsétek az elnyomottat, ruházzátok a mezítelent, ápoljátok a beteget, hogy aki közületek igazságos eljárásával a minden jó alkotójának ilyen áldozatot hoz, Tőle az örök élet koronájára érdemesíttessék” – figyelmeztet Nagy sz. Leó (440-461). „Aki kenyeret nyújt az éhezőnek – mondja Krizologus sz. Péter ravennai érsek († 450) –, országot készít magának s viszont az örökélet forrását tagadja meg önmagától, aki a szomszédnak nem nyújt egy ital vizet. Isten a szegények szeretetéért adja el országát s hogy azt mindenki megvehesse, értékül egy darab kenyeret jelöl meg. Mindenkit meg akar nyerni, aki csak annyi értéket köt ki, amennyivel tudomása szerint mindenki rendelkezik. Isten egy falat kenyérért adja országát. Ki tudná menteni a könnyelműséget, hogy valaki venni nem; akar, mikor a vételár kicsiny. Testvéreim, a szegénynek nyújtott ebéd legyen életünk, hogy Krisztus asztalán tállatassék majd nekünk, mint mondja: Országomban az én asztalomon étkeztek (Lk. 22.) Testvéreim, böjtjeink legyenek a szegények élvezetei, hogy mostani böjtünk örökös élvezetünk lehessen. Ember,- a szegénynek adva, önmagadnak adsz, mert amit a szegénytől megtagadsz, az másé lesz. Igazán a tiéd csak az marad, amit a szegénynek juttattál”.

Ez a felebaráti szeretet dolgozott az egész középkori Egyház életében. Így lett Jóbhoz hasonlóan, szeme a vaknak, lába a sántának, füle a süketnek s támasza minden nyomorgónak. S amit tett, azt úgy tette, hogy ma is tanulhatunk belőle. Az alamizsnálkodásban pl. részint *megtörte a régi világ ridegségét*, amely a „könyörületesség” szót ismerte ugyan, de magát a fogalmat alávalóságnak tartotta. Misericordia est miseria cordis et Vitium animi = a könyörületesség, a szív aljassága és a lélek bűne, mondták a rómaiak. Az Egyházban ellenben a szegények, „Isten barátai, az Egyház kincsei, az ég kincstartói; kezük menyeyei kincsesláda, az özvegy áldozati oltár”. „Az alamizsnálkodás Istennek rendezett legszebb színdarab” (Sz. Ciprián). „A keresztény áldozata az alamizsna.”

(Sz. Ágoston). Másrészt arra is volt gondja, *hogy elősdi ne neveljen*, hanem minden szesztercius a maga jó helyére jusson. „Izzadjon az alamizsna kezében, mire megfontolod, kinek add” – mondja az

31. kép. Szent Lőrinc diakónus (†258) a pogány kérdésére, „Hol vannak a kincsek?”, a szegényekre mutatva feleli: „íme az Egyház kincsei.”

I. század végén a Tizenkét apostol tanítása. „Aki kóborlónak és feslett embernek ad, kutyák elé veti pénzét” – mondja Nagy sz. Vazul († 379). „Mivel a koldus könnyen beszerzi, ami szükséges s ezentúl a koldulás keresetté, sőt aljas élvezetvágy forrásává lesz – folytatja ugyanő másutt –, azért az alamizsnát kijelölt szegényápolók gyűjtsék össze és osszák szét az egyesek szükséglete szerint... Nem mindenki tudja az alamizsnát helyesen elosztani a szegények között. Aki azokat ajándékozná meg, akik a gyöngye női szívek megindítására mindenféle mesékkel és mondákkal állnak elő, vagy üzletszerűen nyomorék és sebes tagjaikat mutogatják, nem tenne jót az emberekkel. Az ilyen bőkezűség csak megerősítené őket romlottságukban.” Szent Jeromos († 420) a megfontolatlan alamizsnálkodást a szentségtörés egy nemének tartja. Szent Ambrus (†397) szerint azokat kell segíteni, akik szégyenlik nyomorukat mutogatni. Elsősorban azokat a betegeket és aggokat kell felkarolni, akik mások segítségének utána nem járhatnak.

Ennek az okos alamizsnálkodásnak a mértékére nézve Szent Cipriántól († 258) tudjuk, hogy egy ügyben a karthágói Egyház hirtelen 100.000 szesztercius (= kb. 23400 arany korona) adott össze. A római hitközség 250 körül közel 1,000.000 szesztercius költségvetéssel (= 234.000 arany korona) 1600 ellátatlanról gondoskodott. Alamizsnás sz. János patriarcha idejében († 616) Alexandriában 7600 szegény ellátásáról tudunk. Maga a patriarcha irattá össze „urait” s egyháza összes jövödelmét rájuk fordította. Magának semmit sem tartott meg. Mikor egy szép takarót kapott ajándékba s egy éjjel használta, nem tudott miatta aludni. Bántotta a gondolat, hogy ő ilyen melegen takarózik s más a hidegtől szenved; reggel a takarót elajándékozta. Aranyszájú sz. János Antiochiában szintén közadakozásból 10.000 nyomorultat köztük 3000 özvegyet és árvát segélyezett.

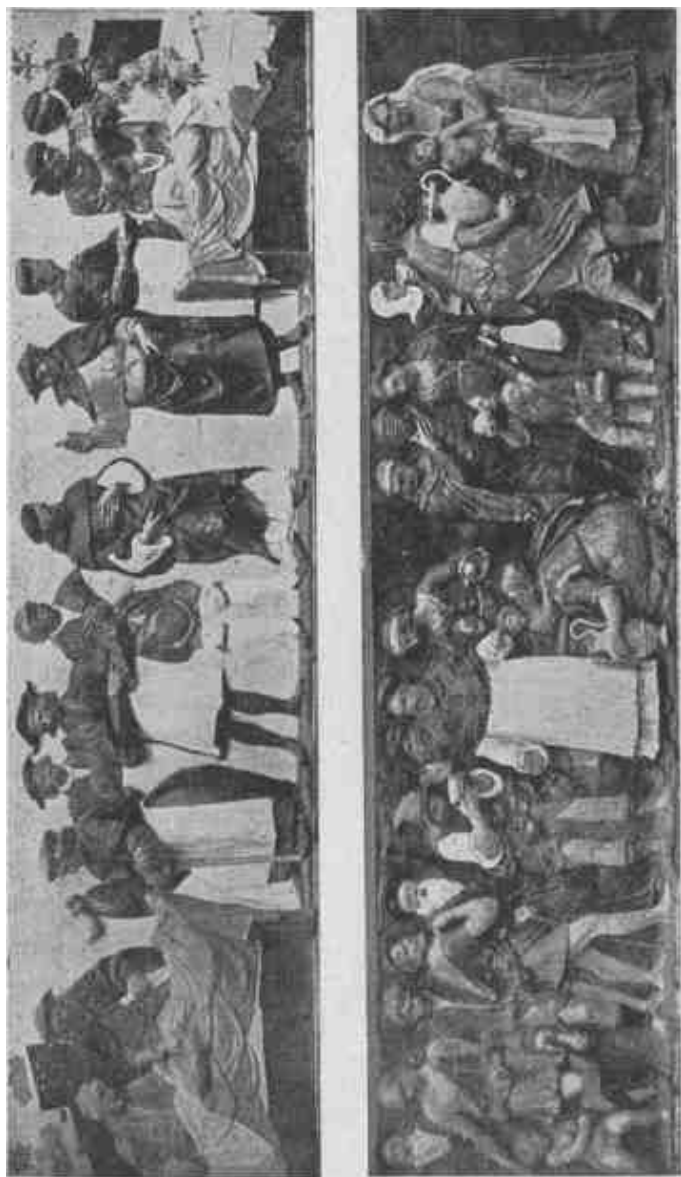
Mindezek rövid érintése után a nagyobb figyelem olyan intézményeké legyen, amelyek nélkül ma alig élhetnénk s amelyekről mégis olyan kevesen tudják, hogy egyházi talajból nőttek ki.

a) A kórházak. Egyes keresztények állandóan ápolták még a legragályosabb betegeket is. Sőt a IV. században már kórházak is vannak. Nevük (xenodochium, ptocheion, hospitale, hospitium stb.) barbár hangzású, de szellemük keresztény: az idegenek, árvák, betegek, hajléktalanok és talált gyermekek meleg otthona. Nitria vadonában (Egyiptom) tébolyodottakat is ápoltak. Julián császár a keresztények elleni küzdelemben ezeket utánozva kórházokat, építtetett, de csak a kereteket utánozhatta: a szellem nem fért a pogány falak közé. A XIII. századig a legtöbb xenodochium ilyen általánosjellegű intézmény, de később az idegenek elmaradnak sa ragályos betegek számára külön kórházak készültek. Nazianzi sz. Gergely († 389) már falusi kórházakat is említ. E téren legjelentősebb alkotás Nagy sz. Vazul kórháza, a Bazilias, az első szanatórium. Caesarea kapuja előtt egész utcásor épületei vendégek, betegek (külön poklos-résszel) és szegények osztályára oszlottak s a legkülönbélebb nyomorékoknak biztosítottak otthont. Az orvosok és betegápolók is benne laktak. Legnagyobb jelessége pedig az volt, hogy az alapító a nyomorultakat ápolta. Naz. sz. Gergely bámulatát fejezi ki barátja nagy alkotásán s kiemeli, hogy fölülmúlja a százkapus Thébét, Babilon hatalmas falait, Egyiptom piramisait, Rhodusz kolosszusát.

Ettől kezdve a kórházak rohamosan szaporodtak. Marcián és Aranyszájú sz. János Konstantinápolyban, Fabiola Rómában, Pammachius Oportóban, Szent Ágoston Hippóban tartanak fön­n egy-egy kórházat. Jusztinián császár idejében († 565) Keleten, Nagy sz. Gergely († 604) korában Nyugaton alig van püspöki város egy vagy több xendochium nélkül.

Amellett, hogy a középkorban a legtöbb szerzetnek volt kórháza, a johanniták lovagrendjében külön betegápoló-intézmény is keletkezett. Az alapító Puy Rajmund regulája szerint a betegek urak, a rendtagok szolgák.

Az 1181.-i káptalan minden kórházhoz 4 orvost rendelt, a betegágyak hosszát, szélességét s berendezését előírta: két-két ágy közé szőnyeg, éjjeli cipő és nagyobb felsőruha teendő a betegek használatára. Előírja, hogy a betegek hetenkint háromszor friss

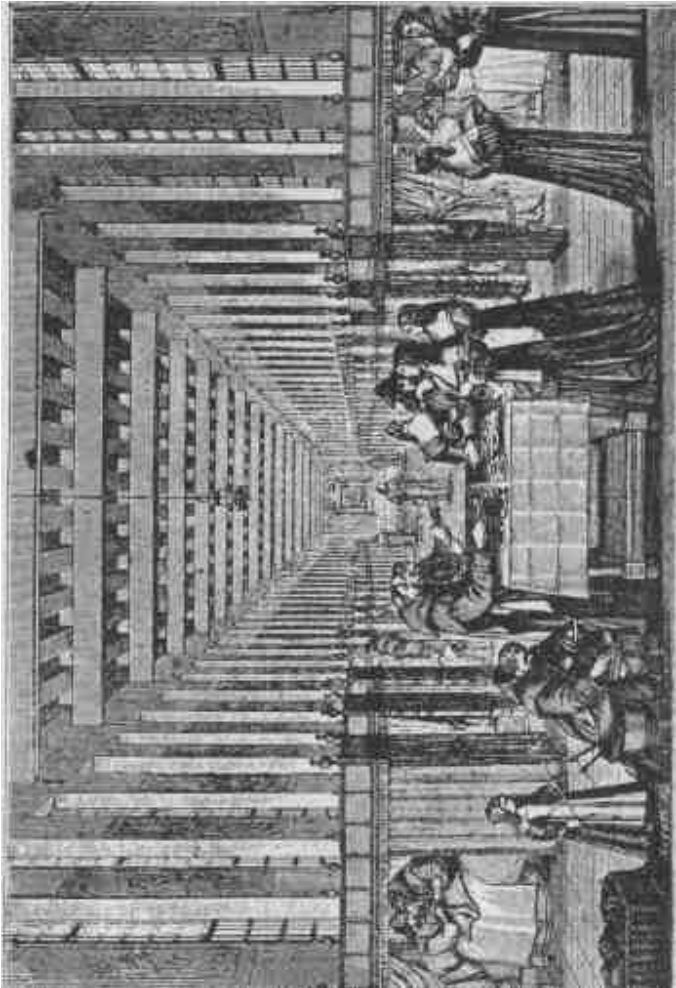
32. kép. A betegek gyógyítása. 33 kép. Az éhezők kielégítése-
Terrakotta mű az irgalmasság testi cselekedeteiről, az 1277-ben alakult
pestis-kórház folyosóján. A középpont mind a hat képen pap.

sertéshúst kapjanak; a nagyon gyöngéeknek tyúkhús jár, a mellékétel fehérkenyér. Az idegen halottat is úgy temessék el, mint a rendtagot: holttestét fehér keresztel díszített piros lepel fődje be. Nálunk az ispotályosoknak Pozsonyban kórházuk, Székesfehérváron, Csurgón, Gánthon egy-egy szegényápoló intézetük volt. Ezenkívül Újbányán, Pécsett, Nagybányán, Leleszen, Győrött és Egerben találunk kórházakat. A két utóbbi Dóczy Orbán püspök alapítása, aki a följegyzés szerint „ita vixit, ut non propriae, sed alienae felicitati vixisse videretur = úgy élt, hogy nem a saját, hanem más boldogulásáért élt”.

Törhetetlen önfeláldozással ápolták a szerzetesek a középkor világi társadalmának legszerencsétlenebb és legfélelmesebb betegeit, a poklosokat. Poklossá avatásuk gyászszertartással történt. Kiemelkedő része az volt, hogy lábaikra földet hánytak annak jeléül, hogy halottaknak számítanak. Malomba, templomba, üzletbe, kúthoz nem mehettek. Feltűnő ruhájuk, a fekete köntös és fehér szalagos fekete kalap, de méginkább a kereplő előre figyelmeztették a szembejövőket, hogy kitérhessenek. Ez a kivetettség tett közülük sokat elvetemültté. Szép Fülöp idejében pl. bosszúból a kutakat mérgezték meg, mire többet elevenen megégettek.

A szerzetesek mindig az Úr példája szerint (Mt. 8. 1-3) bántak velük. Szentgallenben a bencés szent Ottmár (759) kórházat építtetett számukra. Más kolostor mellett is volt kórházuk. Igazi jótevőik azonban a Szent Lázár lovagok vagy lazariták, akik épen olyan hősök voltak gondozásukban, mint az izlám ellen való küzdelemben. Székhelyükről, Jeruzsálemből, a leprás vidékekre szétküldték tagjaikat s fogadalmaik értelmében ápolták a nyomorultakat. Míg a paderborni magistrátus egy írásában mint „utálatos megvetett betegek” fordulnak elő, s míg széltében az utálatot keltő poklosok, lázások nevéen emlegették őket, itt a nevük „Isten kedves szegényei, szegény emberek, jó emberek, Szent Lázár betegek” vagy amint a régi magyar krónika feljegyzi: „Szent Lázár Ziginyi”. A rend tagjai közé is felvették őket, sőt 1253-ig a rend főnökét közülük választották. A XIII. század elején Európában 1900, magában Francia-

országban 200 leprozórium, más néven lázárét volt. A városok falán kívül, de az úthoz közel épültek, hogy az arra járók ajándékaikkal könnyen hozzáférjenek. A férfiak és nők elkülönítve éltek bennük.

34. kép. Ételosztás a középkori francia „Charité” kór- és szegényházban.

Mindennap hallgattak szentmisét s végezték kijelölt imáikat, hogy sorsuk elviselhetőbb legyen.
 b) A lelencházak és a gyermekmenhelyek. A johanniták 1181.-i káptalanja már elrendelte, hogy a

35. kép. „Ti vagytok a nyomorult gyermekek bírái.
 Életük, haláluk kezete-
 tekben van.” Páli sz. Vince.

kórház egyik terme bölcsőssel szereltessék föl, azonban a mai értelemben vett lelencház megteremtése Páli sz. Vince († 1660) dicsősége. Az utcán találko-

zott egy koldussal, aki a nála lévő gyerek tagjait megtördelte, hogy nyomorék volta a járókelőket megindítsa. Az áldozatot kiragadta a hóhér kezéből. A vizsgálat során kiderült, hogy a koldus áldozatát a gyermektanyán vette, ahol a koldusok frankjával jutottak a számukra tartogatott gyermekekhez. Akik ilyen „jótévre nem akadtak”, éhen pusztultak. Szent Vince megborzadt a telepen talált embertelenségtől, maga köré gyűjtötte a város előkelő hölgyeit s áldozatos tevékenységre hívta fel őket. „Ti vagytok a nyomorult gyermekek bírái – mondotta. Életük-haláluk, kezetekben van. Én összeszedem szavazataitokat. Élni fognak, ha gondjukat viselitek, de irgalmatlanul elpusztulnak, ha elhagyjátok őket.” A gyermekek ügye meg volt mentve. Parisban hatalmas épületet emeltek számukra. Utána mindenfelé keletkeztek lelencházak és gyermekmenhelyek.

Az árvaházak tervével először szintén Páli sz. Vince foglalkozott, de a gondolat megtestesítője Olier János, Saint-Sulpice plébánosa. Hitközsége területén szervezte az első árvaházat. Vezetésével az isteni szeretet lányait bízta meg. A gyermekeket addig nevelték benne, míg saját munkájukból meg nem élhettek. *Az aggok háza* is Szent Vince gondolata. Az eszméhez egy jámbor hívő 130.000 lírát ajánlott meg s két házat építettek rajta. A francia király 1656-ban épített szegényházát Mazarin bőkezűen ellátta s Szent Vince munkatársaira bízta; 1660-ban már 5000 koldusnak juttatott megélhetést.

A szegény gyermekek ingyenes nevelése a spanyol grófi származású Kalazanci sz. Józsefnek (f 1648) kedves eszméje és alkotása. Ez a gondolat üzte-hajtotta hazájából Rómába. Feladata megvalósításáért a többször felkínált püspöki és bíborosi méltóságot visszautasította, családi vagyonát elhagyta, előkelő társadalmi helyzetének ezer előnyét megvetette s 50 éven át szolgált a szegénygyermek-nevelés ügyét – amikor az eszmét mindenfelé hóbortnak nevezték. Az Egyháznak azonban már akkor is volt érzéke megbecsüléséhez, mert hűséges apostolát életében a legfőbb méltóságokkal kínálta meg, holtá után a szentek sorába iktatta. Szellemi örökségét a kegyesrendben

szerzetté tette s a legnagyobb megbecsülésben részesítette.

c) A süketnémák oktatása. Az ona-i bencések az elhunyt rendtagokról megemlékező könyvükbe 1584-ben a következő sorokat írták: „Obdormivit in Do-

36. kép. Kalazantius az elhagyott gyermekek közt.

mino P. Petrus de Ponce hujus Omniensis domus benefactor, qui inter ceteras virtutes, quae in illo maximae fuerunt in hac praecipue floruit ac celeberr-

irimus toto orbe fuit habiitus, scilicet mutos loqui docendi”. Magyarul: „Az Úrban elhunyt de Ponce Péter atya, az ona-i rendház jótevője, aki a benne tündöklő erények közül főleg egyben tűnt ki és volt világszerte híres, hogy a némákat beszélni tanította”. Tehát de Ponce Péter spanyol bencés gondolt először arra, hogy vannak némák, akiknek beszélő szerveik egészen épek s csak azért nem beszélnek, mert süketek. Nem hallják a szót, nincs mit utánozzanak s holt bennük a beszéd tanulásának legfőbb indítéka, az utánzó ösztön. Ő gondolta ki, hogy a hangokat mással helyettesítve az utánzó ösztön felébredhet, amiáltal a tétlenségre kárhozottatott beszélő szerv megmozdul, a renyhe hangszalagok munkába állanak s a némák megszólalnak. S tényleg sok süketnémát megszólaltatott. Életében messze földről jártak hozzá, hogy megcsodálják emberfeletti türelmét, a lelkek szeretetében rejlő leleményességét, tanítványainak szellemi képzettségét és tiszta kiejtését. Ma pedig a tudós világ úgy ünnepli, mint a süketnémák megváltóját s a süketnéma-oktatás egyetlen helyes módszerének feltalálóját.¹

, A süketnémaoktatás legnagyobb apostola szintén pap. A XVIII. században e kérdésre: „*Yá* ma Franciaország legnagyobb embere?” a következő feleletet adták: „A természet szerint Buffon (emlékoszlopán „majestati naturae par ingenium” a fölirat!), a tudomány szerint D’Alembert, az érzelem szerint Rousseau; a jókedv Voltairt nevezik meg, de az emberszeretet de l’Epée nevét kiáltja”. A sok szobor nem tisztelte meg annyira ezt az egyszerű papot, mint a fönti szállóige. S ha a süketnéma-oktatás módszerének történetében a ma ítélete szerint nem az övé az első hely, mert szavak helyett jelekkel beszélgetett, *az eszme terjesztésében* ő tett többet s az Isten országában dicsősége az előbbinél nem kisebb. Versaillesban született 1712 nov. 25.-én. Gyengéd természete kora gyermekségétől fogva a papi élet felé vonzotta; 17 éves korában már pappá szentelték. Egyszer véletlenül egy nő házába került, akinek két süketnéma leánya volt. Lelke

¹ Brücke: Grundzüge der Physiologie und Systematik der Sprachlaute für Linguisten und Taubstummenlehrer. Wien 1876.

megesett a szegény szerencsétleneken s tanítani kezdte őket. A legkisebb eredménynek rendkívül örült és a megkezdett úton tovább haladt. Vagyona 12.000 livre évi összeget jövedelmezett. Ezzel minden állami támogatás nélkül egy kis intézetet szervezett. Bár jómódú családban nevelkedett és a kényelmet megszokta, szerencsétlen gyámoltjaiért szigorú életet kezdett. Csikorgó hidegben sem engedte szobáját fűteni. Még akkor sem változtatott életmódján, mikor barátai figyelmeztették, hogy a hidegben egészségét teszi tönkre. Csak akkor fűtetett be, mikor a süketnémák letérdelve kérték, hogy az ő kedvükért kímélje magát. Megtette, de egyúttal rövidebbre fogta étkezését, hogy „a süketnémák meg ne rövidíttessenek”. Már öreg volt, mikor II. József Parisban járva őt is meglátogatta s apátságot kínált neki arra az esetre, ha Ausztriába költözik. De l'Epée így felelt: „Én már öreg vagyok. Ha felséged jóakaró akar lenni, jótéteményeit ne rám pazarolja, aki féllábbal már a sírban vagyok, hanem karolja fel a süketnémák ügyét. Nagy fejedelemhez méltó dolog az emberiségnek hasznos intézet fönállását biztosítani”. Katalin orosz cárnőnek, aki őt szintén üdvözölte s értékes ajándékot küldött neki, azt üzenete vissza: „Ajándékot nem fogadok el. Ha munkám a cárnő előtt elismerést érdemel, küldjön a cárnő egy süketnémát. Ennyi az amit én kívánok”. Életének leghőbb vágya volt, hogy intézete fönmaradását biztosítva lássa. Ezt azonban nem érte meg, mert 1789 december 25.-én meghalt, intézetét pedig csak 1791-ben államosították. A süketnéma-intézetek az ő működése nyomán ma már mindenfelé elterjedtek; az államok mindenütt tartanak fön süketnéma-iskolákat. De a tanításnak s méginkább a nevelésnek rendkívül sok türelmet igénylő munkáját a legtöbb eredménnyel ismét csak az Egyház neveltjei, az irgalmas nővérek tudják végezni.

Az Egyház és a mai társadalom.

a) A társadalmi bajok orvoslása terén az Egyház ma se meddő. Nincs olyan anyagi, szellemi vagy erkölcsi nyomor, amelynek megszüntetésén valamely *egyesület* ne fáradoznék. A Regisi sz. Ferenc-egye-

sülét a vadházasságok megszüntetésében, a Sz. Rafael egyeslet a kivándorlók védésében tevékenykedik. A római Szent Péter-körnek katechizálás, konferenciák tartása, újságok terjesztése, ruhaneműek gyűjtése és szétosztása a dolga. Az olasz Unione Cattolica, a magyar Szent Imre-kör s az Emericana az ifjúság, a Società San Gioachino, a keresztény szociális szervezetek, a katolikus népszövetségek, a munkásosztály és a nép érdekeit szolgálják. A belgiumi Szent Anna-anyaság műve szegény nőket ápol a szülés idején. A bethánia-ház a bukott nők becsületének helyreállításán fáradozik. Valóban nincs az a megvetett társadalmi osztály, amely a cipőtisztítótól a rikkancsokig meg ne találná a maga apostolát. S alig van olyan egyesület, amelynek ma nem az anyagi nyomor ellen való küzdelem volna egyik nagyon fontos célja. Még a Mária kongregációk, ezek a kimondottan hitbuzgalmi egyesületek is nagy anyagi segítséget közvetítenek tagjaiknak.

Állandóan az anyagi nyomor ellen küzdött a Szent Erzsébet- és a jobban ismert Szent Vince-egyesület.

Az utóbbit 1833-ban Ozanam francia természettudós († 1853) alapította s tagjai konferenciákba osztva pl. 1912-ben 12,000.000 aranymárkát fordítottak szegények segélyezésére. Németország 47 kath. karitatív egyesülete közül 16 a szegény ügy terén dolgozik. Köztük a 2 süketnémavédő egyesületnek 2700 tagja a süketnémákról gondoskodik. A würzburgi egyházmegye egyetlen kongregációja 1913-ban 11.786 férfi- és 17.930 nőtagjának 29.857 egész és 17.367 félnapi, továbbá 29.570 egész és 5471 féléjjeli s 245.242 órai látogatásával 29.725 külső betegnek nyújtott segítséget. A kongregációotthonban 3700 férfi- és 3935 nőtag 7635 beteget ápol.

A magyar kath. egyesületek közt a szervezet kiépítettségét, a tagok számát s a működés egyöntetűségét tekintve első helyen áll az Országos Katolikus Nőszövetség. A kezdeményezés dicsősége özv. gróf Pálffy Pálnét illeti, mostani működésének lelke Szegedy Maszák Aladárné. A szövetség célja az összes kath. nőegyesületeket önállóságuk megtartásával tervszerű karitatív együttműködésre tömöríteni, továbbá

a szociális és gazdasági kérdések megoldására összefogni s az összeköttetést a külföldi nőszövetségekkel is fönntartani. Intézményei közt a legszebb munkásságot a Szociális Missziótársulat fejtette ki, amelynek központja és 53 vidéki szervezete az 1920-22. évi kimutatás szerint kiosztott 2,400.000 K készpénzt és 6,000.000 K természetbeni segílyt. Rendezett szabó-, varró-, kosár-, gyékény-, szalmafonó, kalap-, nyakkendő-, játék-, papucskészítő, szőnyegszövő, esernyő-, cipőjavító, méhészeti tanfolyamokat. Gyermeket nyaraltatott, népkonyhákat tartott fenn, betegeket, kórházakat látogatott. *Népgondozó Központja* 7400 személy közt kiosztott 1,000,000 K készpénzt, 3,900,000 K természetbeni segílyt, 81 beteget helyezett kórházba, 329 állást szerzett, 95 gyermeket helyezett intézetbe, családba, 260 gyermeket nyaraltatott, 115 munkadélután, 165 gyermekdélután tartott, 7 gyermekünnepélyt rendezett, 120 aggot gondozott, 220 esetben inspekciót tartott a hajléktalanok menhelyén, 1,050.000 K gyűjtéssel megkezdte a napközi gyermekotthon építését. *Központi Patronázsa* 6257 bírói tárgyaláson vett részt, 2137 kérvényt, jelentést írt, 375 vadházasságot rendezett, a rendőrségen 442 fiatalkorúval foglalkozott. A *Fogházmisszió* munkája kiterjed a letartóztatottak összes ügyeinek intézésére: a betegek, csecsemők gondozására, oktatásukra, ruhánneművel való ellátásukra. Foglalkoztatta a nőket varrással, a férfiak számára gyékényszövő- és raffiatanfolyamot állított be. Összesen 7982 ügyet intézett el, 6325 levelet írt, 425.970 K készpénzt és 500.000 K értékű természetbeli segílyt *osztott* ki.

β) Alig zajlott le a kommunizmus vészes uralma, a benne legtöbbet szenvedő budapesti papok megszervezték az őskereszténység buzgóságával és leleményességével működő *egyházközségeket* épen azok segílyezésére, akik a gonoszlelkű agitátorok által félrevezetve minden papot gyűlölettel s megvetésük durva kifejezésével illettek. Mindegyik hitközségnek jellemzéke a nagy okosság és körültekintés a főként természetbeni javak kiosztásában s a gyermekekre, a csecsemőkre, anyákra fordított nagy gond.

A Regnum Marianum gyermekvédelme 340-400

gyermek napközi foglalkoztatásával könnyíti a munkába járó szülők gondját. Gyermeknyaraltatási akciója 1920-ban 360, 1921-ben 120, 1922-ben 154 fiút nyaraltatott. Patronázmunkája a züllésnek kitett gyermekeket védi és ellenőrzi. Szent Ágnes-köre és a Leánykör a serdült, illetve keresetben levő leányok egyesülete. Ingyenes orvosi rendelője 1 év alatt 615 beteg gyermekeit kezelte. A beteggondozók rendszeren látogatták a súlyos betegeket. Ezenkívül 1920-ban 121 állást szerzett a tagoknak.

A szegénygondozók előterjesztése alapján 1920-ban 43.715 ebédadagot osztott ki; 30 árvának családköznél szerzett otthont, maga az egyházközség 18 árvát gondozott. Kiosztásra került 40.000 kor. készpénz, 678 drb ruha és 215 pár cipő. Az egyházközség tagjaitól összeszedett ruhákat a tagok a varrodélutánokon kijavították s így 150 gyermeket és 28 felnőttet ruházott fel. Kiosztott 1921-ben 38.150 kor. készpénzt, karácsonykor pedig 90 család közt kiosztásra került

680 kg fehérliszt,	68 doboz tej konzerv,
105 „ kenyérliszt,	119 „ hal,
235 „ bab,	20 „ ételolaj,
100 „ cukor,	100 db kalács,
100 „ zsírszalonna,	200 csomag édesség.

Ezenkívül hosszabb időn keresztül 350 anya, illetve 300 csecsemő kapott naponként reggelit, illetve ebédet. Kiosztásra került továbbá 498 személy közt: 175 szvetter, 899 pár harisnya, 1569 m flanel, 30 pár cipő. Az egyházközség szociális bizottságának pénztári kimutatásában segélyezésre fordított összeg 1,010.76201 kor. Ez s az itt előforduló egyéb összegek a maguk idejében jelentékeny pénzek voltak. Rohamos gazdasági romlásunk okozza, hogy nyilvánosságra kerülve a legfrissebb adatok is veszítenek jelentőségükből s gyengén tükrözik a Regruim Marianum s egyéb kath. intézmények falai között folyó nagystíliú tevékenységet.

A budai ferencesek egyházközsége 1922 jan. 1-től dec. 31-ig jótékonyásra költött 201.750 kor.-át. A harmadrend karitativ osztálya még nagyobb budgetvel dolgozik. Az „Anyakör és csecsemőgondozás”, amelyre

1 év alatt kb. félmillió koronát költöttek, átlag 17 gyermekágyas anyáról gondoskodik. Orvosdélután, meseestét, lélegkondozási órákat tartanak, amikor az anyákat és a kisdedeket megvendégelik.

Szent Domonkos fiainak egyházközsége szintén a kommunizmus testi-lelki nyomorából nőtt ki. 110 működő tagja állásközvetítéssel, ingyenes jogi tanácsadással, pénzbeli és természetbeli segélyezéssel, időközönként népkonyháival van a szegények segítségére.

Az utóbbi arányai:

α) 1919 szeptember 1-től 1920 augusztus 31.

Tétel szám	Megnevezés	A segélyezés foka
1	Ruhasegélyben részesült	200 gyermek es felnőtt
2	Élelem-segélyben részesült	150 személy
3	Pénzsegélyben részesült	185 „
4	Babakelengyét kapott	40 anya
5	Cipősegélyben részesült... ..	25 személy
6	Nyaralni ment	175 gyermek
7	Játékszert kapott	200 „
8	Az egyházközség népkonyháján ingyen ebédben részesült	450 személy
9	Az amerikai gyermekkonyhán ingyen ebédben részesült	500 gyermek
A segélyezett családok száma		1925.
A Szt. Domonkosrendi Egyházközség népkonyháján és az amerikai gyerm.-konyhán összesen kiosztatott		32.000 adag ebéd.

β) 1920 szeptember 1-től 1921 augusztus 31-ig.

Tétel szám	Megnevezés	A segélyezés foka
1	Ruhasegélyben részesült	878 család
2	Gyermekruhát kapott	100 személy
3	Élelemsegélyben részesült	120 család
4	Pénzsegélyben részesült	82 személy
5	Babakelengyét kapott	80 „
6	Cipősegélyben részesült... ..	20 „
7	Az egyházi népkonyhán kiosztatott	9045 adag ebéd
8	Az amerikai reggeliztető-konyhán kiosztatott	1940 adag reggeli

Megalakulása előtt a Rózsafüzér-egylet fejtett ki amattól most is függetlenül folyó karitatív tevékenységet. Kiosztott 73975 kor. készpénzt, segélyezett 425 gyermeket, kiosztott 9000 adag ételt. 1922 óta főként az otthon fekvő s leginkább a tbc-betegeket segíti ápolással, a lakások tisztogatásával, a mosás, főzés végzésével. Havonta átlag 30 ilyen család van kezelés alatt. A még régebbi Rózsafüzér gyermekegylet gyermekeket nyaraltatott s segített ruhával.

A Herminamezői egyházközség szociális szakosztálya sok szegénynek állást szerzett, belekapcsolódott a Huszár- és Horthy-akcióba, eddig 170 gyermeket nyaraltatott, a gyermekgondozásról az anyáknak orvosi előadást tartatott, a gyermekek vasárnapi szórakozásáról gondoskodott. Azonkívül 1919 nov. 1.-től 1920 máj. 31.-éig az amerikai gyermekebédeltetési konyha naponként 230 gyermek számára főzött. 1919 karácsonyára 70 gyermeket ajándékozott meg ruhaneművel, játékkal, cukorkával. Február havában 80 pár cipőt osztott ki a szegény gyermekek között. Május havában 40 gyermeknek nyári ruhát, 566 családnak 85 q burgonyát, 40 babakelengyét és gyorssegélyképen 9.019 K-át osztott ki.

1920 karácsonján 930 családnak juttatott 985 drb. felnőtt-fehérműt, 773 drb. gyermek-fehérműt, 245 gyermekcipőt, 1818 harisnyát, 1485 szvettert, 520 hósapkát, 150 leány-kabátot, 90 csomag flanelt (à 6 m), 4 láda szappant, 3 hordó babot, 3 kabátot, 40 csecsemőkelenyét.

1921 jún. és dec. 21.-én kiosztott 2700 m szövetet, 2700 m flanelt, 300 drb flaneltakarót, 215 szvettert, 2120 felnőtt-, 1988 gyermekruhát, 1330 törülközőt, 100 kötött kendőt, 3195 pár harisnyát, 3 láda gyapjúfonalat, 500 orsó cernát, 2 és fél láda gombot, 200 babakelengyét, 1 láda necessairet, 1 láda biztosító tűt, 3 láda zsinórt, 2250 flanelldarabot, 1500 borotvapamacsot, 500 fésűt, 868 vánkoscát, 11 láda szappant. Az év folyamán kiosztott: 15 láda kondenzált tejet, 5 láda lekvárt, 10 zsák rizst, 5 zsák cukrot, 2 zsák kávé, 9 korong csokoládét, 50 métermázsa burgonyát, 50 métermázsa lisztet. Ingyen orvost 43 esetben küldött;

ugyanannyiszor adott orvosságot. Gyorssegély címén kiadott 17.200 K-át.

1922-ben ruhát 84, élelmiszert 26 családnak adott. Kiosztott 30 q burgonyát 230 családnak. Karácsonykor kiosztott 400 pár gyermekcipőt, 63 drb csomagot (à 5 kg kenyér, 2 kg főzőliszt, 2 kg bab, 2 kg tarhonya), 50 doboz játékszert. Gyorssegélyképen kiadott 43.650 K-át. A Hermina-zárda két nővére állandóan látogatta betegeit: a Szakosztály tagjai utcánkint osztották be magukat a betegekhez.

γ) A felebaráti szeretetnek ma is pótolhatatlan melegét árasztó oltárai *a szerzetek*.. Világszerte legismertebb tevékenységük a tanítás és nevelés. Hivatalos statisztikák szerint a francia szerzetesek a kiutasítás előtt évenként 1,620.672 gyermeket neveltek. Az utolsó általános névtár (1909) szerint a piarista-diákok száma 38.345 volt. Szétdaraboltatásunk előtt az utolsó évben a 24 magyar piarista-gimnázium növendékeinek száma 11.065 volt. Csonkamagyarországon a piaristák évenként átlag 5000, a bencések 3000, a ciszterciták 2000 magyar fiúval foglalkoznak. A tanítás fontosságát, eredményeit a tanügy vezetői sokszor kiemelik, de a nevelés áldásait elsősorban maguk a családok s főként a szegénysorsú fiúk érzik. Hány fiú köszönheti megélhetését, könyveit, ruháját, nyaralását, anyagi segélyeit, az ifjakért élő szerzetes atyáknak. Van piarista, aki állandóan diákjai érdekében dolgozik. Tíz helyen képes kopogtatni, hogy szegény diákjára felhívja valakinek figyelmét és nyomort enyhít úgy, hogy a jótétemény élvezője nem is sejtí a tulajdonképeni jótévőt. Van piarista, aki nem átallja szegény diákjának a cipőjét megtalálni, ruháját megfoltozni. Van fiatal piarista, akinek az orvos teljes pihenést írt elő. S az illető félóraszámiban tanított, szabad idejében pedig addig tervezgetett és levelezgetett, hogy az általa létrehozott alap már 1920 szeptemberében 4000 drb. tankönyvet, 80 pár cipőt és 6000 kor. értékű írószert juttatott a fiúknak, s a diákok 75-80%-át ellátja ingyen-könyvvel. A budapesti piarista-gimnázium a nagy pénzsegélyen kívül évenként legalább 150 fiút szerel föl könyvekkel. Ugyanezt a leleményes gyermekszeretetet megtaláljuk a többi tanító-

rendek iskoláiban is. Sőt a pesti ciszterciták és a bencések az iskolából már kikerültek segélyezésének módját is megtalálták. A ciszterciek vezetése alatt álló Adalbertinum pl. 1923 szept. óta 140 szegénysorsú egyetemi hallgatónak adott majdnem ingyenes ellátást. A magyarországi kalazantinerek tanoncotthonukban (Budapest, V., Toldy Ferenc-u. 3.) 3 éves ittlétük alatt kb. 300 leendő iparost mentettek meg a fővárosi élet züllesztő befolyásától. Az iskolatestvérek nevelőintézete 140 gyermeket nevel. Ipartelepükön (Homok, Szolnok m.) 150 növendék nyer különféle iparban szakszerű kiképzést.

A szerzetesek az adakozásokból is kivették részüket. A karthauziak évenként 12.000 aranyfrankot küldöttek Szent Vince szegényeinek. Grande Chartreuse vidékén nem volt jégverés, vízáradás, tűzkár vagy más veszedelem, hogy a szerencsétlenek nagy segélyben ne részesültek volna. A bencések Szent Bonifác kolostora előtt 1905-ben 11.369 kenyeret osztottak szét; ezenkívül 49 gimnazista hetenkint egyszer, 5 egyetemi hallgató naponként kapott ebédet. A müncheni kapucinus kolostor 1903 jan. 28.-án 1769 ételadagot osztott szét. A budapesti jezsuita-rendház 1922 szept. 1.-től 1923 szept.-ig 13.800 koronán kívül gyermekek közt kiosztott 3 q babot. Egy idegen papnak 3 hétig, egy iparos munkásnak IV2 hónapig adott szállást, ételmezést. Segített egy vasmunkást 2 hétig ebéddel, vacsorával, egy öreg nőt 3 hétig reggelivel, vacsorával. Egy diákot természetben segít (kéthetenként 5 kg liszt, 5 kg burgonya, 1 kg mák, 3 kg dió, V_2 kg cukor, 5 tojás), egy másik rendházban teljes ellátást kap.

Vagy tudnak-e szabadkőművesek olyan áldozatos lélekkel szerencsétleneket felkarolni, mint ahogy azt az Egyház szerzetesei tették és teszik. Mikor tud a humanizmus a felebaráti szeretet terén Deveuster Damian atyához hasonló hőst mutatni, aki mint 33 éves makkegészséges férfiú ment a Sandwich-sziget-csopot egy elhagyott szigetére, a kis Molokaira s ott 1873-1889 között a 700-800 poklosnak mindene volt: papja, jóbarátja, tanítója, orvosa és sírásója. Ott tartózkodása alatt 1800 nyomorult haldoklót vigasz-

talt meg, Prédikációiban 16 évig szólította a hallgatóit így: Mi poklosok. 1800 koporsót faragott ki sajátkezüleg. Végre ő is a félelmes betegség áldozata lett. A szétűzetés előtt a francia kongregációk amellett, hogy egymilliónál több gyermeket oktattak, kb. 70.000 aggot tápláltak, 45.000 gyermeket, 200.000 aggot gondoztak, amivel az állam 1 millió frank évi kiadást takarított meg. A karthauziak 1892-ben S. Laurent du Pont-ban 1,350.000 frankon 80 beteg számára kórházat építettek, amelynek fönntartása évi 80.000 frankba került. Ugyanők a currière-i süketnéma-kórház fönntartására 600.000 frankot fordítottak. Vagy a betegek ápolásához, ellátásához kik értenek úgy, mint a szerzetesek? Nem ideig-óraig tartó ötletszerű ápolóskodást, hanem egy életnek a fogadalmak feloldhatatlan kötelékeivel a betegek szolgálatára való szentélését értjük. Erre a hősiességre csak az Egyház képesíti hívőit. Spanyolország szerzetesei 30.000 beteget látnak el intézeteikben. Menhelyeik 40.000 gyermeknek és 27.000 öregnek biztosítanak otthont. Németországban 20.000 szerzetes kb. 2000 intézetben Vz millió beteget ápol. Szinte megszámlálhatatlan a betegek száma, akik az irgalmasok kórházaiban nyertek – valláskülönbség nélkül – ápolást. A dublin-i kórház 1881 ben 100, a scorton-i 95 beteg számára volt berendezve. A római kórház évenként 3-4000 beteget kezel. A bresloui Szentháromság-kórház irgalmasai 1903-ban 87.340 ápolási napon 3628 beteget – köztük 1851 protestánst – láttak el. A francia kórházak közül a lomelet-lille-i 800, a dinan-i 700, a marseilles-i 525, a vaugirard-i 400, a második marseilles-i 280 betegnek adott otthont. Vannak intézeteik a gyógyíthatatlan betegek, epileptikusok, idétlenek, bolundok számára.

A magyarországi 14 irgalmas-kórház 1905–10 között 715.620 bejáró beteget látott el és 2,486.530 ápolási napon 74.168 kórházi beteget kezel szintén valláskülönbség nélkül. Pl. a budapesti kórház 3520 kath. betege mellett volt 46 gör. kel., 543 réf., 273 ev., 334 izr. és 28 unit. beteg. Emellett rendházaikban állandóan 27 diák kap ingyen lakást és ételmezést. A felvidéki megszálláskor az egri rendház 8 fiú ne-

veltetését vállalta. Ezenkívül ma is 129 szegény kapja tőlük mindennapi ételmezését. A Császárfürdő évenként 8-10.000 szegény reumás betegnek ad díjtalan fürdőt.

Ez adatokkal kapcsolatban lehetetlen figyelmünket arra az igazságtalanságra nem fordítani, amelyet még képzett emberek is sokszor beszélnek nagy egyházi vagyonról s főként a társadalom szempontjából egészen gyümölcstelen, holt szerzetesi birtokokról.

Ez igazságtalanság először azért, mert a szerzetek nagy birtoka alaposan megkisebbedik, sőt eltörpül, ha figyelembe vesszük, hogy az sok ember birtoka. Pl. az osztrák kongregációk egy-egy tagjára „a nagy vagyonból” naponként 1 kor. esett a háború előtt. A szeparáció előtt az összes francia szerzetek egy milliárd frankra becsült birtokából a 190.000 szerzetesre kb. 185 frank évi járadék esett. Szabad ennyi vagyont irigyleni azoktól, akik nemcsak a nemzet régi nagyságát megalapozó erkölcsi testület szellemi örökösei, hanem továbbra is a nemzet fennmaradásának legeredményesebb munkásai? Inkább megérdemlik ezt a birtokot azok, akik pénzen meg tudják vásárolni s miután földjét kizsarolták, egy házzal tovább mennek?

Hogy pedig az egyházi vagyon előtt a holt jelző mekkora igazságtalanság, az az eddigi adatokból is kiviláglik. Itt csak arra mutatok még rá, hogy a holt magyar egyházi birtok 1,508.511 hold földet és 16,501.311 aranykoronát tevő vagyonából 1919-ig 66,809.792 koronát fektetett kultúrintézményekbe s fenntartásukra évenként 14,116.744 aranykoronát áldozott. A magyar kegyestanáítórend 10.924 kat. hold szántóföldje sem 275 rendtag birtoka. A rend abból tart fenn 11 csonkamagyarországi főgimnáziumot, a 11 rendházat, a tanárképzést szolgáló 3 rendi intézetet.

A rendet terheli 5 kath. iskola és tanítói lak fenntartása, 5 ref. és ev. iskola valamint tanítói lak fenntartásához pedig hozzájárul. Azonkívül 9 község róm. kath., 3 község ref. és 2 község ev. tanítóinak készpénz- és természetbeni illetményeit fizeti. Kegyura 8 plébániának, fenntart 1 kápolnát. Minden rendház ingyen tart 3-6 szegénysorsú diákot. Jeleseink közül hányan végezték így iskoláikat olyan időben, amikor még az ilyen adatok nem derültek kimutatásokba! Az 1922-23. évben a rend vagyonából 45,397.790 K ment segélyezésre és 10 évi

átlagban az évi állandó segélyek összege 33,199,025 K volt. Ebbe természetesen nincs beleszámítva időnkint akár a rendházakban, akár a gazdaságban kiutalt segély. Tűzkár esetén pl. a környékbeli falvak elsősorban a gazdaságtól várják és kapják a segítséget.

Az így gyümölcsöző magyar egyházi vagyonról írta egyik magyar újság: „az egyház kormányok és parlamentek gyávaságából évszázadok óta birtokolt nagy vagyontokat, amelyeket az államnak kulturális célokra visszavenni kötelessége”. Debrecen ref. lelkész-képviselője parlamenti beszédében s Balthazar a Budapesti Hírlap 1917 dec. 30.-án megjelent cikkében ennek szekularizációját követelték.

S épen ebben van a legkiáltóbb igazságtalanság. Míg a kath. vagyon ellen, mint holt vagyon ellen szabadkőművesek, zsidók és protestánsok egy frontban küzdenek, soha sem vetették vele össze a gombamódra szaporodó bankok óriási vagyonát és annak felhasználását. Egy újság sem vetette fel a kérdést, hogy a XIX. század közepén alig P/2 millió részvénytőkével megindult banknak, amely számadásait már 1916-ban 26.553,882.000 K forgalom mellett 18,087.514 K haszonnal zárta s az 1919.-i mérleg 23,121.813 K felesleget tüntetett fel, milyen arányú kultúrtevékenységet kellene kifejtenie, hogy befektetései csak megközelítőleg is az Egyház kultúrtevékenysége mellé legyenek állíthatók. Egy újság sem próbálta kiszámítani, hogy a hirtelen gazdagodó bankoknak hány iskolát, árvaházat, kórházat kellene alapítani és fenntartani, hogy évről-évre ijesztően szaporodó tőkéjük annyira szolgálja az életet, mint az Egyház holtak nevezett vagyona.

Az egész világon kb. 6000 apáca foglalkozik tanítással, árvaház, gyermekotthon, kórház üdülők ellátásával, süketek, némák és más nyomorékok gondozásával, munkásnők vezetésével, bukottak talpraállításával. Páratlan önzetlenséggel áldoznak föl vagyont, világi állást, szabadságot; kockára tesznek egészséget és életet. Életük egész folyása, nevelkedésük minden mozzanata a felebaráti szeretetet szolgálja. ViJlanovai sz. Tamás leányainak, akik Franciaországban a legújabb időkig 100 intézet betegeit és árváit gondozták, a fogadalomkor egy szegény nő ujjukra húzza a szegénység gyűrűjét s őket átkarolva mondja: Gondold meg, hogy mostantól a szegények szolgája

vagy”. Ez minden apácának legkedvesebb mondköre. Nem lehetnek olyan szegények, hogy önmaguktól megvont falatokkal ne tudnának nyomort enyhíteni. Az árvaházban felejtetik az édesanyját, a lelencházban anyái az anyahagyottaknak. Angyali türelmű nevelői a vakoknak és némáknak, gondozói az aggoknak. S micsoda áldozat 20-30 éves apácának abban örlődni, hogy a szegényházakban ellentmondás nélkül elviselhetővé tegyék az aggkor szomorú napjait öregeknek, akiket nehéz természetük miatt gyermekeik sem tudnak elviselni! Leghősiesebb felebaráti szeretetük színtere azonban a kórterem, ahol a fertőző beteg mellett katonabátorsággal néznek a halál szemébe. Sem veszedelem, sem üldözés, sem hálátlanság nem tudja őket lehűteni. Aki ma agyonkínózta őket, holnap a legnagyobb jótevőként ápolják s olyan szolgálatokban részesítik, amelyek a legkedvesebb testvérnek is nehezek volnának. Aki megfordul közöttük akár mint szegény, akár mint beteg, a belőlük kiáradó jóság lelke mélyéig ér. Buttler, Észak-amerikai hőstét, a Fillipi-szigetek csatáinak bátor katonáját, a szegénygondozó irgalmas nővérek tették katolikussá. Az egész világon a petites soeurs des pauvres 277 házában 5200 nővére 1900-ban 3900 aggot gondozott. (Francia házaik 1906 előtt 40 ezret láttak el összekoldult alamizsnából!) Eddig 300 millió ápolónapon 293.000 aggnak voltak segítségére. Parisban és környékén 6 nagy kórházat, 90 árvaházat, 94 iskolát tartottak fenn. A breslauer anyaházhoz tartozó szürke nénék 1903-ban közel 60.000 beteget ápoltak, külsőknek 80.120 esetben nyújtottak segítséget, szegényeknek és betegeknek 450.110 adag ételt osztottak szét. Die armen Dienstmägde Christi 1901-ben 57.794 éjjeli szolgálattal 43.873 beteget ápoltak. Bécs nővérei a forradalom előtti időkben 25–30.000 kórházi beteget gondoztak évenként s kb. 1500 beteghez jártak. A bécsi irgalomház nővérei 25 év alatt 1,518.000 munkanapban 3581 gyógyíthatatlan beteget gondoztak. Az irgalmas nővérek a szerzetbe hozott családi vagyonukból 1896.-ig 618.000 aranymárkát osztottak szét a szegények között és szanatórium építésére 1700.000 aranymárkát fordítottak.

Csonkamagyarországon 1344 irgalmas nővér foglalkozik az irgalmasság testi és lelki cselekedeteivel. 21 budapesti házukban működésük irányai és arányai a következők. Az ifjúsági egyesületek tagjainak száma 1400, az iskolás gyermekeké 2700.. A különféle kórházakban évenként ellátnak aránylag 4080 beteget, a szegényházakban gondoznak 1650 elaggott szegényt. Gondoznak 1350 toloncot és 210 vakot, 130 árva és talált gyermeket s két bölcsődében 260 csecsemőt. 3 házukban 120 szegény kapja mindennapi táplálékát. A Notre Dame de Sion intézetben naponként 20–25 szegény kap ebédet. Karácsonykor 50 szegény kapott a 150.000 K értékben ajándékot. Ezenkívül még 40 szegény gyermek részesült hasonló jótéteményben, amihez az intézet növendékei is hozzájárultak. Az Andrássy-úti Sionban ugyanakkor az anyák köre adott karácsonykor 25 gyermeknek cipőt, ruhát és ételneműt.

A Sz. Erzsébet-nővérek budai kórházában 1785.-től máig 46.283 beteg nyert ápolást, a kommünig teljesen ingyen s azóta még az élelmezésre sem elegendő. A háború alatt 1902 sebesült és beteg katonát ápoltak. A mellette lévő intézetben 76 elhagyott nő lakik. Nagyrészt jobb napokat ért úri nők, akik a korukkal járó gyengeség és nehéz természet miatt otthon kibírhatatlanok. Itt nyugodtan töltik napjaikat, sőt ha egy meghal, a nővérek azon imádkoznak, hogy bár kettő jönne helyette, mert ők számukra hitük szerint a mennybe utat készítenek. A két intézetben az ápolástól, a gyógyszertár ellátásától a cipőtalpalásig minden házi munkát 38 nővér vezet. Sőt 1922 máj. 3. óta kath. francia tiszték által fönntartott szegénykonyhát is vezetnek, ahol naponként 150-nél több szegény kap élelmezést.

Az Egyház kultúrerejének teherpróbája.

Az Egyház kultúrtevékenységének koronája az a nagy erkölcsi erő, amelyet közvetített és közvetít – nem a régi kanonizált szenteknek vagy az egész világon ismert katolikus jellemnagyságoknak, az erkölcsi világrend messze fénylő csillagainak, hanem

az ezernyi bajjal küzködő egész modern társadalomnak. Ha e nagy sötétségben, a megélhetéssel küzködő munkások, a szenvedő aggastyánok, a bűn útjára tévedtek közt nyomát keressük az Egyház munkájának, feltűnik a tejút, a külön-külön elenyésző, de együttesen világoskodó csillagok tömege. Tehát nem államfők vagy bölcselők ünnepi nyilatkozataira, hanem a statisztika adataira támaszkodva mondjuk, hogy az Egyház minden vallásnál jobban felszereli hívőit ellenálló erővel. Legjobban vissza tudja őket rántani az egész emberiséget pusztítással fenyegető veszedelemből, ahol nemzeti szerencsétlenségünknek is legijesztőbb örvényei kavarnak. Ezek az öngyilkosság és a gyermekszegénység.

Az öngyilkosság és az Egyház.

Az öngyilkosság száralmas végső jelene egy elkecsereedett küzdelemnek, amelyben az embert anyagi gondok, vagyonbukás, betegség, bánat, büntetésektől való félelem, szegény, életuntság, lelki ismeretfurdalás, kétség, csalódottság, családi viszály és egyéb ellenséges erők leteperik. A háborúnál félelmesebb veszedelem *az áldozatok nagy száma miatt*. A háború ugyanis egy ideig tombol, utána elnémul, az öngyilkosság azonban állandóan szedi áldozatait. Az utolsó háború az egész világnak 10.000.000 emberáldozatába került. Ugyan mikor vitt el háború ennyi embert? –, ellenben a statisztika szerint az öngyilkosság a legbékésebb időben is csak Európa népességét 10 év alatt 400.000, 25 év alatt 1,000.000 emberrel apasztja. Németországtól 1871-1903 között több áldozatot követelt, mint a világháború előtt 3 más háború; 1913-ban 15.664 embert vesztett miatta, ami már három év alatt s több az 1870-71-i német-francia háború 40.000 veszteségénél.

Az öngyilkosságot már csak az adatok is félelmes tömegjelenségnek mutatják, pedig a hiányos bejelentések miatt a legtöbb statisztikai adathoz hasonlóan ezek se tükrözik a valóság hű képét.

Még jobban kitűnik félelmes volta abból, hogy míg régen az öngyilkosság hosszú, kínos vergődés, sok-sok családi viszály, rendkívül nagy megrázkódtatás után tett pontot, *ma megdöbbenő kicsinyek a kiváltó okok*. A főkapitányságnál 1921-ben bejelentett 1681 eset okai között pl. ilyenek szerepeltek. Egy VII. oszt.-os gimnazista agyonlőtte magát, mert az iskolában szégyen érte. Egy 26 éves munkás meg akart válni az élettől, mert munkástársai törvénytelen gyermeknek csúfolták. Egy 26 éves cipész a kis heti fizetése miatt keseredett el. Egy 48 éves építész öngyilkos atyját követte. Egy telefonos kisaszony kibírhatatlannak látta az életet a sokszori hívás miatt. Egy kocsmáros berúgott, a családja megszidta s utána marólúgot ivott. Egy leány szublimátot ivott, mert házikisasszonynak fogadták fel és cselédként kezelték. Egy kocsis megunta az életét, mert gazdája a parádés lovakat eladta. Egy 10 éves lányt az elvesztett pénz kergetett halálba. Egy 19 éves cseléd azért számolt le az élettel, mert gazdája nem engedte el atyja temetésére. Egy 16 éves leány felakasztotta magát, mert nem kapott társnőjéhez hasonló ruhát. Még borzasztóbb tömegjelenséggé válik az öngyilkosság, ha figyelembe vesszük, hogy napról-napra szaporodik az intelligens öngyilkosok száma: azoké, akik hosszú időn át sok szépet és jót összetanultak az élet értékéről, aminek mintha nyoma sem volna lelkükön. Aránylag kis nehézségek között eldobják az életet. S ami még súlyosbítja a helyzetet, mindig több és több a fiatalember, sőt a gyermek öngyilkos. A szerencsétlenek elrontják életüket: felfokozzák szórakozási igényeiket s idegük megőrlik. Elfogy a kedvük, elég az energiájuk, s mint a koraérett férges gyümölcs, lehullanak az élet fájáról. Sírba mennek, mielőtt a halál kopogtatott volna náluk.

S azután a végrehajtás módja sokszor mily dermesztően egykedvű, cinikus! Sok öngyilkos szinte tréfálkozva követi el végzete tettét. A tőzsdei veszteségei miatt öngyilkos VIII. osztályos gimnazista egyik barátjának megírta sajnálkozását, hogy nem mulathat rajta, mikor majd öngyilkosságán csodál-

kozik s e bánatát csak az az öröm ellensúlyozza, hogy temetésén nem lát papot.

Honnan ez a kétségbeesett halálbarohanás? A kérdésre a legjobb feleletet maguk a szerencsétlenek adják. „El kell mennem a bizonytalanság miatt” –, írja egy fiatal öngyilkos asszony. „Bocsássanak meg, de gyenge voltam az életre” –, írta egy 20 éves villanyoskalauz a cédulára, mielőtt a Dunába ugrott. E két felelet szerint túlnyomó nagy számban *a bizonytalanság és gyengeség* a szerencsétlen tett oka. Tehát *a mélyebb irányítás, a több erő* a mentés, amit a statisztika adatai szerint az Egyház szolgáltat legjobban.

A) 1. Az öngyilkosság mutatója 10.000 lakos után:

Hely	Időszak	Az öngyilk. száma	Ha a kath. öngyilkosságok számát 1-nek vesszük, a protestánsoké
Poroszországban	1849–1855 között	0:50 kath. 1:60	prot. 3:22
	1869–1872	0:69 „ 1:87	„ 2:71
	1891–1900	0:93 „ 2:47	„ 2:61
	1901–1907	1:01 „ 2:52	„ 2:50
	1910–1914	1:12 „ 2:68	„
Badenben	1864–1870	1:21 „ 1:59	„ 1:31
	1871–1880	1:55 „ 2:13	„ 1:37
	1881–1890	1:60 „ 2:37	„ 1:48
	1891–1900	1:59 „ 2:50	„ 1:57
	1900–1910	1:68 „ 2:75	„ 1:69
	1910–1913	1:64 „ 3:34	„

Ebből az látszik, hogy a protestánsok között szabályszerűen 2½-3-mal mindig több az öngyilkosság mutatója, mint a katolikusoknál.

2. A Németbirodalom 2-13 átlagos öngyilkosság mutatóját a túlnyomóan katolikus közigazgatási területekre alkalmazva látszik, hogy azok kevesebb öngyilkossági esetet mutatnak fel, míg a protestáns elem gyarapodásával az öngyilkosság száma is arányosan emelkedik.

Pl. 1892-1913 években 10.000 lakosra:

71 kerületben	90–100 % kath. lak.	mellett	0:71 öngyilk. esik
39	80–90	„	0:79
23	70–80	„	0:99
20	60–70	„	1:13
20	50–60	„	1:19
24	40–50	„	1:49

20 kerületben	30–40 %	kath. lak. mellett	1·19	öngyilk. esik
18	”	20–30	”	2·29
44	”	10–20	”	2·50
203	”	1–10	”	2·26

3. Az 1877-1913. évekre nézve megvizsgált 372 német város statisztikája a következő:

24 városban, ahol a lakosság	90–100%	kath.,	1·04	öngyilk. esik
29	”	80–90	”	1·20
28	”	70–80	”	1·50
20	”	60–70	”	1·53
21	”	50–60	”	1·47
19	”	40–50	”	1·84
36	”	30–40	”	2·52
15	”	20–30	”	2·30
49	”	10–20	”	3·23
131	”	1–10	”	3·66

Ha az első 3 csoport mutatóját (átlag 1 '2) az utolsó 3 csoport öngyilkossági mutatójával (átlag 3'0) összevetjük, azt találjuk, hogy míg százezer (10x10.000) lakosból a túlnyomóan katolikus városokban évenként csak 12, a túlnyomóan protestáns városokban ugyanannyi idő alatt 30 az öngyilkos.

Németország 372 városa közül, amelyekben az öngyilkosság számaránya tízezer lélekre számítva 0.4–29.0 között mozog, a legkisebb számarányban szereplők túlnyomóan katolikus, a legnagyobb számarányban szereplők túlnyomóan protestáns városok.

Ugyanezt a jelenséget találjuk Magyarország kisebb-nagyobb területein egyaránt.¹

A pécsi járásban, Baranya-megye legkatolikusabb járásában (94.6% kath.) az 1900-1910 között 61 ember lett öngyilkos, ami 100.000 lélekre átszámítva 153-nak felel meg. A legprotestánsabb siklói járásban (45.1% pro!) ugyanazon idő alatt 139, vagyis 100.000-re átszámítva 369 öngyilkosság fordult elő. Tehát ugyanazon megye legprotestánsabb járásában a tőszomszédos legkatolikusabb járáshoz viszonyítva kétszernél több az öngyilkos. A zalamegyei perlaki járás az ország legkatolikusabb járása (99.3% katolikus); területén 43.916 lakos között 14 öngyilkosság történt, ami 100.000 lélekre számítva 32. A megye

¹ Az itt és a következő fejezetben közölt bőséges magyar adatokat Pezenhoffer Antal könyvéből (A demográfiai viszonyok befolyása a nép szaporodására) vettem.

legprotestánsabb (40.4% prot.) járásában, a balatonfürediben 12.317 lakos közül 42 ember lett öngyilkos, vagyis 100.000 lélekre 341 öngyilkos esik. A majdnem katolikus perlaki járásban 32, a 40.4%-ban protestáns balatonfüredi járásban tízszer több az öngyilkos.

A jórészt kath. városok közül a 30.970 lakosú Kiszepes 50, a 25.147 lakosú Rákospalotán 36 volt az öngyilkos. Az ugyanakkora, gazdag, földművelő, jórészt ref. városok közül Mezőtúron 199, Nagykörsön 201, Szentesen 208 volt az öngyilkos. Tehát még Budapest rossz hatásának kitett külvárosok nyomorgó, agyonagított, erkölcsében kikezdett kath. lakossága is jobban semlegesíti az öngyilkosság tényezőit, mint a ref. alföldi városoknak a nyugodtabb falusi életben megmaradt lakói. Mezőtúron, Nagykörsön, Szentesen 4-5 vagyonos ref. gazda felakasztja magát, míg Erzsébetfalván, Kiszepesben vagy Rákospalotán egy nyomorult gyári munkásleány mérget vesz be.

Még feltűnőbb a különbség a teljesen kath. vidékeken. Árvamegye legkatolikusabb trsztenai járásában (97.5% kath.) 10 év alatt csak 6 öngyilkosság történt; ez 100.000 lélekre átszámítva 26. A megye egyetlen járásában, ahol protestánsok is vannak, az alsókubiniban már 24, százezer lélekre 153 öngyilkosság esik. Egész Árvában 53, a 9000 lakosú ref. Kunhegyesen 67 volt az öngyilkos. A trsztenai járás 23.077 lakosa nem adott annyi öngyilkost, mint Bars m. egyetlen kisközsége, az 572 lakosú Kissárá.

S végül Nagymagyarország legkatolikusabb megyéje Várasd volt: 293.612 lakosából 290.656 (99%) r. k. A 2168 (0.6%) gör. kel., a 63 (0,1%) prot., a 722 (0.3%) zsidó szinte elenyészik. A lakosság túlnyomó része vallását gyakorló katolikus. Amit a gyermekek a kath. szellemű iskolákban tanulnak, azt látják az életben is. Államilag felbontott házasság nincs. Tiltott időben menyegzőt nem tartanak. Megelégedett népet ábrándok nem izgatják, a pénzvágy nem hajtja. Kis templomát és temetőjét kegyeletben tartja. Amerikába nem vágyik. Szóval testestül-lelkestül katolikus, annak minden következményét viselve s minden előnyét élvezve. S az egész megyében 1900-1910

között 93 öngyilkosság történt. Ugyanakkor Túrkeve 13.097 vagyonos parasztja 103, Mezőtúr 25.833 lakosa 199, Nagykőrös 28.575 lakosa 201, Szentes 31.595 lakosa 208 öngyilkossággal szerepelt. Tehát míg 100.000 lélekre Túrkevéen 786, Nagykőrösön 771, Szentesen 703, addig egész Varasdmegyében 31 öngyilkos esett.

B) A különbség magyarázatában a bizonyítékok parancsoló szava miatt a vallástól eltekinteni lehetetlen. Van protestáns statisztikus, aki a kielégítő magyarázatot a protestáns nép magasabb kultúrigényében és kultúrmunkájában leli meg. Eszerint a szabadabb protestantizmus nagyobb lendülettel indul neki az új kultúrutak kitaposásának és a problémák megoldásának, mint a kötöttebb katholicizmus. Öngyilkosai tehát vértanúk: az emberiség javát célzó közmunka áldozatai. Mások úgy vélik az öngyilkosságok nagy számában a protestantizmus erkölcsi fölényét felismerni, hogy a protestantizmus a felelősség vallása. A protestáns jobban érzi tetteinek súlyát, vergődik alatta, ellenben a katholicizmus az egész felelősség kérdését a gyónás szertartásával könnyen elintézi.

A két megoldásból mindössze az a tény, hogy a protestantizmus az individualizmus, az egyedüllét vallása. Benne mindenki egyedül van. Ebből az egyedülvalóságból fakadt a Surhomme gondolata, az Übermensch, a túlember hóbortja. *Insist on yourself* = támaszkodjál önmagadra –, mondja a prot. Emerson. Csakazerős, aki egyedül van –, véli a prot. Ibsen. *Sei du selbst!* – parancsolja a prot. Nietzsche. Büszke, pogány vállalkozás, amire azélet az egész vonalon csúnyán rácáfol. Jól mondta valaki, hogy Nietzsche túlembere, miután a teve mohóságával s teherbírásával a világ összes ismeretét és terhét magára vette, az oroszán bátorságával minden terhét leveti és végül a síró gyermek módjára fog hozzá az új élethez. Főként ilyenkor látszik, hogy az a nagy magabizás mennyire nem életrevaló program, mennyire nem keresztény lelkület. „Jaj az egyedülvalónak – mondja az írás (Préd. 4, 10.) –, mert ha elesik, nincs, aki felemelje”. Az Úr Jézus gondolata ezzel szemben a szamaritánus tevékenysége, aki a szenvedőt gondjaiba vette, ellátta és távollétében is gondoskodik

róla. Az Úr Jézus számol ugyan az ember felfelé vivő vágyával s ismételten sürgeti az önbizalmat, de számol az emberi erők gyöngeségével s az élet követelményeivel is, amelyek, a jövő kéz segítségét sürgetik. Az első jövő Ő maga. „Ahol ketten vagy hárman összejönnek az én nevemben – mondja Ő –, ott vagyok közöttük.” A kereszténység továbbá e felsőbb segítségben bízva, minden botlás után tűrhetetlenül hisz a megújulás lehetőségében, Isten kiengesztelődésében. Szívesen vállal érte önmegtágadást, tűr megpróbáltatást s bármilyen nagy bűn után nyitva hagyja a megújulás ajtaját – usque ad montem Dei.

E keresztény tannal szemben a protestáns hitelveiből kifolyólag önmaga iparkodik boldogulni, de szenvedni is önmaga kénytelen. Közbenjárót nem ismer, de nem is érez maga mellett segítő kezét. Továbbá a protestantizmus a talpraállás lehetőségét feladta. A protestáns nem hisz az akarat szabadságában. Mikor rotterdami Erasmus szemükre vetette a protestánsoknak, hogy küldetésüket csoda nem erősíti meg, Luther így felelt: „Tőlünk, akik az akarat szabadságát tagadjuk, senki se várjon csodát” (de servo arbitrio). Ezzel a tanítással legkevésbé lehet várni az erkölcsi csodát, az erkölcsi megsemmisülés után a megújulást.

Az ember tehetetlenségéhez hozzájárul az Isten kegyetlensége. „Az ember Isten gondviselésének intézkedése folytán bukik” –, mondja Kálvin. „Vétkeznünk kell, míg itt élünk” –, erősíti Luther. „Összes dicsőségünk – folytatja ugyanő – Isten gazdagságában a bárányt megismerne. Ettől el nem szakítanak bűnök, ha napjában ezer fajtalanságot követünk is el.” Lehetetlen, hogy e komor dogmák az irgalmatlan Isten akaratának prédául dobott emberben össze ne öröljék a nemesebb vágyakat, el ne sorvasszák hitét, le ne ejtsék imára kulcsolt kezét, el ne fonnyasszák reményét s meg ne hiúsítsák minden törekvését.

A protestantizmussal ellentétben az Egyház minden tanítása és működése az Úr Jézus szellemét valósítja meg. Ez a szellem a „nunquam solus”.

Ezt a közösséget sürgeti minden tanítása. S azért azok a tanok, amelyek más vallásban is előfordulnak,

az Egyház hitrendszerében milyen más jelentőséget nyerne! Pl. az izlam ismeri az angyalok tanát. A mohamedám jobbra-balra egy-egy főhajtással tiszteli őrzőangyalait, akik közül az egyik 5t állandóan jobb, a másik baloldaltól kíséri: a jobboldali jótetteit, a baloldali rossz cselekedeteit jegyzi. A temetés után jobb és baloldalt a síremlék mellé tett két kő a két őrzőangyal helye, akik a temetés után odatelepedve várják az ítéletre jövő Urat, hogy leszámoljanak a holt egész életének cselekedeteiről. E hitben szépen kifejezésre jut Isten igazságossága, de az ember gyengeségéről, a felsőbb segítség igényéről egyáltalában nincs benne szó. Ilyen mostoha a protestantizmus angyal-tana is. Ellenben mikor a katolikus Egyház azt tanítja, hogy állandóan mellettünk van őrzőangyalunk, aki irányt mutat, imáival segít, számunkra kegyelmei kér, mindezzel erőtlenségünket gyámolítja, önbizalmunkat fokozza. Az ember itt érzi, hogy nem csak Argirus-szemekkel ellenőrzött tárgy, hanem az örök boldogság felé kiválóbb szellemi és lelki gondoskodással vezetett gyermeke az Úrnak. „Ebben van a lélek ritka nagy méltósága”, – mondja Szent Jeromos. S a katolikus Egyháznak a gyakorlata is a közösség szellemét leheli. Hívóit állandó közösségben tartja. Mindig mellettük áll s örömeiket megosztja, szenvedéseiket enyhíti, elviselésükre bizalmat szít. Bűneiket a gyónásban nemcsak megbocsátja, hanem csirájukban ellenőrzi, irtogatja. Itt a magyarázata annak, hogy sok bűnös hajlandóság nem érik bennük veszedelmes bűnné, annyi öngyilkosság indítékává. Ez az oka, hogy bölcselők s még protestáns tudósok is annyira magasztalják a gyónást. „Tagadhatatlan – mondja a prot. Leibnitz († 1716) -, hogy a gyónás isteni bölcseséghez méltó intézmény. Az egész kereszténységben nincs ennél szebb és dicséretesebb dolog. Mert a gyónás tényleg sok embert távol tart a rossztól, főleg azokat, akik még nem átalkodtak meg. Az elesetteknek meg nagy vigasztalásukra van. Én a komoly, okos lelkiatyában Isten eszközét látom a lelkek üdvösségére. Az ő tanácsai szabályozzák vágyainkat, észrevéteik velünk hibáinkat s ösztönöznek, hogy e bűnre szolgáló alkalmat elkerüljük, az

okozott kárt jóvá tegyük, a botrányt megszüntessük, a kételyekből kibontakozzunk, a nyomasztó tudattól megszabaduljunk. Egyszóval, beteg lelkünk összes bajai gyógyulást vagy legalább enyhítést lelnek a gyónásban. S ha emberi ügyeinkben nincs nagyobb kincs a hűséges barátnál, mennyivel fenségesebb dolog, ha ez a jóbarát a sérthetetlen szentség erejénél fogva van hűségre és segítségre kötelezve.” (Id. Szuszai: Kath. hitvédelem 352. 1.). „Onnan van a katolikus egyháznak csodás hatalma – mondja Payot –, hogy az embereket vezeti, a gyónás és a lelkiismeret irányítása által a gyakorlati lélektan legmélyebb igazságainak ismeretéhez jut. Támogatja a gyöngéket, amikor ingadoznak, egységes irány felé tereli a tömeget, mely erkölcsi tekintetben nélküle lesüllyedve ott maradt volna az állat színvonalára” (Payot-Weszely: Az akarat nevelése. Budapest, 1905 111. 1.).

Erre a dicséretre a gyónás a statisztika adatai szerint is rászolgál. A katolikusok és protestánsok nagy öngyilkossági különbségének okát majdnem mindegyik statisztikus abban jelöli meg, hogy a gyónási kötelezettséggel az Egyház hívőit jobban önmagához kapcsolja s módjában van sok lélek kezdődő viharát lecsendesíteni, tikkadtságát a friss forrásnál felüldíteni. Annyira, hogy sokan épen emiatt attól féltének bennünket, hogy a nagy támogatás és féltettség miatt gyámoltalanok leszünk. Nincs rá okuk. Sőt a katolikus épen ezzel a támogatással tud ott hős lenni, ahol legtöbb hősieség kell: az életben, amint hősök voltak az Übermensch követendő eszményei a szentek, akik isteni segítséggel ezernyi baj dacára is húzták az élet legnehezebb igáját. Szent Klára (f 1253) a szegényes Damiano kolostorban e szavakkal végzi életét: „Istenem, köszönöm, hogy teremtettél”. Keresztes sz. János (f 1591) súlyos betegségben tengődött s szó nélkül tűrte „ad implendum patiendi desiderium” = a szenvedés vágyából. „Ha választanom lehetne a mennyország és Szent Pál bilincsei között – mondta Aranysz. sz. János († 407) -, az utóbbiakat választanám. Ha megkérdeznének, mit akarok inkább:

angyalok közt lenni vagy a megkötözött Pál mellett ülni, az utóbbit választanám. Ha megkérdeznétek, hogy az Isten trónját környező mennyei seregnek tagja vagy fogoly akarok-e lenni, inkább ilyen fogoly lennék”. A katolikusok millióinak életében ez a hősiesség nyilatkozik meg. S akik így tudnak élni, azok a haláltól sem félnek.

A világháborúban elanyakönyvelt hősi halottak arányszáma azt mutatja, hogy a kátholikus a halálküzdelemben is tudott hős lenni. Míg a zsidók itt csak félannyival szolgálnak, mint a népességben (4.9% helyett 2.5%), míg az evangélikusok arányszáma 0.5%-kal kisebb a népesség arányszámánál, míg a gör. keletiekénél és unitáriusoknál a két szám födi egymást, míg a reformátusok hősi halottai a népesség százalékszámát csak 2%-kal múlja fölül, addig a római katolikusoknál 4% a különbség. Az elanyakönyvelt hősök 527%-a római katolikus, holott a katolikusok az ország népességének 48.7%-át tették ki. S ezek a hősök túlnyomó részben az egyszerű faluból kerültek ki. Onnan, ahol nincs sem orfeum, sem koncert, sem könyvtár, sem klub, sem fürdőélet, sem mozi, sem újság, sem tudós felolvasás, de van annál több mindennapi egyformaság, gond, fáradság. S ebbe a lapos életbe a világegyháznak a legkisebb faluban állított képviselője, temploma, harangja, orgonája, éneke nemcsak több életerővel szól bele, mint amennyit a nagyvilági élet mindenhatóan hirdetett konfortja, tudománya, esztétikai kultúrája és összes művészi törekvései tudnak felmutatni, hanem a haza védelmében, az ágyúdörgés között is legjobban éreztette hatását.

A gyermekszegénység és az Egyház.

A gyermekszegénység sok ország nehéz problémája s Magyarország sok nyomorúságában is a legijesztőbb jövőt reveláló legsúlyosabb veszedelme, mert forrásában pusztítja a nemzetet. A padlásra dobott bölcsők, a néma szobák és udvarok a legerősebb szálaikat tépik ki a reménység-gyökérnek, hogy hazánk valamikor talpraáll. Mert ha csak öldöklő angyal tizedelte meg a sereget, a veszteség pótolható. Ha csak az ellenség

veszi el a földet, idővel azon is lehet segíteni. De amíg a nemzet önmagát pusztítja, sem égen, sem földön nem remélhet segítséget.

Következmények.

a) *A bűnös gyermekszegénység sorvasztja a nemzetet.* Egy nemzet fönymaradása u. i. csak a számbeli növekedéssel van biztosítva, amihez családonként legalább 3-4 felnevelt gyermek szükséges, így pótolja 2 gyermek a szülőket; a többi a gyermektelenül elhaltak pótlására kell. Ebből világos, hogy mi vár arra a nemzetre, ahol a természetes szaporodás még a szülők helyét se pótolja.

β) A nagy nemzeti bűn a meglévő épület köveit is mállasztja, mert *tönkreteszi a családokat.* Sok szó helyett beszéljen egy tragikus eset, amely nem áll egyedül az egyke terjedésében.

A község két leggazdagabb házaspára, akik közül az Úr az egyiket egy fiú-, a másikat egy leánygyermekkel áldott meg, egyetértettek abban, hogy a két családi vagyonnak a két gyermek házasságával egyesülnie kell. Amint a kicsinyek fejlődtek, a szülőkben is növekedett az öröm, hogy tervük milyen szépen sikerül s gyermekeiket már előre a környék leggazdagabb kisbirtokosainak látták. Azonban ember tervez, Isten végez: az egyik családban meghalt az apa, majd utána a 19 éves fiú, ami megrendítette a két családot, de a szülők tovább szövögették a veszedelmes családi politika szálait. A gyermekét is veszített özvegy egy. szegényebb legényt adoptált azzal a kikötéssel, hogy feleségül veszi a gyermekének szánt leányt, akinek arra még csak gondolnia sem volt szabad, hogy a terv az ő istenadta jogaival mennyire ellenkezik. A házasság tényleg megtörténj de borzasztó módon végződött. Legkevesebb ideig örvendhetett neki az özvegy: egy reggel ágyában halva találták. A fiatal pár hamar rájött, hogy őket minden lelki rokonság nélkül tisztán a föld kényszerítette össze s az Úr házasságukat gyermekkel nem áldotta meg. A férfi elkeseredésében inni kezdett, részeges lett, sőt csúnya vérbaja miatt orvostól orvoshoz jártak vele. A fiatal asszony lelkét ez még jobban rágta. A falu meggyőződése szerint ő egyengette

az útját annak, hogy a férj elessék mellőle, ami kínos halállal meg is történt. Ettől kezdve mosoly nem jött az ajkára. Rövid idő múlva pedig az apa végleg elkeseredett lányát a pajta gerendáján felakasztva lelte. Az egyik család így pusztult ki teljesen. S háza, ahol a faluban az első gőzcséplő dolgozott, s ahonnan azelőtt 4 ökör és 4 kacér ló járt szántani, vetni, most kihalt.

Áll a kis iak pusztán, ridegen,
Gyom veri fel nyájas udvarát.

Hogy lakója élne, semmi jel.

A másik családból az értelmi szerző túlélte a szerencsétleneket. Úgy maradt, mint a szedett fa. A birtokot most egy kézben bírja s 10-20 holdankint osztja szét szegényebb rokonainak, akiket valamikor minden részesedésből ki akart zárni.

y) A gyermekszegénység úgy is rombol, hogy *megrontja a családi élet légkörét*, amely csak több gyermek esetén lehet egészséges. Az Isten törvényeit tipró házások ugyanis önbecsülésüket veszítik, mert a házasság szemükben előbb-utóbb bűnös együttélés lesz. Azonkívül amint a több gyermek a házasság tartósságának fontos biztosítója, a gyermekszegénység és a gyermektelenség az elválás nem utolsó indítéka. A gyermekszegénység mindig arányos az elválások számával. Az elvált házasságok 50%-a gyermektelen, 25%-a egykés. S ha a több gyermek több gondal jár, viszont az életnek több tartalmat ad. S épen azért a nemzet ellen vétenek az újságok, ha a többgyermekes családok ritkább tragédiáiról bőven beszámolnak, ellenben elhallgatják a megnyugtató statisztikai adatokat, hogy a több gyermek milyen nagy védelem épen az öngyilkosság ellen. Egy francia statisztika szerint egy-egy millió élöre

a 45 éves nőtlen, gyermektelen férfiak közül	975,
a gyermektelen férjek közül	665,
a gyermekeket nevelő atyák közül	336,
a gyermekes özvegyemberek közül	937,
a gyermektelen özvegyemberek közül	1258,
a 42 éves férjetlen és gyermektelen nők közül	150,
a gyermektelen házasságú nők közül	221,

a házas és gyermekeket nevelő anyák közül 79,
 a gyermektelen özvegy nők közül..... 322.
 a gyermekeket nevelő özvegy nők közül ... 186
 öngyilkos esik. Ebből következik, hogy a gyermek-
 áldás a házasságnál is jobban véd az öngyilkosság
 ellen. A házastársakban hiányozhatik egymás iránt a
 szeretet, de annál nagyobb a gyermekszeretet, ez
 nagyobb felelősségérzetet s következésképpen több
 élniakarást vált ki.

à) A gyermekszegénység a házastársak közül *a*
nőt sújtja végzetesen. Egyrészt megakadályozza, hogy
 a fiatal nő életereje s az örökös szolgálat vágya
 gyermekeiben a legszentebb áldozatként a haza oltá-
 rára kerüljön. Ehelyett a kielégítetlen szeretet nyug-
 talanságban hagyja, kalandokba kergeti. S bármilyen
 furcsán hangzik is, legtöbbit szenved a gyermek-
 szegény nő egészségének aláásása miatt. Statisztikai-
 lag be van bizonyítva, hogy a szülések 95%-a baj
 nélkül történik. S jókori orvosi segítséggel, meg ha az
 arra nem valók a házaselettől távolmaradnának stb.,
 az 5% is lejobb szállna. S a házasoknak jórésze
 mégis a szülés veszedelmes volta miatt tartózkodik
 a gyermekáldástól. Ezzel szemben nem lehet eléggé
 hangsúlyozni, hogy sem a szülés, sem a terhesség
 nem teszi annyira próbára az anyát, mint a gyerme-
 kektől való tartózkodás. Nem a sokgyermekes anyák
 fárasztják ki férjüket folytonos panasszal, kedvetlen-
 séggel. Nem azok nyomorgatják környezetüket, zak-
 latják cselédjeiket, untatják szomszédaikat. Nem azok
 töltik meg az ideg- és nőorvosok várótermeit. Nem
 azok szürcsölik titokban az alkoholt, a morfiumot, a
 kokaint. Nem azok népesítik be unalomból a fürdő-
 ket, szanatóriumokat, klinikákat. Nem azok tesznek
 szórakozásból nagy utakat. Mindezek a gyermekte-
 lenek vagy gyermekszegények közül valók, akik
 bűnösen keveset vagy egyet sem szültek. A meg-
 termékenyüléstől való folytonos félelem s az ellene
 való folytonos küzdelem miatt elpetyhüdnek, szívük,
 lelkük szenved. A kezdetleges idegesség álmatlan-
 ságba, az idegek és inak ziláltságába, hisztériába
 megy át. Szinte hihetetlennek hangzik, hogy Berlin
 elpuhult női közül háromszor több pusztul el gyermek-

agyban, mint a sokgyermekes Westfáliában. A gyermekszegény Budapesten aránytalanul több a beteg nő, mint a sokgyermekes falvakban. Mindebben még csak nem is érintettük a rettenetes csapást, amit az egyetlen halála vagy elzüllése jelent.

ε) A legtöbbet mégis *a gyermek elrontásával* árt a gyermekszegénység a nemzetnek. A „Vae soli” itt is érvényes általános tapasztalat. Jaj az egykének, de jaj a kettőkének is, mert születésüktől kezdve mindketten irreális álmvilágban élnek. A meg nem születettek javait bitorolják. Az ő részükből kapnak kisasszonyt, francia leckét. Az ő részükből ruházkodnak szebben, táplálkoznak bővebben. A szülői szeretetnek azoktól megvont sugaraiban sütkéreznek. Igazságtalanságban nevelkednek, aminek később a szülők, de a gyermekek is olyan nagyon megadják az árát. Hiányzanak a testvérek, a gyermek számára a senkivel se pótolható legtermészetesebb társaság. Az egyedüllét kedélyt ront és sokszor nem is sejtett bűnöket nevel. Nem adhatnak a szülők annyi anyagi jót a gyermeknek, amennyivel a kedélyben és ártatlanságban szenvedett kárt ellensúlyozni lehetne. Azután az egy vagy a kevés gyermek a korlátlan szülői szeretet miatt minden nehézségtől mentesítve nem küzdelmekre, munkabíráásra és önuralomra, hanem puhaságra, akarategyengeségre és fáradság nélküli élvezetre nevelődik és elsatnyul. Ha ellenben a család több gyermeket nevel, ez a veszedelem egyiket sem fenyegeti. A szülő csak egy vagy két gyermeknek a rabszolgája, a többgyermeknek ura marad. A többgyermekes családban u. i. a gyermek nem játékszer vagy baba. Ott nincs idő vétkes csinosításra, elkényeztetésre. Ott a gyermek alárendeltséget, áldozatos lelkületet, nélkülözést, várni tudást tanul. Ami mindig megbecsülhetetlen felkészültség volt, de az főként ma, midőn nem fényben-pompában felnevelt puhányok, hanem szigorú családi fegyelemben megedzett s nehézségeket vállalni tudó gyermekekből lehet várni a jövő embereit. A valóságban tehát így fest az okoskodás, hogy a kevesebb, de jól felnevelt gyermekekre a nemzet minőségének emelése szempontjából van szükség.

A javulás módozatai.

A baj orvoslására általában a társadalmi viszonyok javítását és az érdekeltek felvilágosítását tartják szükségesnek, mert a baj kettős okát a szegénységben és a tudatlanságban állapítják meg.

Pedig a gyermekszegénység nem tudatlanság eredménye. A házastársak kifejezetten azért húzódnak a gyermekneveléstől, hogy könnyebben mozoghassanak, a társadalmi életből könnyebben kivehessek részüket, hogy a hivatalok lépcsőjén könnyebben haladhassanak, hogy a megélhetés könnyebb legyen, hogy gyermekeiknek jobb nevelést biztosíthassanak. Tehát itt kényelmi szempontok a döntők s a javulás nem a több műveltség, hanem a több erkölcsi erő kérdése. A művelt Franciaországban ezer lakosra 1881-ben 24.9, 1910-ben 197 születés esett. Az állami statisztika szerint 1914-ben a kb. 16 millió család közül

1,800,000 család gyermektelen,	
2,900.000 családnak 1 gyermeke van,	
2,600.000 „	2
1,600.000	3
987.000	4
566.000 „	5

Ezek a népesedési viszonyok méltán aggasztják a franciákat. A jobbak már 1890-ben is aggódtak, amidőn 838.059 bölcsővel 876.505 koporsó állott szemben (38.446 csökkenés!). Akkor írta a L'Univers a háborútól félve: „Elveszett nemzet vagyunk.” A háborút ugyan megnyerték, de a viszonyok rosszabbodtak. A legutolsó népszámlálás statisztikája szerint 38 megyében kevesebb a születés, mint a halálozás. S az 1923.-i püspöki konferencia a születések még megdöbbentőbb csökkenésével foglalkozva megállapítja, hogy 1922 első negyedében Allier tartományban 2033 a haláleset s 1556 a születés, Girondban 4467 a halott, 3920 az újszülött, Alsó Loire-ban 4162 a halott s 3382 az újszülött s kevés kivétellel így van ez mindenütt. „A minket fenyegető bukás szörnyű lesz! Négy év óta csak győzelmet ünnepelünk, pedig előre kellene néznünk s Franciaország jövőjét kellene előkészítenünk” – mondja a francia École. Ezek más

hangok, mint egy református elemi iskolai olvasókönyv megállapítása: „A francia forradalom óta egy század telt el. S a száz év elég volt arra, hogy a franciák felismerjék a katolikus papság államrontó, békebontó erejét. S ma tőlük megszabadulva halad e nagy és művelt nemzet előre és mindjobban a teljes világosság felé”.

A különben legszaporább zsidófajban is az intellektüelek a legterméketlenebbek. Berlinben pl. 1910-ben 1000 nő után 90.5 a termékenység mutatója. S a felvilágosult zsidó családokban 1000 zsidó nőtől

1880. 1895. 1900. 1905. 1910. években

112 75 67 64 54 gyermek született.

A Budapestre való költözés – ami az elintellektüelesedéssel egyenlő – egyetlen vallásnál sem oly gyors szakítás épen e pontban a tradíciókkal, mint az izraelitáknál. Ha pl. az 1876–85. évek születési évek átlagát 100-nak vesszük, ez az átlag 1906–1910. években a katolikusoknál 67-re, a nagyon szapora izraelitáknál 63-ra csökkent. Az országban 1901-ben 1000 lélekre a katolikusoknál 137, a zsidóknál 16.4 természetes szaporodás esett, ami 1910–11-ben amott 122, emitt 12.4⁰/₀ lett. Tehát a jobbra városokban lakó zsidók vallásuktól elszakadva rohamosan gyermektelenednek. Az is bizonyos, hogy ma a valamikor kifogástalan keresztény intelligencia áll legrosszabbul az összes szabályok között. 1900–1915 között 1000 átlagban 20–39 év közti nőtől a földműveseknél 325, a polgárságban 251, az értelmiségnél 153 gyermek született.

De még nagyobb hiba volna a kérdést durva materializmussal megoldani akarni, *mintha a gyermekszegénységet az anyagi szegénység okozná*. Mindössze annyi igaz, hogy a hazának úgylis sokat áldozó többgyermekes család terheit mások is segítsék vinni. Azonban a segítség módozatai között nagy különbség van. A franciáknál dívó prémium jellegű segítség nem tud a szülők fáradságával egyértékű jutalmat nyújtani, sérti az anyai önérzetet s ezzel épen az ellenkezőt eredményezi. Egészen kifogástalan segítség azonban a csecsemőgondozás, az anyagondozás, a

nálunk legújabbán megalakult prot. „anyaalap.” Hasonlóképen kifogástalan segélyzés az iskolai tandíjmentesség, ösztöndíjak a gyermekek számára, a fiatalok takarékosági kényszere, a fizetések kiutalásának olyan módja, hogy a fiatalabb szülők több fizetéshez jussanak. Igen előnyös dolog a fizetések-nél a több gyermek ellen irányuló anomáliák, pl. személyi pótlék csak korlátolt gyermekszám után, megszüntetése.

Mindennél hasonlíthatatlanul többet jelent az erkölcsi segítség. Adassék több tisztelet a Corneliáknak s általában a több gyermeket nevető szülőknek. Jusson az kifejezésre pl. a több polgári jog megadásában s meg kellene bélyegezni azt az újságot, amely a magyar választói jog tárgyalásakor vezércikkében hazafiatlan pesti dámák érdekében a gúny marólúgiát öntötte ebben a szellemben készült tervezetre. Kifejezésre juthat a több tisztelet úgy is, ahogy egyelőre kevés sikerrel a francia püspökök kívánják ezt tenni, akik egyházmegyéjük területén minden család 5. gyermekét maguk keresztelik. Vagy II. Vilmos császár módján, aki minden család 7. gyermekének keresztatyja volt. Németországban azonkívül a többgyermekes családok tiszteletére rendezett bensőséges ünnepek sincsenek hatás nélkül, amelyekre Krupp 25 millió aranymárkát adott. Még többet ér a készséges segítségben megnyilvánuló több tisztelet. A nemzet életfája ellen vétek, hogy 8 gyermek szülője s 7 élő gyermek munkaképtelen özvegyanya a katonaságtól egyetlen keresetképes fiát visszakérve minden pártfogás, meghallgattatás nélkül jár hivatalról-hivatalra. S mikor súlyos pénzeket keresvén szórakozásra ezer meg ezer bankfiú szaladgál a bankoktól a tőzsdéig, épen ez az egy család-fenntartó oly nélkülözhetetlen a katonaságnak! Hozzá ezt a nyomorult családot a törvény nevében a lakásból kitelepítették. Tessék elgondolni, milyen gondolatokat és elhatározásokat kelt ez az eset fiatal házásokban., akik tudomást szereznek róla.

Bár örömmel köszöntünk minden helyes irányú segítséget, csodaszernek összeségüket sem tartjuk. Ettől a hibától megóv bennünket az a történelmi reflexió, hogy az efféle kísérletezések a múltban

is mind csődbe jutottak. Rómában pl. az elsőbbségi jog azt a konzult illette, aki több gyermeket nevelt. Családos főhivatalnokok a tartományok szétosztásakor előbb választhattak provinciát. Minden polgár a törvényes időnél annyi évvel pályázhatott előbb hivatalra, ahány gyermeke volt. S Rómán mindez nem segített. XIV. Lajos a 20. életév előtt nősülőknek 25 éves korukig, a 21 éves korukban nősülőknek 24 éves korukig adómentességet adott. A nemesek 10 gyermeknél 1000, 12 gyermek után 2000 frank évi járadékot élveztek, aminek a polgárság felét kapta. A köznép pedig minden teher alól felszabadult. Néhány év múlva ezt a törvényt is visszavonták, mert hatástalan volt.

A mi előbb emlegetett intézkedéseink sem egyebek szociálpolitikai kuruzslásnál, ha nem járul hozzájuk a legfőbb segítség, a legközvetlenebben ható orvosság: a családi élet vonzóvá tétele. Ez pedig akkor történik meg, ha a férfi a gyermeknevelés gondjait feleségével tényleg megosztja és a szenvedések ráeső részét tényleg vállalja. Ha a gyermekben él a szeretet, ragaszkodás szülői iránt s azok áldozatos életük eredményét már itt a földön is élvezhetik. Tehát ami a családi élet bensőségét emeli, erkölcsi erőkésztetést gyarapítja, áldozatosságát fönntartja s az irodalom, művészet, mozi, sajtó bomlasztó törekvései ellen erőt biztosít, mindaz a nemzet szaporodását mozdítja elő.

Ezt figyelembe nem véve, épen a falusi népnél s épen ma a kérdési tisztán gazdasági térre terelni balgaság. Hiszen ma épen az egykés falvakban alig van igazán szegény ember. A földek jövödelmezőbbek. Az adósságok eltűntek. A törpebirtokos milliomos kisgazda lett. S a népesedés viszonyai mégsem javultak, sőt romlottak. Romlottak épen a gazdagság miatt. „Ahol a gazdagságot kedvelik – mondja Sallustius római történétíró –, ott minden elsilányul: a hit, becsület, szemérem.” *Rarae fumant felicibus arae.* A gazdagok nem kívánnak áldozatot tenni a felgyújtott oltárra. Épen ezért a gyermeknevelés áldozatkészségének sem jólét a melegágya. Poroszországban 1880–1900 között a gyermekek száma ott csappant legjobban, ahol a jólét jelei, a takarékbetétek, legjobban

növekedtek. A gazdagság nem áldozatkészséget, hanem élni akarást teremt. S a falu életében is a nagy gazdagsággal köszöntött be az élvezetvágy s így került mélyebbre az egyke csírája. A somogyi-tolnai parasztcsalád valamikor a vagyon elaprózása miatt félt a gyermektől, ma az náluk a közszellem, hogy a több gyermek árt az üdeségnek és megakadályozza a fiatal asszony szabad mozgását. „Fenének se kell a gyerek, hogy otthon üljek mellette”, – mondta a vonatban egy falusi menyecske. A dajkaság gondjaitól féltő nagymamák pedig szívesen segítik tapasztalataikkal a fiatalokat s így két forrásból táplálkozik a borzasztó bűn.

A valódi orvosság.

Mindezen megoldási kísérletek csak úgy érnek valamit, ha nem tekintünk el a kérdésnek vallási jellegétől s főként attól, hogy a végleges megoldást egyedül a katolicizmus nyújtja.

A születésmutató, az 1000 lakos után született gyermekek száma országonként más és más.

Franciaországban	(1910)	19,7,	Németországban (1910)	29,8,
Belgiumban	„	23,7,	Olaszországban	„ 32,9,
Angolországban	„	24,8,	Spanyolországban	„ 33,1,
Svájcban	„	25,0,	Bajorországban	„ 35,6.
Skóciában	„	25,2,		

Az itt közölt számokban mutatkozó eltérés a katolicizmus nagy erkölcsi felsőbbségének jele.

Bemutatására még alkalmasabb Nagymagyarország főntebb említett legkatholikusabb megyéje: Várasd. Wo ich ein festgegründetes religiöses Leben fand, ein Glaubensbekenntnis, das einen umwandelbaren Grund hatte, da habe ich selbstlose Charaktere gefunden – mondja Goethe. A katolicizmus ebből a fajtából való s azért tudnak a várasdiak olyan önzetlenné lenni ott, ahol arra a legnagyobb szükség van, a gyermeknevelés terén. Ezért lett Várasd Nagymagyarország legszaporább megyéje. Míg 1 km²-en országos átlagban 64,6, a legszaporábbnak hitt Pest-megyében 85,2 lakost találunk, ugyanolyan területre 125 lakos esik abban a megyében, amelynek a dolgok természetes rendje szerint a legszaporátlanabbnak

kellene lennie. Töszomszédja a legszaporátlanabb Dunántúl, ahonnan legújabbán sikoltott fel a vészjel, hogy a trianoni békénél sokkal nagyobb veszély fenyegeti az országot: akadt somogyi eklézsia, ahol 3 év alatt egyetlen keresztelő se volt. A másik oldalon Belovár-Kőrös gyermektelen falvai éktelenkednek. S Várasd az innen és túl csapkodó hullámok közül úgy emelkedik ki, mint Újzeeland a tengerből. A jelszó az ő címerén is: *Luctor et emergo*.

A küzdelmet csak nehezíti, hogy Várasd népe földművelésből él. Annyira, hogy míg az őstermelők országos átlaga 63.7%, Hajdúé 75.2, Csongrádé 66.9, Hevesé 66.4%, itt 92.2% dolgozik pusztán földdel. Mert sehol egy bánya vagy gyár, számbavehető nagybirtok, hogy munkaalkalmat vagy téli keresetet biztosítson. Még a napszámos vagy zsellér is kevés, akinek a több gyermek hamar a több kenyérkeresőt jelenti. Itt a legtöbb családfő törpebirtokos. A megye 114.228 gazdája közül 102.533-nak nincs többje 10 holdnál. S bár a sok darabolás miatt pántlikára keskenyedő földek szinte eltartóképességük végső határára értek, átlag 6-8 gyermek játszik az udvarokon. Dunántúl 60–100 hold elsőrangú föld magyar birtokosa nemzetellenes szociológusok szerint egykére „kényszerítve”, valójában pedig rövidlátó családi politikából rontja Isten terveit, a varasdi horvátok Istennek engedelmessé szaporodnak és sokasodnak és valóban betöltik a rájuk bízott földet. Elpuhult úri anyák elégnék tartják, ha egy-két gyermekük „a higiénikus embertenyésztés kiállításos darabjává” fejlődik, itt az erőtől duzzadó sok gyermek a jobb jövő reménye. Pest divathölgyei a szörnyű fiziológiai erkölcs alapján irtóznak a gyermektől, itt a nő ideális családanya: *vitis abundans, mater filiorum laetans*, akinek a gyermek *fios matrimonii*, a magzat a hazáé és Istené. A gyermekek száma a szülők megnyugvása, büszkesége, boldogságuk jelentős forrása. Nem ritka az anya, akinek X. Pius édesanyjához hasonlóan az lehetne sírírata: „Derék anya volt, kilenc gyermeket nevelt.”

A varasdiak az intranzigens katolikus fajtából valók s azért tudnak áldozatosak lenni épen ott, ahol az áldozatosság legnehezebb. Tudnak egyszerűen

élni, saját kényelmükről lemondani, kevés földdel és sok gyermekkel hőiesen vesződni. Pogány módon túlságosan nem aggódnak. Meg vannak győződve róla, hogy Isten, aki a sokasodást parancsolta, a fönnmaradás feltételeiről is gondoskodik. S mivel az Úr bölcseségére és gondviselésére is számítanak, megvalósul rajtuk az evangéliumi szó: az Úr gondot visel rájuk. Halálozási statisztikájuk sokkal jobb, mint Pest-, Hajdú-, Békés-, Jásznagykúnszolnok-megyék önmagukat kímélő s pusztán e világra berendezkedő magyarjainak statisztikája.

Ezzel a szapora katolikus megyével szembeállíthatunk bármely túlnyomó protestáns területet, a szaporodást nem találjuk a természet követelményeihez és a nemzet igényeihez mértnek. Erről panaszkodott már az 1910. évi népszámlálás. „Az 1900. és 1910. évi népszámlálás adatait összehasonlítva, az arányszámok között csekély különbségek mutatkoznak, mégis meg lehet állapítani, hogy az eddigi népszámlálásoknál tapasztalt fejlődési irány ezúttal sem változott meg. Növekedett a latin és görög szert, katolikusok és az izraeliták aránya, a többi felekezeteké pedig lejjebb szállott, leginkább az evangélikusoké és a görögkeletieké. Legáltalánosabb a latin szertartású katolikusok térfoglalása, akik a Tisza-Maros szöge kivételével, ahol a kivándorlás leginkább a római katolikus németeket fogyasztja, minden országrészben tért foglaltak. A görög katolikusok aránya is csak a Tisza jobbpartján csökkent a kivándorlás következtében, egyebütt növekedett arányuk. A reformátusok aránya csak a Tisza-Maros szögén, a Királyhágón túl és Horvát-Szlavon-országokban javult, a többi országrészben visszafejlődik; az egyke főfészkében, a Dunántúl a reformátusok abszolút száma is teljesen stagnál, sőt egyes vármegyékben (Baranya, Somogy, Veszprém, Zala) a már előbb is mutatkozott fogyás ismétlődik.”¹

Azóta a veszedelem csak növekedett. Ravasz László ref. püspök pásztori útja (1921.) alkalmával megállá-

¹ Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 42. kötet. A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. Budapest, 1912. 8. lap.

pította, hogy kerülete két községében már egyáltalán nem születnek gyermekek. Széles Sándor gyüdi ref. lelkész ugyanakkor a kormányzóhoz nyújtott memorandumában (l. Egyházi Lapok 1921. évf. 217. 1.) arról panaszkodik, hogy a Dunamentén és általában a Dunántúl kálvinista fajmagyar népe közt, névszerint Tolna-, Somogy-, Zala-, Bars-, Vas-, Fejér-megyékben évtizedek óta olyan nemzetgyilkolás történik, amelylyel szemben a legelszántabb védekezés a legsürgősebb feladat. Miatta a kálvinista magyarság községenként 19-49%-kal fogyott. E vidékeken a nőnek nem Rachel az eszménye, aki szinte elepedt a gyermekért; nem Annát követi, aki „lelkében elkeseredve könyörög vala az Urnak és igen sír vala, hogy gyermeke legyen”. A nők arrafelé a könnyű életet keresik. „Fajtalankodnak, de nem szaporodnak, mert megszűntek az Úrra vigyázni.” Épen így megromlott a magyar nő eszménye is. A nőket nem lelkesíti a nemzet szaporításának a gondolata. Nem szülnek az anyák a hazáért s a magyar feltámadásért. Az ősi tűzhelyek üresen állanak. A házak némák. Az iskolák néptelenek, A templomok konganak.

Bár a tényekhez sokan más magyarázatokat keresnek, mi biztosra vehetjük, hogy a statisztika szomorú adatai a reformációval megindult elkereszténytelenedésnek most érő gyümölcsei.

„A mi elvünk – írta Harmák protestáns vallás-
tanár 1911-ben a Világ hasábjain – a lelkiismereti szabadság elve. S mikor nekünk választani kell egy gyámkodó, külső tekintélyre támaszkodó és egy szabadságra nevelő s azt érvényesítő irányzat között, nem lehet kétes a döntés még akkor sem, ha a modern kultúrát bizonyos (értsd katolikus) részről oly nagy szeretettel vallástalannak kiáltják is ki.” A lelkiismereti szabadság pedig a gyakorlatban alig más ködszerű vélemények tömegénél, amelyeken erős hitélet nem fejlődhetik. Minden nagy tettnek, minden szilárd egyéni és nemzeti elhatározásnak dogma a szegletköve. A dogmák elvetését az erkölcsi életben az eszményi magaslatok és a hozzájuk segítő eszközök elvetése követte. S ezzel úgy járt a protestantizmus, mint a kislelkű turista, akit útközben lebe-

szeltek a legmagasabb csúcs megközelítéséről s utána még oda sincs kedve felmenni, ahova feljuthatott volna. Elvetette a *gyónást*, ami Luther szerint „carnificium animae”. S most ebben a kérdésben épen azt nélkülözi legjobban. „Mit tehetünk mi protestánsok e veszedelemmel szemben?” – kérdi a baj mélyére tekintő német lelkipásztor. „Hogy röviden fejezzük ki magunkat, semmit. A gyóntatószékek 200 év óta összetörve hevernek s mi evangélikus papok nem juthatunk oly közel a hívők lelkiismeretéhez, mint a katolikus papság. Az ifjúság neveléséből ennek a kérdésnek a megbeszélése teljesen kiesett. A prédikáció alkalmával valamennyire érinthetjük a kérdést, de alapos megbeszélésről nem lehet szó. S a pasztoráció? – ugyan hány hívőhöz állunk mi olyan közel, hogy a tárgyat négy szemközt csak érintsük is?” (Kübel János: *Christliche Welt* 1913. 8. sz.; id. Rost i. m. 127. 1.) Nélkülözi továbbá a protestantizmus az *önmegtagadásnak* az egyéni önkényt megfélemező erejét. „Az Egyház által tiltott napokon az ételek közt válogatni babonáság” – mondta Béza. „Annyi Isten előtt az állatok kínzása és böjtölése, mint az embereké”, – toldotta meg Luther. „Bolondok, akik imával, böjttel és más sanyargatással küzdenek a test gonosz hajlandóságai ellen” –, mondta ugyanő. Luther elvette azt, ami neki terhes volt. Követői csak egy lépéssel mennek tovább, ha azt mondják, hogy bolondok, akik ma gyermekneveléssel, a gyermekágy mellett virrasztással, a gyermekért való aggodással s miatta nélkülözve sanyargatják testüket-lelküket.

A protestantizmus e kérdésben a *papi nőtlenség és szerzetesi eszmény* feladását is sínyli. Feladásukkal el akarta hallgattatni az emberi természetet, amely a tisztaság kérdésében fokozott eszményt kíván maga előtt látni. Nem vette figyelembe, hogy a pogány Róma legnagyobb züllöttségében hangzott el a „*casta placent dus*”, amiben oly nagy sóvárgás van a tisztaság után. A romlott Rómának voltak Veszta-szüzei s nagy tiszteletük, valamint a tisztaság megsértése után nagy büntetésük ismeretes. Elfelejtette, hogy vannak természetnépek, amelyeknél a szüzi állapot mint nagy érték rendkívüli tiszteletben részesül. El-

veszítette az érzékét annak megérzésére, hogy a nép sóvárogja a közönséges teherbíráson fölülállókat, akik megerősítik őt abban, hogy saját életmódját annál inkább lehet, és kell becsületesen folytatni. Így lesz a becsületesen megtartott coelibatus állandó áldozat oltára a házastársak hűségének és az ifjak tisztaságának. S a tömeg e pontban nem sokat kaphat olyan vallástól, amely túlságosan leereszkedik szántóföldje rögéhez és ösztöneihez.

A természet szavával szemben „A házasság arany, a nőtlenség trágya” – volt Luther véleménye. S hány-szor emlegették prédikátorai, hogy az Egyház a papi nőtlenség miatt lebecsüli, a protestantizmus ellenben építi a családi életet, mert papjai saját példájukkal szolgáltatnak rá eszményt. Mintha bizony sem előtte sem utána nem lettek volna egészen kifogástalan katolikus családok. Mintha bizony a papnak nem volna más feladata, minthogy példát mutasson a jó családi életre, amit akárhány hívő kifogástalanul elvégez.

Nincs minden tragikus vonás nélkül, hogy a protestantizmusnak mindezek után- kell annak a tudatára ébredni, hogy kezei között mállik a családi tűzhely, ellenben az Egyház szelleme azt épségben tartja. Beláthatja, hogy a lebecsült papi nőtlenség és szerzetesi eszmény, mint örökös memento a testiség ellen, hozzátartozik a kereszténység lényegéhez és súlyos következmények nélkül egyiket sem lehet feladni. A kevesebbet nem tudja eredménnyel parancsolni, aki a nehezebbnek nem tud eszményt állítani. „A papi nőtlenség elvetése a protestantizmus féloldali gutaütése” –, állapítja meg a protestáns Nietzsche. „Amikor a protestantizmus az aszkézist és annak középpontját, a coelibátust elvetette, a kereszténység magvát adta fel s azért visszaesésnek kell tekinteni” –, mondja a protestáns Schopenhauer. „A protestantizmus a coelibatus érdemszerző voltát tagadva, a kereszténység életidegét ölte ki. Luther mikor házasságot kötött, kijelentette, hogy házasságon kívül nem lehet tisztán élni. Ez döntött a dologban. Megállj! ez nyakadat szegi” – ez Schopenhauer víziója, ami magyar földön is kegyetlen igazsággá lett. A protestantizmust elérte

a forradalmak közös végzete: abban bűnhődik, ami-
ben vétkezett. Valamikor hogy kérkedett vele min-
den prédikátor, hogy a protestantizmus a legmagya-
rabb vallás s szinte lebecsüléssel nézett a katolikus
Egyházra, hogy a tótok, svábok, rutének számára is
van mondanivalója! S most, amikor a lebecsült vég-
tagok leestek a nemzet testéről s a protestantizmus
14%-ról 20%-ra emelkedett s a csonka-ország köze-
pén a református magyarság nemzetfönntartó ereje
jobban számításba jöhetne, arra a súlyos kérdésre
kell feleletet adni, hogy a sok lekipásztori állás
dacára, mi történt a protestáns egyházakra bízott
magyarral. Hiszen, ha a protestánsoknak Nagymagyar-
ország 10 millió római katolikusát pasztoráló 3290
plébánia arányában lett; volna lelkészségük, 954
lelkészségüknek kellett volna lenni s a valóságban
2069, az evangélikusoknak az arányos 474 helyett
908 lelkészségük volt. Önként felmerül a kérdés,
hogy nem volt-e bennük igehirdetés és lekipásztori
gondozás, vagy a pásztorokat nem az Üdvözítő
törekvése hevítette-e: Akiket Atyám nekem adott,
azokból egyet sem veszítek el (Jn 6, 37.). Ha pedig
volt, akkor tanításuk nem ér el olyan hatást, amilyenben
a merevnek, külsőségesnek mondott kath. tanítás bő-
velkedik.

Ezek a kérdések a protestantizmus problémái
és amint a jelek mutatják, igen komolyan mérlegelt
problémái. Maguk is látják, hogy területeiken

Mors et vita duello
Confluxere mirando,

az élet és halál erős küzdelemre szálltak, sőt a halál
offenzívába ment át s a protestantizmus számára
most van az életgyőzelem reményének utolsó órája.
Ha a halál frontja töretlenül megy előre, ez a pro-
testantizmus végleges vereségét jelenti. S amint
minden magyar kaján öröm helyett csak szomorúan
nézheti a tényeket, viszont mint katolikusok öné-
zettel nézhetünk a mi statisztikánk régi adataira,
amelyek világosan mutatják, hogy milyen nemzet-
ellenes, pogány elv a fokosforgató magyarkodás,
hogy először magyar s csak másodsorban vagyok

katholikus. Amint általában a kultúrának alapja az Úr Jézus, nemzeti életünkben sincs másban üdvösségünk, mint az Úr Jézusban, s kegyelmeit is hiába várjuk mástól, mint attól, aki mindörökké helyette áll: az Egyháztól.

Végszó.

A még alig elnémult csatamezők és a fölöttük vijjogó dögmadarak, az elpusztult trónok omladékai, a megélhetésért folytatott ádáz harc és a kétségbeejtő szegénység a pusztulás utálatosságának prófétai képét juttatják eszünkbe. S a kép miatt megdermedt szemlélők felé a romlásból kiáltás hallatszik. Sokan nem merik hinni a szót, amint hallik: „írók történetírók! Az indoeurópai műveltség gyémántsarkokon forgó tündérpalotája anno Domini 1919. nagy robajjal összeomlott”.

Ti, akik még mindig hitetlenkedtek s az összeomláson csodálkoztok, göngyölítsétek fel az emberiség legmegbízhatóbb papírtekercsét s olvassátok el belőle a balga ember történetét, aki „házát homokra építette. És szakadt az eső és jött az árvíz és fűjtak a szelek és ama házra rohantak és összedőlt az és nagy volt romlása¹. (Mt.7, 26-27.) Ne csodálkozzatok tehát az eseten. Az örökéletűnek vélt kultúrpalota fundamentuma nem az a fundamentum volt, amelynél jobbat nem lehet vetni. Faalapjai pedig elkorhadtak, falai nem voltak tartósak s azért az összeomlás elkerülhetetlen volt, csak az ideje nem volt biztos.

Bár a politikusok, tanítók, papok, szociológusok s valamennyien, akik a régi helyébe új kultúrpalotát szeretnének s tervezgetnek, ne végeznének fölösleges munkát! Bár ismernék meg azt a másik házat, amely az előbbivel ellentétben magas kösziklán épült s azért árvíz el nem vitte, a szélvész szikláit ki nem kezdte, eső tégláit meg nem bontotta. (Mt. 7, 24-25.) Ez a ház az örök Egyház. Örök, mert aki tervezte, minden korok veszedelme ellen menedékül szánta, az igazság oszlopának

és erősségének (1. Tim. 2,15.) s minden idők világosságának állította. Az Egyház múltja minden katolikusban megerősítheti azt a tudatot, hogy eddig is pótolhatatlan kultúrmunkát végzett s a jövő kultúrájának kialakításában is legelső vezérünk, akit követnünk kell. Aki az Egyház fölséges programját megérezte s munkájának eredményeit áttekintette, erősödni erezi önmagában a katoiiikus öntudatot. Belátja, hogy nekünk katolikusoknak van rá elsősorban okunk hogy ne rejtegezzük hitünket s hogy Pacianus püspökhöz hasonló önérzettel, de másfélezer év után még több joggal mondjuk: keresztény a keresztnevem, katoiiikus a vezetéknemem. S a jövőben is ebből a szemszögből nézünk, értékelünk és segítünk minden kultúrmunkát.

Omnia ad maius pretatis incrementum

Nihil obstat. Dr. Ignatius Magdics m. 1, censor dioecesanus. Nr. 943.
Imprimatur. Strigonii, die 24. Mártii 1924. Joannes m. p., Card.-Aepus.

TARTALOM.

Bevezetés	3
Az Egyház kultúrtevékenységének iránya	7
Mi módon folyt be az Egyház a népek kultúrájába? (7) – A régi szerzetesek kultúrtevékenysége (8) — A missziók a régi és a jövő kultúra szolgálatában (13) — A misszióterületek állása 1918-ban (23); Az Egyház és a technikai fejlődés régen és most ... 29 Az Egyház nem ellensége a találmányoknak (29) — A mozi és a kultúra (39) – A napisajtó és a kultúra (42) — A napisajtó és a kereszténység (45) A sajtó és a katolicizmus (49) A népek újkori gazdagodása és az Egyház.....	53
Az Egyház és a művészetek	64
Az Egyház és a tudomány	80
A tudomány becsülete a középkorban (81) – és terjedése az egyetemek (81) – a kolostori, plébániai és püspöki iskolák (83) – valamint a könyvek révén (83) – Papok a tudomány szolgálatában (93) – A maçonni zsinat és a nők (97) – Az Egyház anatómia-tilalma (98) - III. Calixtus pápa (1455 -1458) elimádkoztatta az üstököszt (99) – Jeles katolikus tudósok (100)	
Az Egyház és a cenzúra	103
Az egyházi könyvbírálat (105) – A könyvtilalom (106) – A 12 általános szabály (107) – Az index (109) – Koppernigk indexen (116)	
A legelőkelőbb szellemi kultúra	119
A szeretet parancsának kath. értelmezése (119) – A kórházak (124) - A lelenházak és a gyermek-menhelyek (128) – Az árvaházak (129)– A süket-némák oktatása (130)	
Az Egyház és a mai társadalom	132
Egyesületek (132) Orsz. Kath. Nőszövetség (133) – Szociális Missziótársulat (134) – A Regnum Marianum (134) – A budai ferencesek egyházközsége (135) – Szent Domonkos fiainak egyházközsége (136) – A Herminamezői egyházközség (137) – A szerzetesek kultúrtevékenysége a lelkiek terén (138)	
Az Egyház kultúrerejének teherpróbája	144
Az öngyilkosság és az Egyház	145
A gyermekszegénység és az Egyház	154
A gyermekszegénység következményei (155); – A javulás módzatai (159) – A valódi orvosság (163)	
Végszó	170